

HUMELE CEL MAI ABEVĂRAT,
AUTENTIC, DE LA PRIMUM
DESCĂLECAT PRIN TRAIAN
ESTE RUMÂN SAU ROMANUS
CARE HUME ACEST POPOR
L-A PĂSTRAT ÎNTOREGUNA
ÎNTRU DÎNȘII

ȚINĂ ASTĂZI,
ACELAȘI HUME ESTE
DAT ÎNDEOȘTE ȘI
MUNTENILOR ȘI MOLDOVENILOR ȘI CELOR CE LOCHIESC

ÎN ȚARA TRANSILVANIEI
RUMÂN ESTE UN
HUME SCHIMEAT, ÎN
CURGEREA ANILOR,
BIN ROMAN; ȘI
ASTĂZI, CÎND ÎNTRU PE CINEVA
DACĂ ȘTIE MOLDOVENEȘTE, SPUN:
ȘTII RUMĂNEȘTE, APROAPE CA:
SCIS ROMANICE

Miron Koshyn

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul X - Nr. 6 (111)

iunie 1976

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU
Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI
Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRG. CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

- Cărțile românești din evul mediu — vehicule ale gândirii și nemuritoare opere de artă.
- ① Comori de forme și culori cheltuite pentru simple inițiale; textul original al fragmentului aparține unei lucrări în limba polonă; în aceeași limbă a scris Miron Costin și scrisoarea a cărei semnătură o reproducem
 - ② Matei Basarab și Elina doamna, așa cum i-a văzut artistul care a împodobit un **Liturgier** din secolul XVII (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)
 - ③ Imagine fantastică dar cu semnificații profund umane, trăsătură frecvent întâlnită în sec. XVI (Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România)
 - ④ Scenă de atelier sau miniaturistii despre miniaturistii. Manuscris din sec. XVIII al **Erotocritului**, aflat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Vechi bibliotecă din Țara Românească, p. 26)

SUMAR

Mesajul adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu Institutului de studii istorice și social-politice cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la înființare.....	2
Decret prezidențial privind conferirea ordinului „23 August” clasa I, Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român	4
Acea parte a Țării Românești numită Moldova: VASILE MACIU	5
Unirea — un act ireversibil: N. COPOIU	9
Bursieri ai lui Brîncoveanu la Padova: CORNELIU DIMA-DRĂGAN	15
Amintiri: CONSTANTIN C. GIURESCU	16
Călătoriile lui Avram Iancu la Viena: GH. I. BODEA	18
Din cronică luptei antifasciștilor români. Drumul spre libertate: ION SPĂLĂȚELU	22
Dorobanții Regimentului 5: FLORIAN TUCĂ	25
Vechi bibliotecă din Țara Românească: IRINA RĂDULESCU-VALASOGLU	26
Sfîrșitul „Flotei de Argint”: NICOLAE KOSLINSKI	29
Oameni de omenie în vremuri de neomenie. 1941-1944: MARIUS MIRCU, CONSTANTIN ANTIP, IOAN LĂCUSTĂ, KATONA BÉLA, MIHAIL MARINA:	33
Escadra nordică primește întăriri: N. G. KUZNETOV	42
Neamuri și triburi tracie — Moesii, Serdii, Triballii: AL. SUCEVEANU	45
Burebista și Dacia Pontică: A. RĂDULESCU	47
O carte sculptată despre o rezistență eroică: N. S. DERJAVIN	49
1781. Ultimul an al războiului de independență a S.U.A.: WINSTON CHURCHILL	50
Iulie 64. Nero — incendiatorul Romei?: I. DRAGOMIRESCU	56
Austria 1925-1934. Cînd fascismul seamănă vînt...: G.E.R. GEDYE	58
● Cărți sosite la redacție ... 55 ● Poșta Magazin istoric ... 62 ● Concursul Magazin istoric, ediția 1975 ... 63	

MESAJUL

adresat de tovarăşul NICOLAE CEAUŞESCU
Institutului de studii istorice şi social-politice cu prilejul
împlinirii a 25 de ani de la înfiinţare

Îmi este deosebit de plăcut ca, în numele Comitetului Central al Partidului Comunist Român, precum şi al meu personal, să adresez tuturor lucrătorilor şi colaboratorilor Institutului de studii istorice şi social-politice călduroase felicitări şi urări de noi succese cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la înfiinţarea institutului.

Acţionînd sub directa îndrumare a C.C. al P.C.R., institutul a desfăşurat în decursul celor 25 de ani de existenţă o activitate susţinută pentru mai buna cunoaştere a mişcării revoluţionare şi democratice din ţara noastră, a istoriei partidului nostru comunist, a procesului evoluţiei economice şi sociale a României în epoca modernă şi contemporană. Institutul a contribuit la punerea mai deplină în evidenţă a bogatei tradiţii a mişcării socialiste din România, a activităţii primului partid al clasei noastre muncitoare creat cu peste opt decenii în urmă, a luptelor glorioase purtate în cei 55 de ani de existenţă de Partidul Comunist Român pentru răsturnarea vechii orînduiri bazate pe asuprire şi exploatare, pentru transformarea revoluţionară a societăţii româneşti şi construirea victorioasă a socialismului. Institutul a contribuit, de asemenea, la relevarea, în acest cadru, a politicii juste, marxist-leniniste, promovate de partidul nostru pentru rezolvarea problemei naţionale, atît în anii ilegalităţii, cît şi în perioada edificării noii societăţi, pentru întărirea prieteniei şi frăţiei oamenilor muncii români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi, pe bază de deplină egalitate în drepturi,

în lupta şi munca pentru înfăptuirea aceluiaşi idealuri şi năzuinţe, pentru înflorirea patriei comune — Republica Socialistă România. Prin activitatea desfăşurată s-a scos mai puternic în relief politica internaţionalistă dintotdeauna a mişcării muncitoreşti, revoluţionare din România, a partidului nostru, puternica solidaritate de clasă a proletarilor şi comunistilor români cu lupta oamenilor muncii de pretutindeni pentru eliberarea de exploatare şi asuprire, cu forţele democratice, avansate, pentru progres social şi pace în lume.

Desigur, relevînd contribuţia pozitivă a institutului la studierea şi cunoaşterea istoriei noastre revoluţionare, nu putem trece cu vederea faptul că o serie de momente de importanţă crucială ale trecutului poporului nostru, o serie de probleme legate de activitatea partidului, a mişcării muncitoreşti şi democratice nu au fost încă abordate şi analizate pe deplin, pe baza documentelor, a faptelor, a realităţii, a adevărului obiectiv. La această lipsă se adaugă şi faptul că nu a fost încă elaborat tratatul de istorie a partidului, menit să contribuie la elucidarea unor aspecte insuficient aprofundate, să dea răspunsuri clare unor probleme legate de diferiţi factori care au influenţat cursul evenimentelor naţionale, activitatea partidului nostru, să ofere concluzii limpezi, ştiinţific fundamentate, pentru noile generaţii interesate să cunoască trecutul eroic al comuniştilor din România.

Aniversarea Institutului de studii istorice şi social-politice are loc în perioada cînd întregul nostru popor este angajat cu toate

forțele în înfăptuirea istoricelor hotărâri ale Congresului al XI-lea, a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Această vastă operă pune sarcini deosebit de însemnate și în fața institutului dumneavoastră, a întregii cercetări social-politice și istorice din țara noastră. Întreaga activitate a institutului, ca de altfel a tuturor instituțiilor și organismelor ideologice, trebuie să se inspire din directivele Comitetului Central, din hotărârile Congresului al XI-lea și din Programul partidului — carta fundamentală politică și ideologică a societății noastre, expresia concretă a marxism-leninismului creator în România. Activitatea institutului, a tuturor istoricilor trebuie concentrată spre evidențierea, în întreaga sa amploare, a marii epocii naționale a poporului nostru, a luptelor purtate și a jertfelor date, timp de secole, pentru libertate și neatințare, împotriva dominației și asupririi străine, a marelor bătălii sociale duse, în strînsă unitate cu oamenii muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare, așezați de-a lungul istoriei pe aceste meleaguri, împotriva exploatării, pentru progres și o viață mai bună. Cercetarea istorică trebuie să dezvăluie mai profund și mai documentat rădăcinile mișcării revoluționare socialiste din România, născută odată cu dezvoltarea pe baze noi a forțelor de producție, cu formarea proletariatului, cu transformarea sa într-o clasă conștientă, cu cunoașterea și însușirea, la scurt timp după apariție, a ideilor socialismului științific. Este necesar să fie relevate mai pregnant condițiile social-istorice specifice dezvoltării poporului nostru, efectele profund nefaste pentru progresul multilateral al țării ale îndelungatei dominații străine, apoi ale domniei monopolurilor imperialiste în economia și în viața politică a societății românești. O importanță deosebită are relevarea luptei de secole pentru apărarea ființei naționale, pentru conservarea limbii și a civilizației spirituale proprii, pentru dezvoltarea națiunii noastre într-un stat unitar, a cărui creare a avut un rol hotărîtor în accelerarea progresului economic și social al țării. În centrul atenției cercetării istorice trebuie să stea, de asemenea, studiarea rolului conducător al partidului nostru comunist în întreaga transformare revoluționară a societății, în unirea eforturilor poporului și conducerea conștientă a întregului proces de perfecționare a vieții sociale, de dezvoltare a democrației socialiste, de soluționare justă a problemelor noii etape de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, aplicînd în mod creator principiile marxism-leninismului la condițiile concrete ale României.

Pornind de la strînsă interdependență și unitate dialectică dintre politica internă și externă, dintre evenimentele internaționale și realitățile interne, cercetarea social-istorică

trebuie să contribuie la înțelegerea profundă a intensei activități desfășurate pe plan extern de Partidul Comunist Român, de Republica Socialistă România. În acest sens, o importanță deosebită are relevarea politicii de întărire a prieteniei și colaborării României cu toate țările socialiste, de dezvoltare a relațiilor pe tărîm politic, economic, tehnico-științific și cultural, în scopul propășirii fiecărei țări în parte, al sporirii forței și prestigiului socialismului în lume. De asemenea, trebuie pusă în evidență solidaritatea activă a partidului nostru cu partidele comuniste și muncitorești, contribuția sa la eforturile pentru întărirea forței și coeziunii acestor partide, pentru realizarea unei unități noi în mișcarea comunistă și muncitorească internațională, bazată pe egalitate și stimă reciprocă, pe dreptul fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică, strategia și tactica revoluționară, de a acționa, în concordanță cu condițiile istorice concrete, pentru victoria revoluției socialiste și edificarea noii orînduiri. O importanță deosebită are, de asemenea, sublinierea relațiilor de strînsă colaborare și solidaritate ale partidului și poporului nostru cu forțele antiimperialiste, democratice și progresiste de pretutindenți, sprijinirea tuturor forțelor înaintate ale epocii noastre, în vederea înfăptuirii aspirațiilor popoarelor de libertate și independență națională, de progres și prosperitate, de prietenie și conlucrare pașnică, pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră.

Cercetarea istorică este chemată să contribuie la cunoașterea aprofundată de către întregul nostru popor a luptelor desfășurate de clasa muncitoare, de forțele progresiste din întreaga lume împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, a amplorii mișcării de eliberare națională, a hotărîrii popoarelor de a-și decide singure destinele, fără nici un amestec din afară, de a instaura în lume relații noi, de deplină egalitate în drepturi, de respect al independenței și suveranității naționale, relații care să permită lichidarea subdezvoltării și instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale.

Acordînd toată atenția analizei și elucidării problemelor istoriei dezvoltării patriei noastre, a mișcării comuniste și muncitorești naționale și internaționale, institutul, ca de altfel toți cercetătorii din acest domeniu, trebuie să-și concentreze în mai mare măsură forțele în direcția studierii problemelor actuale, deosebit de complexe, ale edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, precum și a perspectivei evoluției viitoare a României, a rolului conducător ce revine partidului comunist în stimularea mersului nostru înainte, pe toate planurile, în înfăptuirea idealurilor

comunismului. În acest spirit trebuie studiate și problemele internaționale ale lumii contemporane, marile mutații și transformări ce se produc în raportul de forțe mondial, problemele întăririi unității și solidarității mișcării comuniste, a marelui front democratic antiimperialist. În întreaga această activitate trebuie să pornim de la principiul marxist-leninist că studierea istoriei trebuie să fie și un mijloc important de transformare revoluționară a prezentului, precum și de înțelegere a cerințelor viitorului, a căilor progresului neîntrerupt al societății.

La baza tuturor cercetărilor și studiilor istorice trebuie să stea în permanență concepția științifică a partidului nostru, materialismul dialectic și istoric, aprofundarea legilor obiective ale dezvoltării societății, pornindu-se de la rolul fundamental pe care îl au

masele populare în făurirea istoriei. Cercetătorii noștri trebuie să dovedească în întreaga lor activitate un înalt spirit revoluționar, combativ, militând cu toată energia și forța împotriva curentelor reacționare, a tendințelor de falsificare și denaturare a adevărului istoric, a manifestărilor de cosmopolitism și nihilism național, promovind cu fermitate principiul științific, marxist-leninist, al respectării adevărului obiectiv al vieții, al istoriei.

Îmi exprim convingerea că întregul colectiv al Institutului de studii istorice și social-politice, toți cercetătorii din acest important domeniu științific vor face totul pentru a răspunde cu cinste marilor sarcini încredințate de partid.

Cu prilejul acestei aniversări, urez tuturor lucrătorilor institutului succese tot mai mari în activitatea viitoare, multă sănătate și fericire!

DECRET PREZIDENȚIAL—

privind conferirea ordinului „23 August” clasa I

Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă

Comitetul Central al Partidului Comunist Român

Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei istorice și social-politice din România și contribuția adusă la înfăptuirea politicii Partidului Comunist Român de edificare a socialismului în patria noastră,

cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la înființare,
președintele Republicii Socialiste România d e c r e t e a z ă :

Articol unic. — Se conferă ordinul „23 August” clasa I Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român.

NICOLAE CEAUȘESCU

Președintele Republicii Socialiste România

În numele tovarășului Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, înalta distincție a fost înmănată de tovarășul Ștefan Voitec, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Stat, tovarășului Ion Popescu-Pufuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice, la Adunarea festivă care a avut loc la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, cu ocazia jubileului de un sfert de secol al Institutului.

Acea parte a Țării Românești numită

Originea numelui Moldovei a preocupat pe vechii cronicari și istorici români din secolele XVII și XVIII, dar și pe unii istorici și filologi moderni¹. Întrebarea nu și-a găsit însă un răspuns satisfăcător, motiv care ne-a îndemnat să căutăm o nouă explicație.

Așa cum arăta marele învățat Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* inițial întregul teritoriu locuit de români era numit Țara Românească; apoi aceasta a fost împărțită în trei state: Transilvania, Muntenia (cum numea el statul dintre Carpații Meridionali și Dunăre) și Moldova. După părerea autorului, cînd „domnia [conducerea statului], dintr-una în două s-au despărțit [...] partea Valahiei [Țării Românești] cea mai mare, de pe apa Moldovei numele a toată țara mutînd, s-au numit Moldova...” Dimitrie Cantemir consideră, deci, că Moldova s-a desprins din vechea Țară Românească² și și-a tras numele de la riul cu același nume.

MOLDOVA

VASILE MACIU

Tilcul unei cunoscute legende

Părerea că numele Moldovei vine de la riul cu același nume este însă, mai veche și apare învăluită de legendă. Cronicarul Grigore Ureche susține, în *Letopisețul Țării Moldovei*, că statul feudal Moldova, a fost întemeiat în urma Țării Românești, de către păstori veniți din Maramureș. Trecînd munții, ei au întîlnit o „fiară” numită bour, pe care, gonind-o cu dulăi „o au scos la șesul apei Moldova”, ucigînd-o „la locul

unde se chiamă acum Boureni”, sat înființat de ei. De la acei bour ucis vine și stema țării Moldovei, capul de bour. Căteaua Molda, cu care a fost gonită „fiara”, murind acolo, „apa de pre numele cățelei Moldii, i-au zis Molda, sau cumu-i zic unii, Moldova”. Concentrînd legenda expusă de cronicar, reținem ca elemente esențiale ale ei numele Molda și Moldova, al doilea derivat din primul.

Miron Costin, mai mult istoric decît cronicar, urmînd în parte pe Grigore Ureche, expune și el legenda transmisă de acesta, dar îi adaugă și elemente noi, privind originea numelui Moldovei. În lucrarea *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei*, scrisă în limba polonă, Miron Costin precizează că maramureșeanul Dragoș³ vodă, însoțit de „cîteva sute de oameni înarmați”, a pornit „pe un riu pe atunci fără nume” dar, „la ieșirea din munți, au întîlnit un zimbbru [așa se numește bourul în limba polonă] pe care [...] l-au gonit în josul riului” cu ajutorul unei

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1968.

² Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1975.

³ Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1972.

cățele, Molda. Obosind zimbrul „il omorîră” și satului întemeiat acolo i-au zis Bouneni, dar căteava, bind „ostenită apa din rîu, a crăpat chiar la malul rîului”, numit de aci înainte, după numele cățelei Molda, apoi Moldova. Cu mai mult discernămint decît predecesorul său, Miron Costin, după prezentarea legendei, o pune sub semnul îndoielii, scriind: „...știu însă că Sighetul, capitala Maramureșului, pînă azi are ca pecete capul de bour, ca și această țară [Moldova] și că un rîu Molda este în Țara Nemțească, nu departe de aceste locuri”. El se referă, de bună seamă la rîul Vltava (Moldau) din Boemia.

În a doua lucrare, cu caracter literar, **Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească**, Miron Costin prezintă aceeași legendă, dar fără observațiile critice anterioare. Scepticismul cronicarului față de legenda „descălecătului”¹ Moldovei e foarte vizibil indicat de faptul că, în cea mai teoretică lucrare a lui, **De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**, — scrisă în limba română — legenda nu mai este prezentată, autorul mulțumindu-se doar să afirme că numele „moldoveni” este de pre apă Moldovei, după al doilea descălecătul acestei țări din Dragoș Vodă.

Legenda „descălecării” Moldovei este prezentată, cu puține modificări, dar fără considerațiile critice ale lui Miron Costin, și de Dimitrie Cantemir, în **Descriptio Moldaviae**, operă concepută în 1714, menită să facă cunoscută Occidentului țara al cărei principe fusese. Ulterior, Dimitrie Cantemir a combătut însă legenda, în **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, considerînd că pecetea Moldovei vine de la cetatea Capul Bourului (Caput Bovis) zidită în Dacia de Traian, iar numele Moldovei

ar proveni din dacicul „Molisdavia, adică Davia Moale”. Această părere — valoroasă contribuție ideologică la formarea daco-românismului — este, totuși, neadeverită de izvoare.

Cu excepția lui B. P. Hasdeu, istoricii și filologii moderni au acceptat teza nesatisfăcătoare după care numele Moldovei ar veni de la numele rîului cu același nume.

Dinainte de Dragoș vodă

Întemeiată într-o vreme despre care nu avem prea multe mijloace sigure de informare și pe care legenda o acoperă adesea în misterul ei, Moldova și-a luat un nume particular, cum indică însuși Dimitrie Cantemir și cum scrie și istoricul P. P. Panaitescu, pentru a se diferenția de cealaltă țară românească, întemeiată ca stat independent cu cîteva zeci de ani înainte între Carpații Meridionali și Dunăre. P. P. Panaitescu susține că numele Moldovei vine de la cel al rîului Moldova, pe malurile căruia se află trgul Baia — „prima capitală a țării care se mai numea și **Tîrgul Moldovei**” — cum fusese „botezat” astfel de către sașii colonizați acolo și căruia în limba lor îi spuneau „Die Stadt Mulde”. Pornind de la o indicație din **Istoria românilor** a lui N. Iorga, același istoric crede că menționarea, în 1339, la Lemberg, a unui negustor din acel tîrgușor, dovedea că așezarea exista încă înainte de întemeierea statului feudal Moldova, dar de aici trage concluzia grăbită că „...întîi a fost rîul, numele lui l-a luat tîrgul, după numele rîului, de la care ar veni și numele țării”.

Emil Virtosu precizează că, în cele mai vechi acte ale municipalității „orașului”, Baia, numele acestuia este Molde sau Stadt Molde, dar și Moldin și Molda. Sigiliul orașului înregistra și numele latin al acestuia — **Moldavia** — în

formula **Civitas Moldavia**. Conchizînd, istoricul menționat consideră că „există o strînsă legătură între numele țării, al rîului și numele latin și german al orașului...”. Ce legătură anume, nu precizează, dar atrage atenția asupra sensului cuvîntului german **Molde**, „atestat ca nume al orașului Baia în sec. XV, cînd administrația acestui oraș era condusă de locuitorii de origine săsească”. **Molde** înseamnă, deci, în limba germană albie, copac, dar și „groapă, adîncitură...”. În **Cronica brevier scripta**, a domniei lui Ștefan cel Mare, tradusă în limba germană, Emil Virtosu a observat că numele statului Moldova și cel al orașului Baia „sînt consemnate în aceeași formă: Mulda”. Pe lângă numele oficial Moldova, Miron Costin folosește de multe ori, în **Letopisețul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace**, și numele de Mulda.

Din vremuri anterioare venirii maramureșanului Dragoș vodă la răsărit de Carpați, în timpul stăpînirii tătarilor, poate și mai înainte de venirea lor, acolo unde există acum satul Baia se exploatau zăcămintele metalifere. În sec. XIV, coloniști sași s-au așezat în apropierea acestei exploatare² și, atrași probabil de ea, au întemeiat un oraș numit în limba lor **Stadt Mulde**, ceea ce putea să însemne **Orașul Adînciturii** (cele făcute prin căutarea minereului). Numele orașului a fost dat, deci, credem noi după acela al exploatarei miniere — una din dovezi fiind și numele de azi, românească, al localității: Baia (Mină). Stadt Mulde fiind prima așezare cu caracter urban întîlnită în drumul său de Dragoș vodă, în războiul dus împotriva tătarilor, ea a fost aleasă, probabil, ca reședință

¹ Cercetările efectuate la Baia de un colectiv de arheologi leșeni au scos la iveală materiale care atestă prezența aici a coloniștilor sași abia în ultimele decenii ale sec. XIV. Ceramica produsă de ei „se adaugă destul de tîrziu, în a doua jumătate a acestui secol, unei ceramici locale, de tradiție mult mai veche, ceea ce ar putea să însemne că noi veniți n-au sosit pe un loc gol, ci într-o așezare hîștină, care acum se desosea de cele rurale” (Eugenia Neamtu, Vasile Neamtu, Stela Cheptea, **Începuturile orașului Baia în lumina datelor arheologice, în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Istorie, 2/XIX, 1973, p. 178**) — n.r.

² Vezi **Magazin Istorie**, nr. 3/1967.

a ținutului eliberat¹. De la numele orașului-reședință au venit apoi — după părerea noastră — și cele ale riului și noii țări românești ce s-a întemeiat, menit s-o diferențieze pe aceasta de cealaltă țară românească, formată cu cîteva zeci de ani mai înainte ca stat independent. Pentru locuitorii săi ca și pentru străini, noul stat era tot o țară românească sau, cum li spuneau izvoarele vremii o Valahie.

După moartea lui Dragoș, urmașii săi au fost înălțurați de către un alt voievod, venit tot din Maramureș, și anume Bogdan², cel care a pus bazele noului stat independent românesc, numit **Moldova**.

Ce spun documentele

Documentar, acest nume diplomatic apare în 1360, cînd Ludovic, regele Ungariei, îl răsplătea pe „Dragus”, credinciosul său slujitor din Maramureș, pentru serviciile aduse „specialiter autem in restauratione terre nostrae Moldauane...”. Același rege menționa din nou Moldova, într-un act din 1365: „...quod idem ad-hoc in terra Moldauana”. Peste cinci ani, în 1370, papa Urban V se referea la voievodul Lațcu, „dux Moldaviensis, partium seu nationis Valachie [...]”, et suus ducatus seu terre Moldaviensis“. [„duce moldovenesc al părților națiunii Valahiei [...] și ducatul său sau țară moldovenească“]. Un alt document al Curiei papale emis în 1372 se referea la același voievod Lațcu: „Quem Lasco (Layk) Moldaviae Dux...”. Din 1384 avem și un text intern, păstrat într-o copie latină, în care Petru voievod se intitula „duce al

Țării Moldovei”³. Un alt document, în limba latină, emis în 1387 de cancelaria lui „Petrus Wuyevoda Muldaviensis” menționează — ca și actul precedent — numele oficial al țării. Numele Moldova, de astă dată într-un titlu domnesc: „Io Roman voievod stăpînitor al Țării Moldovei, de la munte pînă la mare” — apare, de asemenea, la 20 martie 1392, într-un cunoscut document scris în limba slavonă. De aci înainte, denumirea de Moldova va fi prezentă din ce în ce mai des în actele interne și în cele externe, excepție făcînd, de regulă, documentele referitoare la biserica, în care se folosea termenul „Țara Moldovlahia”, pentru a putea fi deosebită, în spiritul Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol, Valahia, dintre Carpații Orientali și Nistru de cealaltă Valahie dintre Carpații Meridionali și Dunăre.

Primul text conținînd termenul Moldovlahia datează din 1407, și a fost emis de mitropolitul „chir Iosif al Moldovlahiei”. Alexandru cel Bun, într-un act de danie către mănăstirea Bistrița, se intitula: „...voievod, domn a toată Țara Moldovlahiei”. Termenul Moldovlahia a fost utilizat și mai tîrziu în acte bisericești sau privind biserica, de pildă, la finele sec. XVII, într-un act al lui Antioh Constantin (Cantemir) adresat lui Dosoftei, patriarhul Ierusalimului.

Moldova, numele statului românesc, creat în teritoriul dintre Carpații Orientali și Nistru, era deci un termen de cancelarie, locuitorii săi continuînd a fi și a se numi români și a vorbi aceeași limbă cu cei din Transilvania și Țara Românească. Numai în raport cu locuitorii acesteia din urmă, numiți de ei „munteni”, locuitorii noului stat românesc se numeau „moldoveni”. Ștefan cel Mare, la 8 mai 1475, în scrisoarea adresată signoriei republicii Veneției și papei, prin închiul său Țamblac,

numea Țara Românească „l'altra Valacchia” sau „Valacchia Mazor” („Valahia Mare”), înțelegînd că țara sa proprie era tot o „Valachie”. Străinii au sesizat și ei această realitate, căci au întrebunțat foarte des termenul „Valachia” pentru a numi astfel și Moldova, conștinși, pe bună dreptate, că locuitorii acesteia erau tot așa de români ca și ceilalți.

Curînd, în urma întemeierii Moldovei, Curia papală menționa, în corespondența sa, că moldovenii sînt „valachi”, adică români. Astfel, la 1370, papa Urban V, referindu-se la Moldova, scria că aceasta e o parte a „națiunii” românești. Tot în 1370, referindu-se din nou la Moldova, papa o numea „Wallachia”, situînd-o geografic alături de Rusia roșie (Galiția) și de Lituania. La fel face și papa Bonifaciu IX, precizînd că tătarii și turcii au năvălit în Polonia, Lituania, Podolia și Valachia. Regele Ungariei, Sigismund, narînd, în 1397, războiul nereușit dus de el contra voievodului Moldovei, Ștefan îi numea pe moldoveni **olaci**, adică români: „...cum suis complicitibus et Olacis universi” [„cu complicitii și toți români“]. Peste cîteva ani, în 1401, același rege, menționînd Moldova — „terram Moldaviam” — și războiul cu voievodul acesteia, Ștefan amîntea din nou pe moldoveni cu termenul de „olahi” adică români. Tot români (valachi) îi numea pe moldoveni, în 1417, și Vladislav Jagello, regele Poloniei, cînd recomanda negustorilor, care voiau să meargă pentru comerț „ad partes Tartarorum, seu Valachorum”, să folosească vechile drumuri.

Călătorii străini prin Moldova spuneau adeseori locuitorilor acesteia „valahi”, adică români, și țării lor, „Valahia”. Așa făcea în 1428, Johann Schiltberger, care zicea Moldovei „Claine Walachia” (Mica

¹ Așa cum sugerează atît documentele, cit și rezultatele cercărilor arheologice, Baia — Civitas Moldaviae — a jucat rolul de țîrg al vîlvi Moldovei, apoi de reședință a unui cneaz sau voievod local, conducător al formațiunii politice de pe valea riului Moldova înainte de venirea lui Dragoș vodă. Amintirea acestei perioade e reflectată în sigiliul orașului, în care așezarea e calificată drept cetate de frunte a Țării Moldovei (capitalis civitatis Terrae Moldaviae), și în Cronica moldo-germană, scrisă în 1502, în care Baia e arătată ca o capitală a Țării Moldovei (eyn haubtstadt Muldener Land) — n.r.

² Vezi Magazin Istorie, nr. 2/1973.

³ Vezi Magazin Istorie, nr. 11/1974.

Valahie), punând-o alături de Valachia (Țara Românească). La fel proceda și Guilbert de Lannoy, care numea pe moldoveni „Vallasques” și țara lor „Wallachie la petite”. În a doua jumătate a sec. XV, numele Valachia dat Moldovei era așa de curent, încât italianul Giovanni Maria Angiollo (1450-1527), narind expediția lui Mohamed II din 1476 contra lui Ștefan cel Mare, îl numea pe acesta „Cite Stefano signor della Valachia”. Ceva mai târziu, Petre Opalinski, raportînd în 1533 din Mediaș regelui Sigismund I al Poloniei, numea pe voievodul Petru Rareș al Moldovei „palatinus Vlachiae”.

Cronicarii și memorialiștii timpului îi menționau și ei adeseori pe moldoveni sub denumirea de valahi, respectiv de români. Bizantinul Georgios Sphrantzes povestind amintita expediție din 1476 a lui Mohamed II, folosea pentru Moldova numele de Vlachia. Croniciarul polon J. Dlugosz numea uneori Moldova, Valachia, iar pe moldoveni, valachi. Un bun cunoscător al poporului român istoricul umanist Antonio Bonfini, italian la curtea regelui Matei Corvin, distingea „montannae Daciae Caput” (Țara Românească) „nunc montannam Valachiam appellant” — de cealaltă Valachie, al cărei nume este Moldavia („Altera vero Valachia, cui Moldavia nomen est”). Același Bonfini, povestind expediția din 1467 a lui Matei Corvin împotriva lui Ștefan cel Mare, delimita „acea parte a Țării Românești [...] care acum e numită Moldova” („in eam Valachiae partem castra movent, quam Moldaviam nunc discunt”) și numea pe locuitorii ei români valachi („in itinere Valachorum...”).

Ca și frații lor

În sec. XVI și XVII numeroși istorici și călători au continuat să numească Moldova cu termenul Valahia sau cu derivate ale lui, iar pe moldoveni, valahi, exprimînd realitatea că ei sînt români, ca și frații lor din Transilvania și Țara Românească.

Într-o notiță de pe ultima filă a **Cronicii moldo-polone** a lui Nicolae Brzeski, lucrarea respectivă este numită „Kronika woloska...”, adică moldovenească, întrucît polonii îi numeau pe moldoveni în mod curent cu termenul **volochi**, derivat al numelui **valachi**, dat în genere românilor de străini. Alt cronicar polon, Strykowski, are în lucrarea sa expresiile „woloskie kraie”, cu sensul „părțile Moldovei” și „w Woloszech” adică „în Moldova” și „Wolachow”, care înseamnă moldoveni. Umanistul polon Orichowius scria că dacii „se numesc în limba lor români de la romani”, iar în polonă **volochi**, țara lor fiind Moldova.

În 1577 a apărut la Frankfurt memoriul lui Ioan Lasicki, **Historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano-Voivoda**, în care Moldova este numită, cum se vede, Valachia, iar în anul următor, tot la Frankfurt, a fost publicat memoriul lui Leonhard Gorecki, **Descriptio belli Ivoniae Voluvodae Valachiae quod anno MDLXXIII cum Selymo II Turcarum Imperatore gessit...**, în care, de asemenea, Moldova este menționată cu termenul etnic al locuitorilor ei, Valachia; în text, se afirmă că întreaga regiune a vechilor Moesia și Dacia se cuprindea sub acest nume, Valachia, dar aceasta „se desparte în două, Valachia

Transalpină și Moldova” („Tota regio in partes duas dividitur, in Valachiam Transalpinam, ac Moldaviam”).

De fapt, în sec. XVII, în mod curent, adesea neoficial, Moldova este numită în limba polonă Woloch, cum face Zigmunt Zebrowski într-o scrisoare a sa trimisă din Snyatin, la 16 februarie 1616, lui Stanislaw Zolkiewski, voievodul Chioveiei și hatman al Coroanei polone. Un interesant izvor privind numele Moldovei este cartea lui Okolski, **Orbis Polonus...**, apărută la Craiova în 1641, în care se dă și o genealogie fantezistă, dar semnificativă, a Movileștilor români¹, considerîndu-se că strămoșul lor a fost legendarul roman Mutius (Mucius Scaevola!) și afirmîndu-se că Ieremia Movilă a fost palatinul Valahiei (Moldovei) și fusese încă „administrator perpetuus” al ambelor Valachii, deci al Moldovei și al Țării Românești. În limba polonă, la 10 februarie 1616, Stanislaw Tarnowski, castelanul Sandomiriei, scria lui Sbignew Ossolinski, voievodul Sandomiriei, numind Moldova „Woloch” și pe moldoveni „wolosza”.

Sînt încă nenumărate izvoare din sec. XV-XVIII, care arată că numele **Valahia** (cu derivatele sale franceze, italiene, sudslave, grecești, germane, polone, ruse și turcești) era dat nu numai Țării Românești, ci și Moldovei, uneori, în cazul unor izvoare polone, numai acesteia. Se dovedește astfel că cele două țări erau teritorii locuite de același popor român — ca și cel din a treia țară, Transilvania, cu aceeași limbă, obiceiuri și cultură, cu întinse și necontenite raporturi economice și politice și cu aceleași aspirații.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 6/1973.

UNIREA

UN ACT IREVERSIBIL

Pentru a putea înțelege cursul complexelor evenimente care au avut ca rezultat abdicarea lui Cuza și aducerea unui prinț străin în fațada statului român, este necesar să reamintim cadrul relațiilor internaționale în care se aflau angajate Principatele Române la mijlocul veacului trecut, planurile, intențiile și interesele urmărite de puterile străine pe seama poporului român.

Problema principală pentru apărarea intereselor fundamentale ale Țării Românești și Moldovei era recunoașterea statutului lor juridic de state suverane, aflate sub suzeranitatea Porții otomane, în cadrul unor relații specifice, reglementate în decursul evului mediu prin tratatele bilaterale — Capitulațiile — încheiate de domnitorii români cu sultanii turci¹. Încă înainte de războiul Crimeii (1853-1856), afit factorii politici din principate, cît și unele puteri străine, cum erau Franța și chiar Turcia, luau în considerare ca punct de plecare în abordarea problemei principatelor, statutul lor de state autonome, aflate sub suzeranitate turcească. În această problemă, o poziție echivocă avea Rusia țaristă; ea recunoștea regimul Capitulațiilor în funcție de posibilitățile imediate de realizare a intereselor sale, care constau, în toată această perioadă, în extinderea „protectoratului” ei asupra principatelor, prin înființarea suzeranității turcești; Rusia urmărea astfel să ajungă cît mai curînd la eliminarea otomanilor din Peninsula Balcanică și la cucerirea Constantinopolului. Dar înfrîngerea suferită în războiul Crimeii și plasarea Turciei în tabăra victorioasă au obligat-o să joace aparent și temporar un rol „binevoitor” față de principate — motiv pentru care a apărut, alături de Franța, ca partizană a Unirii. Turcia a continuat să reziste pe poziția de conservare a atribuțiilor sale de putere suzerană.

Victorioasă în războiul început în 1853 — și încă în calitate de principal combatant — Franța a desăvîrșit o politică activă în această parte a Europei, adoptînd principiul, necesar din multe puncte de vedere al intereselor ei generale, unirii principatelor și consolidării lor într-un stat puternic, care să poată „să se sustragă de sub influența rusească și să pună Turcia la adăpost” (în fața pericolului țarist). Asemenea principii au stat la baza prevederilor din Tratatul de la Paris din 1856², ca și a celor cuprinse în Convenția din 1858³.

În timp ce cancelăriile europene își dăduseră concesiile privind viitorul statului român, poporul român și factorii săi conducători și-au afirmat cu o forță deosebită crezurile și aspirațiile politice proclamate încă în 1848. Contrar așteptărilor, cel puțin ale unora dintre puteri, românii nu s-au lăsat prinși în mrejele aranjamentelor celor șapte puteri și s-au angajat cu mare însoțire patriotică în lupta pentru apărarea drepturilor și viitorului națiunii lor. Timp de șapte ani, începînd din 1857 pînă în 1864, cînd domnitorul Cuza a realizat pași decisivi pe calea desprinderii de „garanția” celor șapte puteri, s-a dat o luptă politică și diplomatică acerbă între patrioții

români și puterile garante. Sprîjinindu-se pe unele dintre acestea, românii au obținut un minimum în 1858, prin Convenția care recunoștea dreptul principatelor de a se uni, în anumite limite; ei și-au asigurat, totodată, dreptul la suzeranitate internă, invocînd tradiția vechilor relații stabilite prin „Capitulațiile” încheiate în trecut între țările române și Turcia. În ianuarie 1859, folosindu-se de unele lacune ale prevederilor Convenției, românii, dovedind un deosebit tact și o mare înțelepciune politică, au depășit aceste prevederi și au ales un singur domn în ambele principate. Cele trei imperii vecine — otoman, austriac și țarist, interesate în extinderea dominațiilor lor asupra românilor — n-au putut invoca încălcarea Convenției pentru a interveni și au trebuit să accepte, după oarecari țîrguțuri, noua stare de lucruri. În 1862, ca o consecință logică a dublei algerii, Adunările legislative s-au unificat și s-a stabilit o singură capitală. Marile puteri au luat act de aceste evenimente, unele dintre ele — Turcia, Austria și Anglia — cu rețete și cu unele rezerve, cum a fost aceea de a se recunoaște valabilitatea celor înfăptuite numai pe timpul domniei lui Cuza.

În mai 1864, domnitorul, cu concursul unui guvern energic condus de M. Kogălniceanu, a mers mai departe în direcția lărgirii suzeranității statului român: după ce, invocînd motive interne, a dizolvat Adunarea, Cuza a eludat pretenția celor șapte puteri de a „garanți” dezvoltarea poporului român, modificînd substanțial, și fără să le aștepte aprobarea, Convenția din 1855. A fost, fără îndoială, un act de înalt curaj patriotic de a ignora „scrija” pe care și-au asumaseră cele șapte puteri de „a vechea” asupra statului român. În aceste împrejurări, ultima mare putere, care susținuse efectiv aspirațiile poporului român — Franța, condusă de Napoleon III — și-a retras treptat, sub presiunea celorlalte puteri garante și spre a evita unele ciocniri cu acestea, sprîjinul acordat domnitorului Cuza.

Așa cum declarase încă din momentul algeriei sale, A.I.I. Cuza nu a făcut din apărarea tronului său un obiectiv personal, ci un mijloc de apărare a intereselor țării.

Avînd o asemenea concepție despre rolul său ca domnitor, el a putut să desfășoare o politică internă și externă de mare curaj, dar bine calculată. De cîteva ori, în timpul celor șapte ani ai domniei sale, asupra țării a planat pericolul intervenției armate străine (turcești, austriace sau rusești), dar de fiecare dată a fost înălturat datorită energiei cu care domnitorul — puternic sprîjinit de sfetnicii săi și de masele populare — a ripostat.

Atitudinea forțelor politice românești, măsurile luate au dat o lovitură decisivă iluziilor nutritre de acele puteri garante care vedeau în unire doar o soluție provizorie, urmînd ca după domnia lui Cuza să se revină la separarea celor două țări surori. Aceste măsuri au dus la adîncirea procesului de unire, la întărirea reală, obiectivă, a noului stat unit. Treptat, ingerințele străine au fost eliminate, consecințe deosebite de pozitive în această

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 3/1975.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 7/1975.

³ Vezi Magazin Istoric, nr. 10/1975.

privință avind secularizarea averilor mănăstirești. Toate prevederile Convenției din 1858 care asigurau puterilor garante dreptul de a interveni în viața internă a românilor au fost spulberate dreptat de cursul evenimentelor; practic, domnitorul s-a limitat să notifice și să explice puterilor garante măsurile adoptate, nelăsându-se intimidat nici de amenințările notelor diplomatice și nici chiar de zăngănitul armelor la frontierele țării. Un diplomat francez aprecia lucid, încă din ianuarie 1862, că orice încercare străină de a interveni în principate, în fața drizeniei domnitorului era sortită să „dea faliment — ca și Convenția”.

Dacă înainte de 1857, factorii politicii române invocau Capitulațiile pentru a se recunoaște autonomia internă sub suzeranitatea Porții, în timpul lui Cuza, puterile străine și în primul rând Turcia, se dovedesc a fi ele mai interesate în invocarea acestor Capitulații, ale căror prevederi privind drepturile decurgind din suzeranitatea turcească erau depășite de evoluția statului român spre

independență deplină. Este semnificativ că cei mai lucizi demnitari turci, ca, de pildă, Ali Pașa, ministru de Externe, au lăsat încă din 1855 faptul că unirea Țării Românești și a Moldovei, pe lângă alte consecințe pe planul relațiilor internaționale, „ar da naștere dorinței naturale (a românilor) de a cuceri o independență completă”. Evenimentele l-au confirmat.

Unirea din 1859, cu toate consecințele politice, economice și sociale era așadar un act ireversibil.

Documentele* pe care le reproducem în continuare reliefează eleocvent, pe de o parte, concepția și atitudinea marilor puteri europene cu privire la viitorul poporului român, limitate la interesele fiecăreia dintre ele și, pe de altă parte, gândirea și acțiunea politică a României, ale statului creat în urma Unirii din 1859, exprimate cu demnitate și claritate de domnitorul Cuza și de colaboratorii săi.

N. COPOIU

Memoriu privind Principatele Valahia și Moldova, elaborat de Consulatul general al Franței în Principatele Române. 21 august 1851

Dreptul politic al celor două principate

Aruncați în mijlocul populațiilor slave, românii au știut să-și păstreze naționalitatea lor cu toate luptele singeroase pe care le-au susținut împotriva turcilor, a polonezilor și a maghiarilor și cu toate încercările mai recente ale Rusiei, care vede în asimilarea în beneficiul ei a rasei [nației — n.r.] române un pas înaintea spre panslavism, acest vis al tuturor țarilor: și astăzi, când deși au pierdut independența lor, românii se prezintă la fel, ca o nație una reală și compactă, astfel încât, împreună cu ungurii, ei alcătuiesc singura barieră posibilă între slavii de nord și cei din răsărit. A nu da atenția cuvenită acestor două naționalități, sau uneia din ele, ar însemna în mod firesc favorizarea politicii pe care o pune în joc Rusia printre populațiile slave din cadrul Turciei, politică pe care ea o rezumă în cuvintele acestea: o turmă și un păstor.

De altfel, păstrarea naționalității

este recompensa pentru luptele singeroase și succesive duse, la început, împotriva barbarilor apoi împotriva polonezilor și maghiarilor; și, când mai târziu, în secolele XIV și XV, populațiile greacă și slave au căzut sub iataganul turcilor, românii din Principatele Valahia și Moldova, epuizați de lupte și prea slabi spre a rezista unui dușman în fața căruia tremura Europa, și vrind mai ales să-și asigure o protecție puternică împotriva slavilor, au luat-o înaintea pericolului de a fi cuceriți, situlându-se absolut de bună voie sub suzeranitatea sultanilor Baiazid I, Mahomed II și Soliman IV care au confirmat drepturile principatelor prin prevederi (Capitulații) speciale.

În virtutea acestor Capitulații, principatele au continuat să se bucură de drepturile unei administrații interne libere și independente; ele au avut libertatea să-și aleagă singure domnitorii și să-și dea asemenea legi care li s-au părut potrivite. Poarta nu exercita nici un amestec în treburile lor, afară de perceperea unui tribut anual și recunoașterea, printr-o investitură, a domnitorilor alesi.

Astăzi, românii, în număr de 12 milioane, descendenți ai coloniștilor așezați de Traian între Nistru, Carpați, Tisa, Dunăre și Marea Neagră, vorbind o singură și aceeași limbă, provenită din limba latină, practicând aceeași religie, se află împărțiți în felul următor:

Români din Austria 3.871.000	în Transilvania	1.486.000
	în Bucovina	800.000
	în Banat	2.085.000
Români din Rusia 806.000	în Basarabia	806.000
Români din Turcia 4.000.000	în Valahia	2.500.000
Total 8.767.000	în Moldova	1.500.000

* Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1976.

Primele trei documente, datînd din 1851, 1855 și 1858, sînt inedite și provin din Arhiva Ministerului de Externe al Franței, fotocopiile lor aflîndu-se în Arhiva I.S.I.S.P.; celelalte se publică în traducere românească după lucrarea lui R.V. Bossy, Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza vodă, București, 1931.

Circa alte trei milioane sînt răsplînși în grupe mai mici sau mai puțin compacte, de la 50 la 60 mil suflete, în diferite părți ale Podoliei, ale Ungariei și ale Macedoniei.

Din toate timpurile, Capitulațiile acordate principatelor au fost mai mult sau mai puțin respectate de Sublima Poartă, și niciodată Valahia și Moldova nu au fost tratate drept pașalrici, ca celelalte părți ale Imperiului. Multă vreme după supunerea lor, ele s-au putut bucura de dreptul de a-și da domnitorii autohtoni, și chiar cînd mai tîrziu acest drept le-a fost luat și cînd Poarta a numit domnitori străini, dar creștini, în orice caz, aceștia, în înțelegerea cu clerul și cu boierii din țară, întruniri în adunări generale, au făcut toate schimbările de legi cerute de împrejurări, au încașat impozitele pe care le-au considerat necesare și au înmănat atîta lume de cîta a fost nevoie. Chiar dreptul de a avea domnitori autohtoni a fost restituit principatelor printr-un hațîșer din anul 1821.

Astăzi, din cauza influenței ruse, Capitulațiile nu mai sînt executate decît pe jumătate, deși ar trebui să fie respectate cu desăvîrșire, întrucît ele nu au fost abrogate prin nici un tratat următor (subsequent) și pentru că dreptul popoarelor este în întregime în favoarea lor.

Rusia s-a străduit să convingă Europa că aceste Capitulații privitoare la românii au căzut în desuetudine, că ele sînt chiar niciodată nu au fost respectate de către Turcia, că teritoriul principatelor a fost de multe ori violat de turci și ea pretinde, prin urmare, că excludînd orice Capitulație anterioară, soarta românilor trebuie să fie în întregime la dispoziția Imperiului rus și otoman. Dacă este adevărat că de multe ori unele pasale nedisciplinate și rebele sau bande neghregimentate și-au permis să execute frecvente incursiuni pe teritoriul principatelor, tot altă de adevărat este că, sultanii au dezaprobat o asemenea comportare și, fie că românii au respins aceste atacuri prin propriile lor forțe, fie că Poarta a trimis trupe otomane spre a-l determina pe atacant să se întoarcă înapoi pe malul celălalt al Dunării, românii au reintrat mereu în situația de a-și exer-

cita drepturile garantate de vechile tratate.

Această pretenție a Rusiei față de principate este periculoasă pentru înșăși integritatea Imperiului otoman; intenționând să determine Europa să uite Capitulațiile, ea face totul pentru ca aceste tratate cu Poarta să apară ca tot atâtea dovezi ale grilii sale pentru populațiile creștine din Turcia, dar ea își procură mijloacele pentru a izbăvi să i se cedeze, în mod succesiv și în porții mici, țările române, după cum se vede dovada în art. 4 al Tratatului de la București [1812], prin care se ajunge să i se cedeze aproape jumătate din Moldova, de la Nistru pînă la Prut.

Dar chiar în ciuda speranței că aceste Capitulații vor cădea în desuetudine prin netrecerea la executarea lor, cu toate că numeroase fapte infirmă astfel de afirmații, art. 5 al Tratatului de la Adrianopol [septembrie 1829] a venit să le repună în vigoare și Europa este în drept să impună Rusiei respectul pe care ea îl datorază acestor Capitulații pe care ea însăși s-a angajat să le respecte și să le facă respectate. Iată conținutul acestui articol al Tratatului de la Adrianopol: „Principatele Moldova și Valahia fiind, printr-o Capitulație, plasate sub suzeranitatea Sublimii Porți, și Rusia fiind garantă a prosperității lor, se înțelege că ele își vor păstra toate privilegiile și imunitățile care le-au fost acordate în virtutea Capitulațiilor lor.”

Deci nu poate exista nici o îndoielă în privința dreptului pe care îl au principatele cînd reclamă punerea în vigoare a Capitulațiilor și nevoia pe care o au de a face aceasta, deoarece de aceste Capitulații se leagă naționalitatea și existența lor politică.

Regulamentele organice

În actul separat al Convenției explicative, semnat la Akkerman [Cetatea Albă] în 1826, s-a stipulat că domnii (gospodarii) din cele două principate să se ocupe împreună cu Divanurile lor respective, de măsurile necesare pentru a îmbunătăți situația principatelor și ca aceste măsuri să formeze obiectul unei reglementări generale pentru fiecare principat.

După cîteva luni, s-a declarat război între Rusia și Turcia, țările au fost ocupate din punct de vedere militar de trupele ruse, iar conducerea ambelor principate a fost încredințată unui guvernator general rus; comisiile numite de domnitori pentru redactarea Regulamentelor au fost atunci înlocuite de altele, alese de guvernatori și un ofițer rus a fost însărcinat să prezideze aceste lucrări.

În 1831, lucrarea a fost gata și generalul comite Kiseleff a convocat o adunare a boierilor pentru discutarea acestor Regulamente.

Această Adunare constituantă a boierilor își ținea ședințele sub președinția consuliului rus Minciaki, în timp ce mitropolitul, președintele natural al Adunării, după mărturia însăși a acestui Regulament, trimis în exil în interiorul Rusiei, nu a fost pus în libertate decît după o detențiune de cinci ani.

Opinia Porții referitoare la reorganizarea principatelor, reflectată în relatarea însărcinatului cu Afaceri al Franței la Constantinopol adresată ministrului Afacerilor Externe al Franței. 25 martie 1855

Domnule ministru,

Îeri am avut o conferință cu Marele vizir și Ali Pașa referitor la interpretarea pe care Poarta înțelege a o da celor patru garanții și mă grăbesc să vă fac o dare de seamă. Noi am citit nota comunicată domnului prinț Gorceakov la întrunirea din 28 decembrie și, conform dispozițiilor adoptate în acest document, nu am neglijat nimic pentru a culege, din propunerile care sînt enunțate acolo, întreaga concepție a consilierilor sultanului. În cursul unei convorbiri anterioare cu acești doi miniștri — și am avut onoarea de a face cunoscut acest lucru Excelenței Voștrei — remarcasem că ei erau, și unul și celălalt, dominați de o preocupare care exercita asupra judecății lor o influență exclusivă; mă așteptam să-i găsesc sub aceeași influență și nu m-am înșelat. Ei aveau de ales între două categorii de idei: una avînd ca obiect, în primul rînd, să pună în viitor Turcia la adăpost de complicațiile și de pericolele care au amenințat existența ei, celalalt, mult mai conformă cu sentimentul opiniei publice, înținz să extindă decît să întărească puterea sau mai curînd autoritatea Porții. Se pare că ei vor să păsească pe cea de-a doua cale și instrucțiunile lui Ali Pașa vor fi concepute în acest sens.

Sentimentul responsabilității, mult mai puternic la ei decît sfaturile unei politici înțelepte, îi face să dorească profund ca rezultatul negocierilor să fie de natură a satisface orgoliul național; opinia publică din Turcia precizează ei — nu nu înțelege că un război întreprins cu concursul unor aliați puternici pentru a salva integritatea Imperiului otoman, ar putea să ajungă la niste aranjamente care, în ochii populației, ar părea să micșoreze grantele; ea ar acuză incapacitatea Divanului și teama de a se expune unei astfel de învinuiri, alăturată dorinței de a obține un succes diplomatic, careabil să consolideze popularitatea lor, lîmî par să fi sugerat aprecierile dezvoltate de Marele Vizir și ministrul Afacerilor Externe.

După ce am reamintit în cîteva cuvinte, referitor la prima garanție, istoria principatelor începînd de la Tratatul de la Adrianopol, m-am străduit să scot în evidență necesitatea de a ridica o barieră între Prut și Dunăre, putînd să garanteze Turcia împotriva tendințelor de invadare ale Rusiei. „Acesta este, am spus eu, scopul ce trebuie propus; în ce mod poate fi atîns? Iată chestiunea care interesează a fi elucidată și rezolvată”. Am adăugat, domnule ministru, că nu aveam misiunea de a propune Porții nici un plan de îndrumare dinainte hotărît, că eu trebuia să mă limitez la examinarea diverselor soluții pe care le pot sugera evenimentele anterioare și situația actuală și dezvoltînd ideile emise în nota care, efa anexată la adresa Ex. V. din 24 a lunii tre-

cute, am încercat să demonstrez avantajele unui sistem care ar organiza Provinciile Dunărene într-un principat destul de puternic pentru a obține din propriile sale resurse și din organizarea sa — nu mai puțin decît din stipulații diplomatice — forța suficientă pentru a se sustrage de sub influența rusească și să pună Turcia la adăpost.

Iată în esență, domnule ministru, răspunsul și opinia celor doi miniștri: „Unirea celor două Principate Valahia și Moldova într-unul singur — organizarea unei puteri unice și ereditare — ar slăbi legăturile care mai există încă între aceste provincii și Turcia; acest lucru ar însemna, într-adevăr, a pune bazele unui stat în toate condițiile care constituie suzeranitatea și independența; acest lucru ar însemna, în consecință, a dezmembra Imperiul și a săvîrși separarea, care a făcut obiectul Rusiei. Noi nu am putea să ne facem nici o iluzie asupra consecințelor unei asemenea combinații; care vor fi tendințele și aspirațiile acestei puteri noi și permanente? Evident, independența absolută și eliberarea definitivă. Puterea suzerană a găsit pînă în prezent ocazia să-și exercite drepturile. Îndeseori în alegerea domnilor; noi am menținut în felul acesta un control care ne asigură anumite modalități de acțiune, foarte limitate, trebuie să admitem, dar suficiente pentru a întretine simpatiile pe care a putut oricînd să le constate în momentul retragerii rusilor și a apăsării trupelor noastre în principate. În viitor, nici un interes, nici o considerație nu-i va îndemna să strîngă relațiile cu noi; dimpotrivă, noua administrație nu ar avea altă preocupare decît aceea de a se erija în putere românească.

Exemplul Egiptului, departe de a ne liniști, nu poate decît să justifice prevederile noastre; ca și populația, vice-regale este musulmană și, cu toate acestea, ereditate, chiar în Egipt, atrage independența. Noi am contribuit deci la organizarea luptei în care ar pieri, peste puțin timp, autoritatea arbitrară și nominală ce ni s-ar cuveni. Deci, de pe urma unui război feroce și pentru care țara și-a impus sacrificii fără limite, Turcia nu s-ar alege cu alte rezultate decît cu o limitare și mai mare a suzeranității. Noi nu am putea să consimțim fără nici un fel de compensație la o concesie care ar răni, în același timp, și drepturile noastre și sentimentul opiniei publice. Cu atît mai puțin o putem face cu cît, după părerea noastră, vă înșelați presupunînd că este posibil a instaura în principate o putere care ar fi un obstacol pentru Rusia și, totodată, o garanție pentru Imperiul otoman. Similitudinea religiei și frontierele comune vor permite întotdeauna Rusiei să exercite asupra populației din aceste ținuturi o influență activă și această influență se va exercita aici în deplină libertate și cu un succes sigur, din momentul în care ele nu vor mai fi împiedicate prin acțiunile directe și eficace ale puterii suzerane. Transformînd aceste provincii într-un principat sub un principe străin, a cărui autoritate personală va fi imediat paralizată, bînzînd această creațiune pe ultimele rămășițe ale puterii noastre în această regiune, departe de a asigura Turciei garanțiile pentru pace și securitate, se va organiza o forță nouă, care, în mod fatal, inter-

cîndu-se împotriva noastră prin natura întemeierii ei, se va adăuga la pericolul ce ne amenință în această parte (subl. n.).

Există un alt plan care ni se pare, din contră, propice să conducă la adevăratul scop ce ne propunem. Ce se dorește? A opri Rusia la Prut și a pune capăt preponderenței sale în provinciile Dunărene. Primul din aceste două obiective poate fi obținut cu ajutorul unui act diplomatic încheiat între toate marile puteri și care să proclame neutralitatea principatelor. Al doilea, înțelegînd, în loc să se anihileze autoritatea suverană a Porții. Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei răspund tuturor necesităților, prosperitatea materială a celor două provincii dovedește acest lucru; deaparte de a ne gîndi să le aducem vreun prejudiciu, din contră, noi am adera de bună voie la orice modificare ce se va vor considera că sînt necesare de introdus pentru întărirea administrației locale; noi ne limităm să cerem menținerea unui drept pe care nu l-am pierdut niciodată, dreptul de suzeranitate pe care noi îl exercităm sub garanția marilor puteri, în consecință, fără pericol pentru imunitățile pe care sultanii le-au acordat acestor provincii. Printr-o interpretare abuzivă a articolului din Tratatul de la Adrianopol și a tratatelor anterioare, care sînt amintite acolo, Rusia s-a constituit, prin propria ei voință, din putere garanta în putere protectoare, înțelegînd să împartă cu Poarta privilegiile de autoritate suverană. Aceste tratate nu vor putea să-și recapete forța dacă nu se vor putea substitui acolo, fără prejudiciu pentru puterea noastră și pentru securitatea noastră, aranjamente care ar duce de fapt frontierele Imperiului de la Prut la Dunăre. Reașezînd autoritatea noastră în principate adevărată sau bază, ni se va permite, fără a dăuna organizării lor actuale, să extindem influența noastră în aceste provincii, să cîștigăm acolo simpatii noi, într-un cuvînt, să organizăm acolo toate elementele de forță și de rezistență necesare pentru a opune un obstacol în calea ambițiilor Rusiei. Guvernul rus trebuia, datorită poziției pe care el a cucerit-o prin Convenția de la Akkerman și Tratatul de la Adrianopol, precum și datorită metodelor de agresiune de care dispunea împotriva Turciei, să poată exercita la București și la Iași o activitate preponderantă; el nu a reușit, totuși, să ne înstrăineze complet sentimentul populației. Să se oblige Rusia să renunțe la protectoratul căruia ea i-a dat caracterul de suzeranitate, să ni se înapoieze exercitarea deplină a drepturilor noastre de suzeranitate și noi vom reuși să legăm complet principatele de interesele noastre și în soarta Turciei. În sfîrșit, să ridicăm acolo un zid de apărare împotriva poliției tradiționale a Cabinetului de la St. Petersburg. Dacă, totuși, evenimentele războiului vor cere o remanieră a hărții Europei și dacă Rusia ar fi micșorată în alte puncte sau dacă ar fi posibil să se facă Turciei restituiri care ar pune Rusia în imposibilitate să mai amenințe în viitor integritatea Imperiului otoman, în aceste eventualități Poarta ar putea afla garanții care, punînd capăt unor temeri legitime, ar autoriza-o să facă concesiuni importante pe Dunăre. Dar, în afară de orice combinații de această natură, limitarea puteri-

lor sultanului asupra principatelor ar deveni sursa unor pericole pentru Turcia¹.

Într-un cuvînt, domnule ministru, în ochii Marcului Vizir și ai lui Ali Pașa, a da principatelor o organizare nouă, bazată, pe de o parte, pe unirea celor două provincii, pe de altă parte, pe crearea unei puteri ereditare, ar însemna să se aducă prejudicii drepturilor suzerane ale sultanului, dacă nu chiar să se dezmembreze Imperiul; de asemenea, ar însemna să se lase în mod exclusiv aceste înținuturi sub influența Rusiei, care nu ar mai putea fi deosebită contra-pondere acțiunea Porții, ar însemna, în sfîrșit, a arunca germentul unor sentimente ostile Turciei, care ar da naștere dorințelor naturale de a cucerii o independență completă și care ar fi întințită de agenții Rusiei. Pentru a realiza scopul ce ne propunem și pentru a da războiului actual o rezolvare pe care Divanul nu va avea ocazia să o regrete, ar fi preferabil — după opinia lor — de a le elibera de orice intervenție străină, consolidîndu-le, pe de o parte, imunitățile acordate Provinciilor Dunărene, de cealaltă parte, autoritatea suverană a Porții asupra acestei părți a teritoriului său.

Problema relațiilor româno-turcești într-o notă diplomatică din februarie 1858

A nega existența Capitulațiilor în virtutea cărora Principatul Valahiei în sec. XV, și apoi Principatul Moldovei la începutul sec. XVI, au recunoscut suzeranitatea sau — mai curînd — protecția Imperiului turc înseamnă a aceluși lucru cu punerea la îndoială a expediției lui Balazid în Bulgaria și în Serbia, a cuceririi Constantinopolului de către Mahomed II, a existenței lui Balazid II și a fastului din timpul domniei lui Soliman. Într-adevăr, aceștia au fost sultanii cu care Valahia a încheiat Capitulațiile sale în 1393 și 1460 și Moldova în 1511 și 1529.

O multime de istorici sînt de acord nu numai pentru a se preciza ordinea cronologică a acestor stipulații, dar și a regimului deosebit și excepțional de care cele două principate s-au bucurat timp de mai multe secole după datele sus-menționate; slujește la a constata prin fapte de notorietate publică:

1. că ele nu au fost niciodată incorporate Imperiului turc;
2. că administrația lor internă nu a fost, în nici o perioadă, asimilată cu celelalte provincii ale acestui imperiu;
3. că ele au fost guvernate de domni indigeni și de aceeași religie, ale căror drepturi au fost recunoscute de urmașii sultanilor arătați mai sus;
4. că domniile acestor două țări au dus războaie și au încheiat tratate cu statele vecine, fără ca aceste fapte, care sînt atributele suveranității, să le fi fost imputate ca trădare;
5. în sfîrșit, că în conformitate cu acest regim distinct și excepțional, aceste două principate, chiar în condițiile cele mai triste ale existenței lor politice, s-au bucurat necutată de autonomie lor: au fost guvernate după dreptul roman și mai precis după Bazilicale; domnul Vasile Lupu, în sec. XVII, și mai tirziu, în 1816, prințul Callimachi în Mol-

dova, în 1818 Caragea în Valahia au redactat, în înțelegere cu Divanurile respective, coduri civile, fără autorizația sau participarea Sublimei Porți, coduri care sînt în vigoare pînă în zilele noastre.

Tot pe baza acestor stipulații, turcii au put în Moldova sau Valahia decizi pentru afaceri comerciale și numai pentru perioada stabilită în pașapoartele pe care ei trebuie să le ceară și să le obțină de la conducerea locală. Nu le este îngăduit să aibă aici nici moschee, nici vreo altă rostiure de orice natură ar fi ea, și, într-adevăr, ei nici nu au asemenea lucruri aici.

Ca și celelalte națiuni străine, românii din Moldova și Valahia care trec în Turcia sînt scutiți de orice impozit pentru persoana lor și de orice exagerare pentru îmbrăcăminte la lor.

Asemeni tuturor țărilor străine, cele două principate au la Constantinopol înșărcinați cu afaceri, care se bucură de dreptul giunilor. Ca și ceilalți agenți străini, acești înșărcinați cu afaceri se adresează, în relațiile lor cu Sublima Poartă, ministrului Afacerilor Externe.

La fel ca în toate țăările străine, creștinii care au îmbrățișat islamismul pot, pe baza hăt [iserului] sultanului Balazid, trece din teritoriul Moldovei și Valahiei să reia vechea lor religie, fără să poată fi stîljiți în nici un fel.

Acestea este adevăratul drept public al Moldovei și Valahiei, pe care elocvența logică a faptelor îl stabilește în mod evident; acestea sînt privilegiile și imunitățile pe care puterile semnatare ale Tratatului de la Paris, și-au luat angajamentul să le garanteze.

Dacă, sub imperiul unor împrejurări nenorocite, anumite violări și necesități au adus atingere acestor imunități și acestor privilegii, arbitrarul sau violența nu vor putea anula sau invalida aceste acte solemne.

Istoria Imperiului turc este strîns legată de istoria Moldovei și Valahiei; în așa măsură este legată, încît în majoritatea tratatelor Sublimei Porți, aceste două principate au fost oficial angajamentele luate de ea în aceste Capitulații pe care Valahia și Moldova le obținuseră în vremurile cînd nici o Putere nu a putut să impună condiții acestui Imperiu (subl. n.). Va fi de ajuns citirea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi încheiat în anul 1774, în care Sublima Poartă recunoaște prerogativele dobîndite de cele două principate prin sus-aratatele Capitulații, căzute în parte în desuetudine; tot aceste acte au servit drept bază, în ce privește situația românilor din Moldova și Valahia, hătiserilor ulterioare și anume, celui emis de sultanul Mahomed în 1827, în urma Convenției de la Akkerman, hătiserului din 1834, care a fost consecința Tratatului de la Adrianopol, în care aceste Capitulații sînt invocate în mod expres, precum și drepturile și consecințele care rezultă din ele în favoarea Moldovei și Valahiei. În intervalul dintre Conferințele de la Viena și Paris, Sublima Poartă a redactat, la 11 februarie 1856, un protocol care începe prin citirea tot a acestor Capitulații, precum și prin recunoașterea formală a regimului distinct al celor două țări, vînd, în același timp, să comenteze

¹ Conferințe preliminare Congresului de pace de la Paris, din 1856.

și să ajungă la industrii care nu au fost luate deloc în considerație la Tratatul de la Paris. Desigur, în arhivele Sublimei Porți se găsesc o serie de alte acte în sprijinul acestor fapte de notorietate publică, care nu au nevoie de nici o dovadă, deoarece ele sînt de necontestat.

Aceste Capitulații, cărora Rusia le-a acordat garanția sa înaintea tuturor celorlalte puteri, nu vor putea fi o ficțiune; aceste acte autentice, situate acum sub egida puterilor garante, pretind niste instituții serioase care sînt ducă la stabilitate, la menținerea ordinii legale, în favoarea principiului de autoritate a conducerii locale. Aceste acte condamnă teoriile inadmisibile și tendințele subversive, cer un regim practic și regulat pentru a asigura românii din Valahia și Moldova un viitor în armonie cu sentimentele generoase ale augustinilor suverani care se preocupă de destinele lor.

Domnitorul Cuza către V. Alecsandri, ministrul Afacerilor Străine al Moldovei, aflat în misiune la Paris, București, 25 aprilie 1859

Dragul meu Alecsandri. Ultimele știri sosite prin telegraf au produs aici o vie și profundă impresie. Războiul [austro-franco-plemonez, din 1859], acest război așteptat cu atîtă nerăbdare de unii, alți de temut de ceilalți, și care trebuie să statornicească pentru totdeauna soarta principatelor, este pe punctul de a izbucni. Diplomata s-a declarat învinșă și tunul va rezolva repede toate chestiunile pendente, toate cauzele suferinței, care agită popoarele, neliniștesc guvernele și transformă Europa într-un depozit de praf de pușcă, în permanență gata să explodeze. Dvs. trebuie să înțelegeți cu ce ochi și cu ce interes plin de înflăcărare, urmăresc românii pregătirile luptei. Mă cunoașteți destul de bine pentru a nu vă teme că eu mă asociez cu totul speranțelor și chiar nerăbdărilor lor. Ca român, eu simt nevoia să ridic țara mea în constiința națiunilor și în propria sa stimă; ca domnitor, eu sînt convins de necesitatea de a acționa cu putere și sînt hotărît — pentru fericirea și independența poporului meu — să folosesc orice avantaj ce va fi posibil în evenimentele ce se pregătesc. A sosit timpul să ieșim din această toropeală, care făcea din noi o pradă ușoară și un obiect de lăcomie pentru puterile noastre vecini. Noi sîntem hotărîți să ieșim în arenă și să susținem, în limitele forțelor noastre, politica Franței, care este aceea a prosperității și măreției noastre. Pentru a o putea face cu succes și folos, trei lucruri ne lipsește, aproape în aceeași măsură: banii, armele și munițiile de război și ofițeri specializați. Generalul Klappa¹ m-a asigurat că M.S. Împăratul va pune la dispoziția noastră zece mii de puști, în dar, și douăzeci de mii contra plată, precum și tunuri. Oricît de limitat și insuficient ar fi acest număr,

as fi foarte fericit să-l am în acest moment.

Cît despre soldați, dvs. știți că noi avem stofă de soldați excelenți și vă garantez că materialul va face onoare lucrătorului. Tot ceea ce Franța a făcut și va mai face încă pentru noi va rămîne fără efect, dacă ea nu ne trimite un anumit număr de ofițeri și toate armele și un șef de stat-major general. Vă rog să declarați cinstit guvernului imperial că eu nu am de loc pretenția a fi un strateg. Îmi trebuie un general care să întocmească planurile de luptă; iar asupra mea sînt de execut în fruntea trupelor mele. Eu nu spun că nu voi putea nicicînd să devin un armatist, dar, așteptînd să fi un bun soldat. A da exemplu compatrioților mei și a-l conduce, personal, în luptă, este un rol care nu este lipsit de măreție și cu care eu voi ști să mă acomodez perfect.

M-am gîndit că, pentru moment, voi putea să preîntîmpin, pe cît posibil, lipsa resurselor noastre militare, grupînd toate trupele moldo-valahie într-o tabără de instrucție și inspecție, pe care o voi organiza între București și Ploiești, sau în orice alt loc strategic din Valahia.

Voi avea, în felul acesta, un corp de douăzeci de mii de oameni cu care voi putea să cad, la înainteașă asupra turcilor, dacă ei înainteașă la București, și să merg înapoi în mare spre Carpați, pentru a hărțui energic ariergarda armatei austriace. În scopul, sau sub pretextul, de a nu lăsa restul țării și orașele fără poliție, voi crea, peste cîteva zile, prin înrolări voluntare, o miliție prost înarmată, dar bine instruită și pe care o voi putea transforma în armată de mii de oameni în ziua în care voi putea să-i dau arme. Voi pune în fruntea acestor corp cîteva vechi panduri. Valahia mică a procurat în trecut, numai ea singură, pînă la douăzeci de mii de voluntari. Tineretul orașelor va găsi în această organizare un scop și un aliment pentru această dispoziție turbulentă, care o făcea primejdioasă. Să ajungem la bun.

Am posibilitatea să-mi procur prin două căi: primul este un împrumut voluntar, prin subscriere, și raportat pe trei ani; acest mijloc, eficient în proporția entuziasmului național, se va resimți, cu toate acestea, de pe urma crizei financiare care se face simțită; celălalt ar fi un împrumut negoziat, în străinătate și garantat de averile mănăstirilor, care reprezintă o treime din proprietatea noastră funciară și de care, mai devreme sau mai tîrziu, țara va depozeda pe călugării greci. Dvs. știți mai bine ca oricine cît de greu este de realizat, în momentul de față, un împrumut străin; el mi-ar crea, de altfel neplăceri diplomatice și dificultăți cu Rusia; momentul nu este oportunit, pentru acest lucru. M-am oprit, deci, la un împrumut național, pe care-l voi deschide imediat. Dacă Împăratul vă acordă o audiență, aveți bunăvoința să exprimați M.S., în termeni caldușori, sentimentele de respectuoasă grațitudine pentru persoana Sa, pe care eu le împart cu cei cîinci milioane de compatrioți, și expuneți M.S., în esență, conținutul scrisorii mele. Țara este calmă, gravitatea situației influențează deja asupra poziției partidelor. Ceea ce eu nu așteptam decît de la timp, pentru a pacifica spiritele și a apropia pe oameni, o va face prima lovitură de tun care va fi trasă. Poporul are în

credere în mine, și el are dreptate, întrucît eu îmi voi face datoria mea de domnitor și de om pînă la capăt. A trăi respectat sau a muri regretat, iată, dragul meu Alecsandri, devisa mea și, de asemenea, și ambiția mea. Dar ceea ce se așteaptă de la mine nu se va putea realiza dacă Franța nu va veni în sprijinul meu, acordîndu-mi ajutoarele în armă și în ofițeri de care v-am vorbit. Eu nu îndrăznesc să vorbesc de bani. Al dvs. din inimă, ca totdeauna.

AL. I. CUZA.

[P.S.]² — Negri îmi scrie că probabil turcii nu vor chema la Constantinopol pentru investitură. Eu nu ar trebui, nici nu aş vrea să merg acolo, pentru mai multe motive foarte grave. Vă rog pe de, să îndurați și această neplăcere, dacă ea va apare.

Domnitorul Cuza către Napoleon III, împăratul francezilor, Iași, octombrie 1860

Sire,
Conferința intrunită anul trecut la Paris, pentru a recunoaște dubla mea alegere pe tronul Moldovei și Țării Românești, decise ca imediat ce starea treburilor interne va permite, să merg să prezint omagii sultanului. În pofida aversei care se trebuia să-mi inspire acest demers, imediat ce am știut în mod pozitiv că opinia M.V. era de a-l îndeplini, eu nu am mai ezitat de a mă duce la Constantinopol. Astăzi, eu nu pot decît să mă felicit de a fi ascultat de această inspirație, deoarece raporturile mele directe cu Poarta și cu Ambasadele au contribuit să-mi dea o vedere mai clară asupra căii de urmat în reorganizarea Principatelor Unite. Chiar din primele momente ale sederii mele la Constantinopol, am fost frapat de starea de decredibilitate în care se găsește Turcia. Evident, nu aici sînt izvoarele care să poată inspira tinăra Românie. Către un alt punct trebuie ea să-și întoarcă privirile, înspre punctul de unde emană lumina și puterea chemate a renaște Europa. Iată pentru ce eu nu mă tem să fac un nou apel la binevoitoră atenție a M.V. asupra greutăților misiunii mele, rugînd-o să-mi acorde puterile necesare pentru a mă ajuta să le înving. În memoriul anexat la această scrisoare, m-am străduit a scoate în evidență obstacolele sau, mai curînd, imposibilitățile pe care mi le-a creat înșiși Convenția din 1858. Un adevărat compromis între tendințele care ne erău, unele favorabile, celelalte ostile, această Convenție, după doi ani de eforturi din partea noastră, nu a avut alt rezultat decît să ne reducă la imobilitate. Alături de principiile cele mai largi și cele mai civilizatoare, ea cuprinde dispoziții restrictive și obstacole, venind de altundeva, și care fac complet inexplicabile cele mai bune principii. În timpul acestor doi ani, eu nu am neglijat nimic pentru ca, un act atât de important, emanat de marile puteri, să rămîna nefructificat. Cu riscul chiar a ceea ce putea să rezulte din acest lucru pentru țară, eu am chemat la putere oameni de toate opiniile, pe care devoțamentul sau ambiția îi făcea să încer-

¹ György Klappa (1820-1892) — general ungur, unul dintre conducătorii revoluției din 1848-1849 din Ungaria; a încheiat o convenție cu A.I.I. Cuza în vederea unei acțiuni comune împotriva Austriei.

² Post — scriptum scris de mîna lui Cuza vodă.

ce experiență. De acum înainte, nu mi mai este permisă nici o iluzie în legătură cu posibilitatea de a reorganiza România cu ajutorul unui instrument atât de complicat.

Cu toate acestea, principiile pe care le cuprind, și pe care le datorăm M.V., ne sînt prea prețioase și convin prea mult intereselor și nevoilor noastre pentru a mă gîndi să sacrific un singur. Metodele de aplicare sînt defectuoase și eu doresc doar schimbarea acestora. Și dacă este vorba a mă explica cu franchețe, cui m-aș putea eu adresa — dacă nu M.V., — pe care Europa Nouă îl recunoaște drept arbitru și care nu a încetat niciodată să ne dea dovezi ale unui interes constant? Soluțiile pe care le arăt în memoriul anexat, nu cuprind altceva decît că sînt conforme spiritului înșuși și cu scopul Convenției și răspund, eu știu aceasta, dorințelor unanime ale poporului român. Eu nu sînt aici decît interpretul moderator al îngrîdirilor sale și vin să spun M.V.: în pofida stărilor de neliniște în care sîntem încă ținuți, noi așteptăm ca M.V. să ne autorizeze și să ne încurajeze să modificăm Convenția: noi vom aștepta, pentru a nu fi un obstacol la îndeplinirea proiectelor sale la care noi am fi fericii să contribuim în limita forțelor noastre. Noi ne gîndim să nu precipităm nimic și, în acest raport, eu am dorit numai să prezint M.V. un tablou exact al situației noastre, bizuindu-mă cu totul pe simpatia sale și pe marea sa prudență, pentru ca ea însăși să binevoiască a ne face cunoscut cîntîi i se va pare că ora reformelor a sosit. Rămîn, cu respect, Sire, cel mai smerit și supus servitor al M[ajestății] V[oastră].

ALEXANDRU-IOAN

Domnitorul Cuza către marchizul de Lavalette, ambasadorul Franței la Constantinopol. București, aprilie 1861

Domnule marchiz,

În sedința din 27 martie/8 aprilie, Camera Valahiei a hotărît să ceară domnitorului unirea sa momentană și pentru o sesiune extraordinară cu Camera Moldovei, în orașul București, în scopul deliberării împreună cu ea asupra regimului de introdus în raporturile dintre proprietari și țărani. În ceea ce o privește, Adunarea Moldovei s-a asociat la această rezoluție. În pofida seriozității problemelor, care serveste drept motiv pentru hotărîrea comună a celor două Adunări, fără îndoială că E.V. va presupune că această hotărîre include germele unei soluții politice, și mai importantă poate, și care se rezumă în cuvîntul Unire. E.V. va avea dreptate; și cum, în realitate, scopul nostru final este Unirea, și cum convocarea celor două Camere la București va fi un prim pas decisiv în acest sens, țin, înainte de a-l întreprinde, să mă explic în modul cel mai sincer cu E.V. pentru a cunoaște opinia dvs. și pe aceea a guvernului imperial.

Nu voi reveni nici asupra manifestărilor persistente a voinței țării, timp

de cinci ani, nici asupra demersurilor, de la o zi la alta tot mai insistente pe care le-am făcut pe lângă S[ublima] Poartă pentru a obține, cu ajutorul inițiativei sale pe lângă puteri, unele modificări neapărat necesare la Convenția din 1858. Cu o răbdare care creștea dintr-un noroc mai mare, eu cred că am epuizat toate argumentele care justificau cererile noastre. Poarta nu a ținut cont. Trebuie, deci, să cred sau, intruct înșăși E.V. nu a fost mai norocoasă decît mine pe lângă miniștrii turci și că, în pofida a ceea ce a fost activ și binevoitor în aceste tentative, ea nu a obținut decît răspunsuri dilatorii. Pe de o parte, în prezența acestor hotărîri și, de cealaltă parte, a nevoilor noastre și a suferințelor noastre, pe care le-am expus continuu, fără a le exagera, a trebuit să admit că momentul hotărîrilor suprem va sosi. Eu le-am spus chiar să fie bănuite, pentru a nu putea fi acuzat că am acționat prin surprindere. Într-un cuvînt, am prevăzut că, prin forța împrejurărilor, țara va fi adusă în situația să-și facă unirea prin ea însăși. Or, tocmai acest lucru se pregătește astăzi, spre aceasta ținde în fond voința celor două Camere. Eu însă recunosc riscurile acțiunii și, de asemenea, țin ca E.V. să cunoască bine cum a fost ea adusă la acest grad de maturitate.

De la dubla mea alegere, cuvîntul Unire nu a încetat nici o zi să fie pe toate buzele și înșăși Corpurile constituite au au pierdut nici o singură ocazie de a-l pronunța. La marea majoritate, cuvîntul, ca și ideea, este sincer, pentru că el răspunde unei nevoi naționale. Pentru un mic număr, el este probabil o armă de partid și, chiar pentru acest lucru, el este proclamat de către cei mai tare decît alții. Plăsat în mod avantajos pentru a putea studia diferitele tendințe, am înțeles cînd o tactică ce constă în a profita de sentimentul național pentru a-l exalta peste măsură și a-l împinge la imprudență. Dar, deși am ținut seama și de unii și de ceilalți, eu nu am văzut în aceasta decît un motiv — plus pentru a acționa, motiv întîrît de o ultimă cauză, care contribuie să facă și mai arzătoare voința generală a națiunii. Dubla mea alegere, asupra căreia imi este permis să judec într-un mod foarte liber, intruct eu nu am aspirat la ea, a avut pentru țară un mare avantaj, pentru că a materializat dorințele sale și ea a putut fi privită de aceasta ca un prim succes. Ea a avut însă și înveniențe, datorită Convenției din 1858. Unicitatea domnitorului, cu dualitatea Camerelor și a ministerele care a făcut aproape imposibilă, în practică, și reforma legislației și funcționarea regulată a administrației. De aici, piedici permanente în mersul afacerilor obștești și private; de aici, o neliniște generală de pe urma căreia am fost primul care am avut de suferit, din cauza imposibilității de a acționa, situație în care mă vedeam pus prin înșuși sistemul Convenției. Unirea, cu alte cuvinte acordul posibil și imediat al puterilor prin concentrarea lor, posibilitatea reformelor legale, uniformitatea în administrație, s-a prezentat constîntelor și ca drept unicul mijloc de a remedia răul. În așa fel încît, domnitor, națiune și partide s-au înținit natural într-o idee comună. E.V. are o prea mare experiență a problemelor și a oamenilor, pentru a nu admite că o chestiune ajunsă în acest punct cere inevitabil o soluționare. Dar, nevoind să grăbesc nimic și cunoscînd

toate menajamentele pe care le datorăm marilor puteri, m-am adresat lor, prin intermediul Porții, pentru ca totul să se realizeze fără zguduiri.

Nu am făcut decît să mă conformez sugestiilor pe care E.V. a binevoit să mi le dea direct la Constantinopol. De aceea, am așteptat ca Poarta să se decidă a lua o inițiativă echitabilă și înțeleaptă. Dar, la toate stăruințele mele, ea a răspuns prin promisiuni vagi și tergiversările sale, fără motiv mă autoriză să nu mai păstrez de acum înainte nici o speranță din această parte. În plus, am motive să cred că Turcia, gresită inspirată sau greșit sfătuită, scontează pe neliniștea generală pe care eu am fost primul care am semnalat-o. Ea se gîndește că națiunea romană, suferind de pe urma unei stări care nu este decît un început de unire și pentru că este numai un început va sfîrși prin a se plictisi să aștepte și prin a cere reîntoarcerea la separare. Informații greșite a fac, deci, să sper că, prin prelungind situația actuală, eu va ajunge pe nesimțite la scopurile sale și prin noi înșine. Eu nu calific eu astfel de calcul, eu mă limitez a-l constata și a-l releva consecințele. Națiunea romană aspiră de multă vreme la unirea sa; partidele însăși aduc omagiu acestui sentiment cînd țin să-l exploateze; domnitorul trebuie să demonstreze Europei echitatea și necesitatea Unirii. În acest timp, Turcia, reprezentantul convențional al nevoilor noastre, nu-și îndeplinește misiunea și merge chiar pînă la a calcula asupra agravării suferințelor noastre, pentru a eluda satisfacerea dorințelor și nevoilor noastre. Această poziție nu mai putea fi acceptată și eu sînt convins că E.V. va admite ca și mine că unirea directă era singura posibilitate ce ne mai rămînea, dacă nu voiam să pierim.

Dar, dacă am admis necesitatea acestei soluționări, ea trebuia să fie pregătită în așa fel, încît să se realizeze în cea mai mare ordine. Încrederea pe care mi-a arătat-o compatriotul meu, alegîndu-mă, imi impunea datoria de a-mi da întreg concursul operelor sacre a salvării noastre. Am luat decîi conducerea mișcării, pentru a o menține în limite legale, și nu am considerat că trebuie să împiedic exprimarea dubiului vot al Camerelor, ținînd la întruinul lor în București. Este forma ce mi-a părut cea mai înțeleaptă, cea mai legală și cea mai indicată pentru a nu lăsa nici un dubiu asupra adevăratei voințe a țării. Este clar că, cele două Adunări odată reunite pentru a pregăti legea cu privire la reglementarea proprietății, al doilea vot al lor — dacă nu primul — va fi pentru unirea definitivă a tuturor puterilor, altă a unui cît și a celuialt principat. Eu nu voi căuta să influențez pe reprezentanți, nici într-un sens, nici în celălalt; îi voi lăsa liberi să-și urmeze îmboldurile. Totuși, rezultatul mi se pare destul de inevitabil, pentru a putea fi anunțat cu anticipație. Unirea va intra — din acel moment, în domeniul faptelor împlinite, împotriva cărora nu mai există decît forța, a cărei folosire ar fi, în această conjunctură, foarte crudă și poate foarte grea.

E.V. vede că dacă eu, începînd această scrisoare, i-am promis sinceritate, m-am ținut de cuvînt și am spus tuturor lucrurilor pe nume. Ea va

binevoi deci să mă creadă dacă adaug că, înainte de a face un pas în plus pe drumul care se deschide, eu fac apel la sfaturile sale și la acelea ale guvernului Imperial. Cred că sînt inutilele aici asigurările de devotament și de recunoștință. Îndreptîndu-și speranțele spre Franța, România nu a făcut decît să urmeze înclinația naturală a simpatilor și intereselor sale. Cu acest dublu caracter își privește ea soarta ca fiind legată de politica franceză, care s-a arătat tot timpul favorabilă pretenziunilor unde era de plectat cauza noastră. De asemenea, eu nu aș vrea, cu nici un preț, să provoc complicații care ar putea deveni un neajuns pentru împărat. Mă adresez, deci, dvs., domnule ambasador, eu simpatizez și încredere, pentru a cere sfaturile ce-mi par a mi se cuveni față de sinceritatea demersu-

lui meu. Lucrurile nu sînt încă în întregime iremediabile. Dacă am determinat pe nesimțite votul celor două Camere, am făcut-o cu scopul de a procura un fel de destindere opiniei publice și de a rămîne, cît mai mult timp posibil, stăpînului mîcării. Totuși, acest vot nu poate avea consecințe decît după aprobarea mea, pe care eu nu mi-am dat-o încă. Înainte de a face, mă adresez E.V. pentru a cunoaște opinia guvernului Imperial și, în dorința mea de a evita orice aparență de surpriză, eu l-am expus cu sinceritate motivele și consecințele măsurii. Această sinceritate cu siguranță că va atinge pe împărat mult mai mult decît ar fi făcut-o protestele. El va vedea guvernului său că, deși în acești doi ani s-a putut părea uneori că am fost abandonat mie însumi, eu nu am uitat,

o singură zi, ceea ce țara mea și eu îi datorăm, deoarece el va vedea că în momentul decisiv al destinului nostru noi tot lui ne vom adresa, cu voința de a nu face nimic ce ar putea împiedica aceste proiecte. Dl. Negri, a cărui discreție ați putut-o aprecia, și care este singurul care cunoaște existența acestei scrisori, este delegat a o remite E.V. El va susține concluziile pe lingă dvs. și sper să fie destul de fericit pentru a obține — fie prin agentul meu, fie prin orice altă cale — ca guvernul Imperial să aprecieze drept oportun să adopte sfaturile pe care le solicit și care — am convingerea — nu-mi vor fi date decît în interesul țării mele. Primiți, domnule marchiz, expresia celor mai distinse sentimente.

ALECSANDRU IOAN

Bursieri ai lui Brîncoveanu la Padova

Punct de convergență între latinitatea antică, moștenirea bizantină (adusă aici de marea exod de după căderea Constantinopolului) și Renașterea italiană, Universitatea din Padova, întemeiată în 1222, a atras în decursul veacurilor în numeroși români, care nu numai că au căpătat aici învățături, dar, în același timp, au găsit în atmosfera padovană spiritualitatea propice adîncirii sentimentului etnicității romane a poporului nostru.

După tradiția cronicărească, primul student român la Padova a fost Radu Mihnea. Copil fiind, după mazierea în 1591 a tatălui său, Mihnea Turcitul, „l-au ascuns mumă-sa și l-au trimis la S-ta Gora, la mănăstirea Iverilor și de acolo călugării l-au trimis la Veneția și au învățat carte grecească și italiană”. Cronicarul Radu Popescu ne dă informații ceva mai precise în privința prezenței studentului român la această Universitate: „Acest domn, cum am auzit den bătrîni, zic că au fost om foarte înțelept și învățat, grecește, latinește, frîncește; carele la Padova au învățat fiind fugit de frica turcilor”.

Cu anii, numărul celor care au studiat în acest oraș s-a înmulțit. Aici a învățat Alexandru Mavrocordat Exaportul, ulterior cărturar, om politic și tatăl lui Nicolae, care a domnit atît în Moldova cît și în Țara Românească. Chipul său stăruie și astăzi în magnifica *Sala dei Quaranta*, unde figurează patruzeci dintre cei mai de seamă foști studenți ai Universității padovane.

Stolnicul Constantin Cantacuzino — poate cel mai cuprînzător spirit al veacului XVII din Țara Românească — a fost și el, în anii

1667-1668, student al Padovei; aici a primit învățătură și fiul său Radu (Rodolfo), a cărui matricolă a fost descoperită în arhiva de la *Collegium jurisconsultorum* (Facultatea de drept).

Unul dintre cei mai prestigioși învățați ai vremii, care și-a datorat instruirea sprijinului financiar acordat de voievod a fost Gheorghe Hypomenă. Originar din Trebizonda¹, el s-a stabilit în Țara Românească la finele veacului XVII. A fost elev al Academiei domnești de la Sf. Sava din București, iar din anul 1705 și-a continuat studiile cu ajutorul lui Brîncoveanu, la Universitatea din Padova. Examenul de doctorat, în filosofie și medicină, l-a susținut în ziua de 12 martie 1709 sub conducerea vestitului profesor Michel Angelo Molinetto, titularul Catedrei de anatomie și chirurgie.

După 1700, printre studenții acestui important centru universitar s-au aflat numeroși tineri, ajutați pentru a urma cursurile de însuși domnitorul Țării Românești, Constantin Brîncoveanu: Gheorghe și Palade Damian, fiii lui Nicolae „căpitan za margine”, Panaghios Sinopeus, fost elev al Academiei domnești din București, Molaimi Stavros, viitorul medic al domnitorului Ștefan Cantacuzino, Preda Drugănescu, viitor ctitor al bisericii din Drugănești (aici apare pictat în straie orientale, dar purtînd perucă roșcată după moda occidentală), Ioan Hrisocoleu, Demetrius Procopius Pamperi și mulți alții.

Dr. Corneliu DIMA-DRĂGAN

¹ Trebizonda (Trapezunt) oraș de pe coasta de sud a Mării Negre.

AMINTIRI *

Acad. CONSTANTIN C. GIURESCU

O mie de versuri din Eneida

Chiar în timpul bolii tatei, mă hotărâsem să-i spun că nu voi mai face ingineria, ci că voi urma istoria. Mă temeam, însă, să nu-i fac impresia de nehotărât, deși — acum îmi dau seama — știrea i-ar fi produs cea mai mare bucurie. Fapt e că am tot ezitat, am amînat de pe o zi pe alta, pînă cînd a fost prea târziu. Și azi îmi pare nespuse de rău că n-am apucat să-i spun de hotărîrea mea. Dar această schimbare implica și o schimbare în pregătirea mea. Făcusem realul, și n-am regretat-o niciodată, deoarece matematica îți imprimă un mod de judecată logic, riguros, raționalmente stricte. Dar, în calitate de viitor istoric, trebuia să am cunoștințe mai ample de latină, să știu grecește și măcar o limbă slavă. M-am hotărât, deci, să trec de la real la modern și să învăț greaca veche și modernă. Știam că la Universitate se face, la catedra de istorie veche, profesor fiind Vasile Părvan, un curs de introducere în limba greacă de către asistentul Papazoglu. M-am dus, deci, la profesorul Părvan, care fusese prieten cu tata și coleg la Academie, ca să-l rog — nu-l mai văzusem pînă atunci — să-mi dea voie să asist la acest curs de greacă. M-a primit numaidecît, mi-a vorbit îndelung și cu multă căldură de tata și m-a autorizat să urmez cursul. Autorizația era necesară deoarece eram încă în liceu; am și venit, citeva luni, la facultate, îmbrăcat în uniformă de licean.

După cîteva zile, am asistat la lecția de deschidere a cursului lui Părvan, prima lecție după războiul pentru întregirea statului nostru. Sala a patra a vechii Facultăți de filozofie și litere era plină. În primul și al doilea rînd de bănci stăteau, îmbrăcați în negru, părinții studenților căzuți pe cîmpul de luptă. Căci lecția inaugurală a magistrului — așa i s-a spus și așa i-am spus profesorului nostru iubit — era închinată amintirii lor, fiind intitulată *Au căzut pentru libertate și avînd ca motto expresia veche greacă: "Panta nenikamen" adică "Toate le-am învins"*. A intrat magistrul, purtînd haina neagră, severă — de pastor protestant, parcă — închisă pînă la gulerul înalt, ne-a privit cu ochii lui sfredeliți — *Îmi găsiseam un loc la marginea dinspre bulevard a băncii a patra — și s-a îndreptat spre catedră. În sală s-a așternut liniștea. Întreaga lecție a fost de un zguduitoare patriotism, un adevărat imn închinat țării și celor ce s-au jertfit pentru ea. Aud și acum cuvintele prin care a încheiat: "Cu onii lor cei tineri, au înmulțit anii nesfârșiți ai patriei. Somn blînd, copii mei, somn lin". Și am văzut atunci lumea plîngînd, nu numai părinții celor căzuți, dar și mulți dintre ceilalți de față. Cu greu m-am stăpînit să nu plîng și eu. Și mă gîndeam și la durerea mea și a familiei noastre, dar și la durerea lui Părvan însuși, care-și pierduse, în timpul refugului, și soția și copilul.*

* Din volumul cu același titlu, ce urmează să apară curînd în Editura sport-turism.

¹ Este vorba de decesul tatălui lui Constantin C. Giurescu, cunoscutul istoric Constantin Giurescu (1875-1918); vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1975.

Am început, îndată după audierea lecției de deschidere a lui Vasile Părvan, să pregătesc examenul pentru clasa a opta modernă. Trebuia să dau în prealabil diferența de clasele a cincea, a șasea și a șaptea modernă, să cunosc deci bine textele autorilor clasici, să le traduc și să învăț și scîndarea. M-am așezat pe lucru, începînd cu Eneida lui Virgiliu, continuînd cu Tit Liviu, Salustiu, Ovidiu, Tacit și terminînd cu Odele lui Horațiu. Din Eneida pregătisem o mie de versuri, ceea ce era foarte mult, dat fiind că marea majoritate a candidaților — unii oameni în toată firea, alții îmbrăcați încă în uniformă militară — găgăriseră o sută, maximum o sută cincizeci de versuri. Mi-aduc aminte că unul din candidați — un vîlăjan căruia numai de carte nu-l ardea — m-a amenințat că dacă spun "exact cît am pregătît, "îmi arată el", o s-o pat rău. Nu m-am intimidat și l-am spus examinătorului — era profesorul Anghel Marinescu, poreclit de elevii lui "Graecorum et Romanorum", profesor destoinic, știind multă carte — cifra exactă. M-a întrebat, surprins: "Adevărat, ai pregătît atît?" — era învățat cu cota obișnuită, mult mai mică — și cînd am confirmat, m-a pus să citeșc și să traduc la întîmplare, din cele o mie de versuri, în două locuri. Mi-a dat zece și vîlăjanul n-a mai insistat. Examenul de clasă a opta modernă l-am trecut fără greutate — la matematici am rezolvat problema "stante pede" la tablă, fără să spun nici un cuvînt, spre mirarea profesorului — așa încît în toamna lui 1919 m-am putut înscrie la Facultatea de filozofie și litere, Secția istorie și geografie.

Așezămîntul lui Mihai

Tot în 1919 am publicat și primul meu articol, o recenzie critică a studiului profesorului de drept roman Ștefan Longinescu, despre Așezămîntul și legătura lui Mihai Viteazul. Cunoșteam bine problema: totă făcuse în 1915 o comunicare la Academia Română, Secția istorică, și arătase adevăratul caracter al acestui Așezămînt, care n-a însemnat nici introducerea rumâniei în Țara Românească, așa cum crezuseră unii, nici consfințirea ei, cum crezuseră alții, ci numai interzicerea pentru stăpînii de rumîni de a revendica pe aceia dintre ei care, cu prilejul expediției lui Sinan Pașa, din 1595, își părăsiseră așezările și se stabiliseră în altă parte, pe moșile altor stăpîni. Argumentarea era peremptorie. Longinescu, neșpecialist în probleme de istorie socială românească, publicase în cursul lui 1918 studiul său, în care susținea că Așezămîntul lui Mihai Viteazul e tot una cu Tratatul încheiat în mai 1595 la Alba Iulia, între delegația de boieri reprezentînd pe domnul muntean și principele Sigismund Bathory. El nu observase, însă, că, în realitate, clauza din Tratatul de la Alba Iulia era tocmai contrară Așezămîntului, deoarece ea prevedea că rumânii care vor fugi de pe moșile stăpînilor lor să fie aduși îndrădît. Am făcut, deci, o recenzie critică, arătînd care e realitatea, și am încheiat spunînd că aștept volumul al doilea, anunșat, al studiului profesorului Longinescu. Am dat recenzie directorului Convorbirilor literare, profesorului Mehedinți, care a publicat-o în revista ce conducea. Recenzia a provocat vîlvă atît la Facultatea de drept, cît și la cea de litere. Mihai Seulescu, profesorul de finanțe de la Drept, a relevat-o arătînd că am dreptate. Longinescu, iritat, i-a repropus lui Mehedinți că a publicat recenzia unui elev de liceu, la care a primit răspunsul că nu s-a pus în discuție autorul recenziei, nici vîrsta lui, ci cuprinsul și argumentarea ei. În Curierul judiciar

a apărut un răspuns al lui Longinescu, în care, necitindu-mi numele, a încercat să-și susțină punctul de vedere. I-am replicat, tot în Convorbiri literare, și cu aceasta polemica s-a închis, iar volumul al doilea n-a mai apărut niciodată.

Șase schițe de portret

De la național-târâniști atrăgea atenția Armand Călinescu. Mic de statură, purtând un monoclu negru — ochiul și-l pierduse în urma unui accident în copilărie sau în prima tinerețe (așa mi s-a spus de cei ce-l cunoșteau mai bine) — cu minte ageră, ascuțită, și replică promptă, era stimat și iubit de partizani și temut de adversari. Era prieten cu Mișu Ralea și cu Mihai Ghelemegeanu — li se spunea în glumă, „poneyii” — aluzie la calitatea lor de subsecretari de Stat, — Călinescu era la Interne — căci, altfel, și Ralea și Ghelemegeanu nu erau de loc mici de statură. Democrat convins, cu păreri de stingă, Călinescu era adversarul hotărât și al cuziștilor și al codreniștilor. În special al acestora din urmă, pe care li considera cei mai periculoși. Își luase doctoratul în Drept la Paris și îndată după aceea intrase în lupta politică, în rândul național-târâniștilor. Era șeful organizației de Argeș, unde avea partizani numeroși și devotați, așa încât se alegea deputat și în opoziție, ceea ce nu era cazul nici al lui Ralea, nici al lui Ghelemegeanu.

La liberalii lui Duca, se remarcă oțelul Gheorghe Tătărescu și ieșeanul Victor Iamandi. Cel dintâi, originar din Gorj, fusese subsecretar la Interne în timpul guvernării din 1922-1926 a lui Ion I. C. Brătianu; avea reale însușiri de orator, cu o notă care amintea oratoria franceză — își luase doctoratul la Paris — și, ca toți oțelii, un sentiment deosebit de afecțiune pentru Oltenia în general și pentru locul natal în special. A fost prim-ministru în 1934-1937, după asasinarea, de către legionari, a lui I.G. Duca și după foarte scurtul guvern — câteva zile — al doctorului Constantin Angelescu. Guvernarea lui, de patru ani, a însemnat o redresare economică a țării, după criza prelungită mondială, din 1929-1933; a însemnat, însă, sub influența mișcărilor fasciste din Italia și mai ales din Germania, și o întărire a curentului de extremă dreaptă de la noi. După guvernarea sa, a fost ambasador la Paris. În anii 1938-1939 și apoi din nou prim-ministru. În 1939-1940, militând continuu, ca și Armand Călinescu, pentru alianța cu Franța și Anglia.

Victor Iamandi, șeful organizației de Iași, după plecarea lui Gheorghe Brătianu, și adversar hotărât al acestuia, avea și el darul vorbirii. Își refăcuse organizația cu elemente noi și se alegea deputat în opoziție. Fusese profesor secundar de istorie, înainte de a fi acaparat de viața politică. N-a izbutit însă să imprime lașilor un suflu nou de viață, să-l dozeze cu mari întreprinderi industriale, așa cum se va face după 23 August 1944. Am cunoscut vechea capitală a Moldovei în cursul anilor 1926-1938; deși devenise centrul Moldovei reintregite, având acum un larg și bogat hinterland, totuși nu se simțea o schimbare deosebită: Piața Unirii avea același aspect modest, cu șirul de case mici în coasta stațiilor lui Cuza, cu aceleași trăsuri rădăronce, trase de un cal. Doar câteva clădiri noi se ridicaseră în acest răstimp: palatul Fundației „Regele Ferdinand”, în stil neo-clasic; cu o frumoasă sală de bibliotecă, la colțul dintre bulevardul ce duce la Copou și strada Păcurari, o anexă a Universității, un spital lângă grădina Copoului, pe partea dreaptă a bulevardului, cum sui; încolo, același oraș cu viață domoală, tăhniță și agreabilă, cu grădini și vii, dar și cu giria norioasă a Bahluiului, cu discuții literare, cu intrigi politice și universitare, oraș în care doar freamătul studenților, acum mai mulți și mai aprigi, aducea

o notă de vioiciune. Iașii lui Ionel Teodoreanu, al cărui roman *La Medeleni* făcea furori, nu numai între adolescenți și tineri, dar și între oamenii mai în vârstă, Iașii lui Păstorel Teodoreanu, cu epigramele și nuvelele lui savuroase. Între profesorii Universității se ridicau, ca elemente noi și viguroase, Gheorghe Zane, Mihai Ralea și Petre Andrei, toți trei național-târâniști.

Gheorghe Zane, cu studii de istorie economie românești. În special cu Economia de schimb în Principatele Române, remarcabilă lucrare, apărută în 1930, privind trecutul acestui aspect al vieții noastre de odinioară, cu multe știri noi, utilizând un bogat material documentar. Spirit viu, ager, sarcastic, uneori și incisiv, dar om de inimă și bun prieten, Zane știa și știe să redea, cu umor și un deosebit simț al observației, scene din viața universitară și politică, să caracterizeze pregnant oameni și împrejurări. Ediția sa — În curs de publicare — a operelor lui Nicolae Bălcescu, în care giria merge pînă la ultimul detaliu, e un model al genului.

Mihai Ralea — Mișu cum li spuneau intîmii — era de fel din Huși, trăgându-se, după tată, din coloniștii sud-slavi care, la începutul secolului XIX ajunsese pînă aci, în Moldova. Înalt, voinic, simpatic, aprecia ca un estet bunurile vieții și înțelegea să se bucure din plin de ele. Își făcuse studiile superioare la Paris, cam în aceeași vreme cu Alexandru Rosetti, și-și luase doctoratul la Sorbona, cu distincție, cu tezele *Révolution et Socialisme* și *L'idée de révolution dans les doctrines socialistes*. Întors în țară, a fost numit mai întîi asistent, apoi conferențiar și în urmă profesor la Catedra de psihologie și estetică. Era bun prieten cu Armand Călinescu și cu Alexandru Rosetti. Soția lui era fiica lui Dimitrie Suchianu, profesor de limba și literatura română, unul din cei mai buni profesori pe care i-a avut învățămintul nostru secundar. Ne-a predat cîteva timp, la Liceul Lazăr, în prima sau în a doua clasă — nu-mi mai aduc bine aminte. M-a impresionat în primul rînd figura lui, care aducea cu aceea a unui chinez și în al doilea rînd cunoștințele lui bogate. Era și autorul, împreună cu Mihail Dragomirescu, al manualelor de limbă română după care am învățat în primele patru clase, la Lazăr, manuale bine întocmite. Inteligent și lucid, Mihai Ralea scria ușor și cursiv.

Petre Andrei își făcuse studiile la Iași unde își luase și doctoratul, fiind numit conferențiar la Universitate în 1920 și apoi profesor titular la 1 decembrie 1922 la Catedra de sociologie, devenită vacantă prin transferarea fostului titular, Dimitrie Gusti, la București. Bun specialist, Andrei era însă foarte aprig în politică, chiar cu o notă de exclusivitate. De aceea își făcuse și adversari, în special în rândurile extremei drepte. De aici i s-a tras și sfîrșitul tragic. În toamna anului 1940, o dată cu venirea legionarilor la putere, sub oblăduirea generalului Ion Antonescu, a început prigoana împotriva celor neagreați. La București, așa cum voi arăta mai departe, comisia de epurare a hotărât scoaterea din Universitate a lui Al. Rosetti, Mihai Ralea — între timp se transferase în Capitală — și a celui ce scrie rîndurile de față. La Iași, primii urmăritori au fost Petre Andrei și Iorgu Iordan, amîndoi național-târâniști. La Iordan s-au prezentat agenți și l-au invitat să-i urmeze la București. I-a urmat și, o dată ajuns în Capitală, cu ajutorul relațiilor ce avea, a izbutit să fie eliberat, după care s-a întors la Iași. Petre Andrei, cînd agenții s-au prezentat și i-au spus că trebuie să-l însoțească, el și-a închipuit că-l vor executa pe drum sau că-l vor chinui și a cerut voie să treacă la baie spre a se îmbrăca. I s-a dat voie; ajuns în odaia de baie, singur, a luat două pastile de cianură pe care le avea pregătite și în câteva clipe a fost mort.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1967.

1850 - 1851: călătoriile lui Avram Iancu la Viena

„ROMÂNII SĂ STEA DE SINE CA ROMÂNI”

GH. I. BODEA

La 20 decembrie 1849, Căpitănia cezaro-crăiască din Brașov trimitea guvernatorului civil și militar al Transilvaniei, Ludwig Wohlgemuth, un raport detaliat referitor la existența și activitatea în acea localitate a unei societăți revoluționare românești, care ar avea drept scop „organizarea Transilvaniei și a Principatelor Dunărene într-un Imperiu daco-român”. În raport, se arată că membrii organizației plănuiau o răscoală armată ce urma a izbucni mai întâi în Principatele Dunărene, și care, într-o fază ulterioară, trebuia să se extindă și în provinciile austriace învecinate. Documentul cita în continuare cuvintele revoluționarului pașoptist muntean Cristian Tell — refugiat atunci la Brașov — care ar fi spus că „Iancu ar fi un al doilea Traian, ba încă mai mare decât acesta, iar providența l-ar fi ales în scopul de a restabili vechiul Imperiu daco-român”. Același raport preciza că Avram Iancu se pregătea în vederea unei călătorii la Viena. Pentru cele necesare deplasării, un negustor român din Brașov îi pusese la dispoziție 8 000 florini și „se pare că alți 8 000 florini provin din Țara Românească”.

Așadar, Avram Iancu se pregătea să plece la Viena. În ce scop și în ce împrejurări, vom încerca să stabilim în cele ce urmează, folosindu-ne și de unele documente aflate în arhivele vieneze¹ și care se referă la activitatea desfășurată de conducători ai mișcării naționale a românilor transilvăneni în frunte cu Avram Iancu, în capitala Imperiului habsburgic și în alte orașe europene.

În condițiile triumfului reacțiunii habsburgice ce a urmat înfringerii revoluției din 1848, conducătorii mișcării naționale a românilor transilvăneni (Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, A.T. Laurian, A. Sterca-Șuluțiu, Al. Papiu-Ilarian ș.a.) s-au angajat într-o energetică acțiune pentru a impune Vienei recunoașterea drepturilor națiunii române.

După 1848, într-un termen scurt, și în ciuda Constituției din 1849, se produsese o reinstaurare brutală a regimului absolutist. Împăratul uitase promisiunile făcute în timpul revoluției și în întreg Imperiul se declanșase teroarea. Români din cadrul Imperiului habsburgic au rămas despărțiți, prin separarea administrativă dintre provinciile în care locuiau (Principatul Transilvaniei, Banatul, „părțile ungurene” — adică Cri-

șana, Maramureșul, Bucovina). Având în vedere și dezvoltarea luptei pentru unire a românilor de peste Carpați, habsburgii urmăreau în acest fel să împiedice, pe cât posibil, încheierea unui stat național român. În 1850, guvernatorul Transilvaniei, Ludwig Wohlgemuth, scria: „Dacă și românii, care sînt cei mai numeroși și cei mai puternici, ar începe cu pretenții [solicitînd libertăți — n.a.], acest fapt ar produce urmări grave. În părțile sudice există deja reprezentanți ai ideilor ultraromâne”.

În aceste grele condițiuni, fruntașii transilvăneni considerau unirea românilor din cadrul monarhiei habsburgice într-o provincie aparte, cu administrație românească și în care să fie garantată folosirea limbii române, ca singura soluție eficientă de impunere a drepturilor lor. Într-un memoriu înaintat autorităților la 12 martie 1849, ei arătau că, în locul drepturilor și libertăților promise, națiunii

române i „s-a îngreuiat unirea, ce este pentru dînsa singurul mijloc de a se ridica”. Continuîndu-se a se aplica românilor, același tratament național lor „va rămîne iară dezbinată, ba încă supusă la națiunile privilegiate mai înainte”. Memoriul se încheia prin exprimarea dorinței „ca și românii să stea de sine ca români”, cerînd „unirea tuturor românilor monarhiei austriece”.

Această dorință nu era doar o simplă idee politică, cu circulație în sînul cercurilor conducătoare ale mișcării naționale românești, ea prinsese de-acum rădăcini în mase, devenind un obiectiv important al luptei acestora. „Între români — se spunea într-un raport al autorităților din Arad, întocmit la 29 octombrie 1849 — domină o anumită fierbere, care este întreținută de preoți și emisari și care are scopul definit să fondeze un mare Imperiu românesc [...] al cărui guvernator sau rege să devină Iancu. În general, acesta este numit aici eregele Iancu [...]”

¹ Multumim pe această cale colegului Marin Badea, prin intermediul căruia am putut folosi aceste documente deplătate în Arhivele din Viena de către dr. Alexander Randa — n.a.

În ultimul timp, se adaugă faptul că, comunele românești de la granița Transilvaniei nu se arată deloc binevoitoare față de prestarea dărilor și trăiesc cu iluzia că acestea ar trebui să înceteze în viitor“.

Teama autorităților habsburgice era cu atât mai mare, cu cât lupta generală a românilor pentru unire înregistra succese tot mai importante. În planul gândirii politice din acei ani, dorința de unire și-a găsit expresia și în formula reconstituirii vechii Dacii, ca țară locuită de toți românii. Masele populare transilvănene — care sperau că prin crearea unui stat independent al tuturor românilor se va produce și o îmbunătățire a situației lor sociale — vedeau în persoana lui Iancu pe viitorul conducător; în timpul revoluției, acesta dovedise — prin fapte memorabile — atașamentul său nestrămutat față de cauza celor mulți.

Pașaportul cu nr. 67

La 22 ianuarie 1850, autoritățile militare și civile din Sibiu au eliberat un pașaport pe numele lui Avram Iancu. Documentul — necunoscut până acum de istoriografia noastră — ne dă cel mai sugestiv portret fizic al Iancului și aduce date importante la completarea biografiei lui. Pentru interesul deosebit, redăm aici integral acest document: „No. 67. Pașaport de călătorie de la Guvernământul militar și civil cezaro-crăiesc transilvănean. Pentru Avram Iancu. Ani: 26. Religia: greco-neunită [ortodoxă — n.r.]. Statura: mare. Fața: lungulată. Părul: blond. Ochii: cenuși. Gura: proporționată. Nasul: ușor acvilin. Caracteristici speciale: mustață și favoriți. Ocupația: avocat. Născut, stabilit, locuind: Vidra de Sus, în Transilvania. Același călătorește din Transilvania, de la Sibiu, prin Pesta și Viena, în Tirol și Saxonia. Acest pașaport este valabil 6 luni. Sibiu, 22 ianuarie 1850. Wohlgemuth...“

Tot în ziua de 22 ianuarie 1850 și-a scos pașaport Simion Balint, iar o săptămână mai târziu, tânărul student Ion Ma-

Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian și Avram Iancu la Viena.
Reconstituite după imagini de epocă

ior, ambii avînd ca țintă a călătoriei lor orașul Viena.

În ziua de 3 februarie 1850, împreună cu Balint și Maior, Iancu a plecat din Vidra de Sus și în aceeași seară au ajuns la Hâlmagiu. După alte două zile de drum, au sosit la Beiuș, fiind întâmpinați de numeroși oameni. La 6 februarie, cei trei erau la Oradea. Aici, ca și în alte localități pe unde trecuseră, au fost întâmpinați de numeroși locuitori. În 7 februarie, cei trei au părăsit Oradea și, după cum

nota Balint, „prin sute de oameni trebuiră a ne rumpe cale și a pleca“. La 9 februarie se aflau la Szolnok, de unde — cu trenul — au ajuns la Pesta în aceeași seară.

Odată cu plecarea lui Iancu din Oradea, spre Pesta a fost expediat și un raport al poliției din acea localitate adresat generalului austriac Iulius Jacob Haynau, comandantul militar al Ungariei, supranumit „Hiena“, pentru ferocitatea cu care a reprimat revoluția din

1848-1849 Din document reiese că Iancu fusese invitat la poliția orădeană, unde lăsa o bună impresie: „Este un bărbat tânăr, care pare blind, care vorbește bine ungurește, destul de bine latinește însă cu greu nemțește”. Din motive lesne de înțeles, în fața poliștilor, Iancu „a vorbit cu entuziasm despre Maiestatea Sa Împăratul, despre întreaga dinastie imperială și cu cea mai înaltă stimă pentru Excelența Voastră” [Haynau]

Ajunș la Pesta, Iancu a fost invitat de românii din oraș, a fost vizitat de studenți, aclamat. Dar nici n-apucase să plece din Pesta, când Haynau primea (16 februarie) un nou raport expediat din Oradea. Din acesta rezultă că, Iancu a folosit invitația oficialităților de a participa la festivitățile organizate în Tirol¹, ca pretext pentru a ascunde motivul real al călătoriei sale: dorința de a se întâlni cu Simion Bărnuțiu. „Gîndul românilor nemulțumiți, i se atrăgea atenția lui Haynau, ar fi să întemeieze o țară de coroană românească proprie, cu funcționari naționali, al cărei guvernator să devină Avram Iancu”.

La 20 februarie, Iancu, Balint și Maior au sosit la Viena, după o călătorie pe Dunăre cu vaporul „Ferdinand”. Aici au fost întâmpinați de Simion Bărnuțiu, A.T. Laurian, Ion Maiorescu, Ion Popazu, Aaron Florian și alți fruntași revoluționari aflați aici. Bolnav fiind, Bărnuțiu se internase, la 16 decembrie 1849, într-un sanatoriu lângă Dresda; la 23 ianuarie 1850 s-a mutat într-un altul la Kaltenleutgeben, în regiunea Mödling din Austria de Jos și se pare că și-a întreprins tratamentul pentru a veni la Viena, să-l întâlnească pe Iancu, după care s-a întors în sanatoriu, unde a rămas pînă în toamna anului 1850. Între Bărnuțiu și Iancu — nota G. Bogdan-Duică — se legase „o amicizie intimă” încă de la Sibiu, în timpul revoluției, „încît Bărnuțiu era idolul lui Iancu și cuvintele acestuia

¹ Festivități prilejuite de inaugurarea monumentului închinat celor căzuți în luptă pentru apărarea cauzei imperiale — n.a.

Zlatna — 1848

Urmărind cu atenție iconografia anului revoluționar 1848, am avut satisfacția să descopăr, în colecțiile Bibliotecii județene Timiș, o stampă necunoscută înfățișînd piața orașului Zlatna în 1848. Pictorul anonim a redat o imagine fidelă a orașului de atunci. Unele edificii au dăinuit pînă în zilele noastre, ca și plopul de pe marginea Ampoiului sau podul de peste Valea Morilor, care se prezintă și acum aproape neschimbat. Ceea ce interesează însă mai mult sînt cele trei personaje surprinse de artist în cadrul peisajului pe care ni-l înfățișează. Este vorba de trei revoluționari care asigurau paza orașului. Doi dintre ei sînt înarmați cu lănci caracteristice moșilor în timpul revoluției pașoptiste. Personajul din prim-plan stă rezemat în pușcă și pare a da instrucțiuni celui alături, aflat lîngă el: este vorba, probabil, de o căpetenie.

Avem de-a face, așadar, cu un document de epocă; el ajută la întregirea imaginii revoluției pașoptiste transilvănene.

erau sancte scripturi pentru el [...] Unde Simion Bărnuțiu și Avram Iancu erau împreună, acolo trebuia să fie și puls și mișcare”.

Este limpede, deci, că fruntașii revoluționari români pregătiseră din timp această întâlnire; în februarie 1850, ei au avut intense convorbiri la Viena. Sfatul și părerea „bătrînului” Bărnuțiu — ideologul revoluției transilvane din 1848-1849 — prețuiau mult pentru tînrul și înflăcăratul său prieten Iancu, cel în care proiectele revoluționarilor români de atunci îl vedeau de acum pe viitorul domnitor al statului unificat „Daco-România”, în cadrul căruia să-și organi-

zeze viața liberă românii de pretutindeni. Elocventele sînt, în acest sens, cuvintele trimise de Gh. Magheru, la 14 martie 1850, din Viena, către Simion Bărnuțiu; din ele se vede limpede că revoluționarul muntean se afla încă sub impresia convorbirilor cu Iancu: „Frate, avem puțini oameni [ca Iancu — n.a.] la glasul cărora se deschid cu amar inimile și auzul poporului și câtă, de voim să ne împlinim datoria de patrioți, câtă să păzim pe acești oameni de orice pericol și să nu-i lăsăm, pe cit ne stă în putință, să cadă în cursele ce le întind mereu inemicii declarăți sau ascunși ai națiunii noastre”.

Tainele unei cărți

DOCUMENTE

ISTORICE

DESPRE

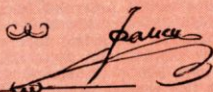
STAREA POLITICĂ ȘI IERATICĂ

A

ROMANILORŪ

DIN

TRANSILVANIA

VIENNA
1850

Ea poartă semnătura lui Avram Iancu și se păstrează în fondurile aceleiași biblioteci ca și stampa amintită mai sus. Cartea se numește Documente istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania, și a apărut la Viena, în 1850. Nu are mențiune de autor. Confruntând autograful de pe ea cu alte semnături ale lui Avram Iancu, am stabilit fără prea mare greutate că sînt identice. Cartea a apărut, deci, lui Iancu. În vremea apariției ei, marelă revoluționar se afla la Viena. Alături de el, în acele zile, se găsea și istoricul A.T. Laurian. Dacă dorințele românilor n-au fost satisfăcute de Habsburgi, Laurian a găsit prilejul să-și tipărească această carte — un minunat ghid de istorie a Transilvaniei, cuprinzînd date despre trecutul acestei provincii locuită de români din timpuri străvechi. La pagina 184 se află o însemnare: „A.T.L. Luna iulie 1846”. Că Laurian este autorul lucrării nu există nici o îndoială, deoarece conținutul și spiritul corespund într-un totuș preocupărilor sale. Nu considerăm deloc întimplător faptul că ea a apărut nesemnăată: Laurian era prea binecunoscut în cercurile politice ale monarhiei ca apărător dîr al cauzei românilor. Semnîndu-și cartea, cenzura neiertătoare ar fi oprit apariția ei.

Florian MOLDOVAN

„Toate părțile neamului românesc” — inchegarea unei Daco-Românil

Îngrijorarea și temerile lui Magheru nu erau lipsite de temei. Iancu era supravegheat de poliția secretă austriacă. La 6 martie 1850, Haynau trimitea din Pesta pe adresa lui Alexander von Bach — ministrul de Interne al imperiului — o corespondență voluminoasă, conținînd toate rapoartele și informațiile, cu „mai multe detalii despre personalitatea și scopurile călă-

toriei căpeteniei francitorilor români, Avram Iancu, pe care le consider demne de a le aduce la cunoștința Luminății Voastre”. Credem că nu e greu de stabilit o legătură între „grija” deosebită pe care o purta însuși ministrul de Interne, Bach, fruntașului român și întrevederile infructuoase ale acestuia din urmă cu împăratul. Cererea înminată împăratului de către delegația transilvăneană din care făcea parte și Iancu, ca teritoriile monarhiei cu populație majoritară română să formeze o provincie aparte, cu administrație românească, în care să fie garantată folosirea limbii române, n-a fost acceptată de autorități.

Între timp, Iancu a ținut strînse legături cu tineretul român aflat la Viena. Mîhnit și nemulțumit, intristat și revoltat de eșecul demersurilor pe lîngă autorități, însoțit de alți cîțiva români, Iancu a plecat din Viena spre casă, la 12 martie 1850, „seara la 8 ore, cu drumu' de fier”. Se pare că, la scurt timp, Iancu s-a reîntors în Austria. La 1 iunie 1850, Bărnăuțiu scria în notesul său: „S-au expeditat scrisorile Iancului cu 50 f. cm., la Innsbruck...”. Este legată această corespondență de participarea lui Iancu la inaugurarea monumentului de la Innsbruck? Se

(Continuare în p. 24)

DRUMUL SPRE LIBERTATE

Dr. ION SPĂLĂȚELU

Sub titlul Arestări de comuniști, ziarul Universul din 8 și 9 noiembrie 1936 publica următorul bilanț: „În Capitală — 30 arestați; la Constanța — 27; la Tecuci — 12; la Bălți — 42; la Galați — 59; la Pitești — 12; la Moreni — 100; la Brașov — 6; la Timișoara — 34”.

În întreaga țară, deci, organele represive ale regimului burghez operaseră ample arestări. Astfel de acțiuni nu erau o noutate, dar în deceniul patru al secolului nostru au crescut în amploare și au avut ca rezultat întemnițarea a sute și mii de luptători revoluționari, antifasciști și, în primul rând, comuniști. În turturnoșii ani premergători dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român s-a ridicat cu fermitate împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice. Rezoluția C.C. al P.C.R. adoptată în februarie 1935 preciza cu claritate obiectivele imediate ale luptei maselor muncitoare: „Apărarea drepturilor democratice ale

poporului, apărarea libertății cuvintului, presei, de întrunire, de coaliție, de organizare”, și se pronunța hotărât „contra regimului ucigător în închisori și pentru eliberarea tuturor antifasciștilor întemnițați”. P.C.R. și organizațiile de masă create, conduse sau influențate de el, presa revoluționară și democratică, personalități de prestigiu ale vieții științifice și culturale și-au contopit eforturile pentru a ridica stăvilă puternică în calea fascismului, pentru apărarea libertăților și drepturilor democratice. „Niciodată mai mult ca acum — scria săptămânalul democratic antifascist Reporter, din 28 noiembrie 1937 — individul n-a fost chemat să-și dea măsura și să-și prețuiască valoarea lui. Fiindcă la o răspintie a veacurilor și a lumii, ceasul eroic — adică acela în care oamenii fac ei înșiși istoria pe care o trăiesc — cere cu tărie participarea omului la luptă. Cine stă deoparte, cine nu luptă, nu-și păstrează libertatea, ci doar iluzia libertății”.

Cascada proceselor antifasciste

Numărul celor care au urmat exemplul comuniștilor și s-au angajat cu demnitate și patriotism în lupta pentru apărarea intereselor majore ale patriei și poporului a devenit din zi în zi mai mare. Îngrijorate de creșterea valului de nemulțumiri ale celor mulți, autoritățile burgheze au inițiat adevărate campanii de prigoniri împotriva comuniștilor și antifasciștilor.

Arestările n-au constituit singurul mijloc prin care s-a încercat stăvilirea valului luptei revoluționare antifasciste. Aparatul de stat burghez a recurs

la înscenarea unui lung șir de procese în care au implicat cele mai active elemente din rândul comuniștilor și antifasciștilor. Numai la sfârșitul anului 1935 și în cursul lui 1936 s-au desfășurat numeroase asemenea procese. La Brașov au fost judecați și condamnați tovarășul Nicolae Ceaușescu și un grup de 24 antifasciști; la Galați, activiști ai Blocului Democratic, la București și Craiova a fost judecat un alt grup de comuniști și antifasciști, printre care și Alexandru Moghioroș. Tot la București a avut loc procesul unor uteciști, în frunte cu Grigore Preoteasa, iar la Chișinău și Cluj cele ale profesorului universitar Petre

Constantinescu-Iași și, respectiv, al lui Teodor Bugnariu. Numeroase alte procese au fost înscenate unor revoluționari și antifasciști din Lupeni, Timișoara și din alte localități din țară. Într-un document din acea perioadă se arată că la începutul anului 1938 „peste o mie de luptători antifasciști zac în închisori sub un regim barbar și ucigător” — la Doftana, Aiud, Mislea, Văcărești, Tg. Ocna, Suceava, Deva. Încă în 1936 a fost adus la Doftana — faimoasă prin regimul deosebit de aspru — tovarășul Nicolae Ceaușescu. Vorbind despre condițiile din această închisoare¹, unul dintre foștii deținuți arată: „După

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1976.

ce sînt pus în lanțuri de mîini și de picioare, sînt dus într-o celulă la etaj, puturoasă și întunecoasă ca o hrubă părăsită de veacuri... Mi se iau paltonul, șapca și șosonii. E februarie și în celulă e frig ca afară". Frigul era complet de foame. Foamea de bătaie. „Bătaia — se arăta într-un articol publicat în **Scînteia** ilegală — este executată astfel. Doi gardieni manevrează, unul cu vina de bou, altul cu un ciomag lung și gros. Loviturile căzînd cu toată puterea pe spatele gol [...] urmele lor pe toată suprafața bătută rămîn 3-4 săptămîni”.

Dar convingerile politice ale celor arestați, încrederea lor în dreptatea cauzei pe care o apărau nu puteau fi „ajustate” prin închisoare și bătaie. „Nu pot să mai sufăr nedreptatea care mi se face prin deținerea mea în închisoare — scria profesorul universitar P. Constantinescu-Iași — cu atît mai mult cu cît în calitate de președinte al Blocului pentru apărarea libertăților democratice prevăzute în Constituție, am, cel dintîi, datoria de a lupta contra tuturor actelor anti-constituționale. Nu am, în actuala mea situație, un alt mijloc de luptă decît singurul care mi-a rămas: greva foamei. O proclam de azi înainte și o voi ține pînă la liberarea mea.

Nu veți păstra, Domnule Director, între zidurile sinistre ale închisorii, decît trupul meu, dar niciodată spiritul meu, însetat și luptînd pentru libertate și dreptate”.

Puterea solidarității

În toată țara s-a declanșat o vie campanie de sprijinire a celor întemnițați, de ajutorare morală și materială a lor. Cetățeni de cele mai diverse convingeri politice și aparținînd diferitelor straturi sociale — animați de nobile sentimente umanitare de dreptate și echitate — s-au pronunțat împotriva violenței, pentru respectarea demnității umane. Prin mii și mii de petiții, moțiuni și scrisori de protest, prin manifestații și mitinguri — organizate uneori chiar în fața închisorilor — s-a cerut eliberarea celor arestați. „Deținuți politici — preciza

un apel adresat de P.C.R. poporului român — nu mai aparțin unui partid politic oarecare, ci întregii mișcări antifasciste, și, mai mult decît atît, ei aparțin tuturor celor ce nu sînt fasciști, tuturor celor ce nu aprobă barbaria și brutalizarea oamenilor închiși nu pentru crime, ci pentru idei și credințe”.

Organizații de masă (Liga contra terorii, Grupul avocaților democrați, Ajutorul Roșu din România, Comitetul Național Antifascist, Liga contra prejudecăților ș.a.) conduse sau îndrumate de partidul comunist au desfășurat o susținută activitate în apărarea comuniștilor și antifasciștilor arestați. „S-au format nenumărate comitete de apărare de la Iași pînă la Orșova și de la Sighetul Marmăției pînă la Corabia” — arăta presa vremii — în care au intrat mii de cetățeni, printre care marcante personalități ale vieții politice, culturale și științifice: dr. Petru Groza, Dem Dobrescu, Victor Gherasim, Petre Pandrea, Mihai Ralea, Ella Negruzzi ș.a.

Deosebit de combativă s-a dovedit, ca întotdeauna în momente grele, clasa muncitoare. În cadrul unei întruniri, peste 1 500 muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița” au cerut „introducerea regimului politic în închisori” (ceea ce însemna, printre altele, acordarea dreptului de muncă în ateliere, dreptul de gospodărire proprie și asigurare a alimentelor, dreptul de a avea biblioteci, de a purta corespundență cu rudele și prietenii din afară, de a primi colete etc.). „Noi, muncitorii din Iași — se spunea într-o moțiune adoptată cu prilejul unei întruniri — protestăm împotriva torturării conducătorilor antifasciști și ne solidarizăm cu acțiunea pe care o duc pentru apărarea libertăților noastre, a piinii, a dreptului și a independenței noastre naționale”. În vara anului 1935, în fața închisorii Dofțana a avut loc un miting de „protest al muncitorilor și țăranilor care locuiesc în satele din jurul Dofțanei”; un altul a fost organizat la Văcărești, la 13 aprilie 1936, cînd cetățenii din Capitală au transmis antifasciștilor „salutul lor de îmbrăbă-

tare și solidarizare”. La chemarea partidului comunist și a altor organizații politice și de masă, puternice demonstrații s-au desfășurat și la Galați, Craiova, Iași, Timișoara, Bacău, Cernăuți, Vaslui, ca și în alte localități din țară.

În urma apelurilor lansate de partidul comunist, s-au strîns importante ajutoare — alimente, îmbrăcăminte, medicamente și bani — care au fost distribuite celor închiși, ori familiilor rămase fără sprijin. Documentele vremii conțin nenumărate dovezi ale omeniei poporului nostru, ale solidarității dovedite de numeroși cetățeni. Numai organizația Ajutorului Roșu din România a colectat și distribuit, în perioada octombrie 1935-iulie 1936, ajutoare în bani de peste 1 860 000 lei.

Un drept impus prin luptă

Articole ca **Regim politic pentru deținuți politici**, (**Proletarul**, din 1 ianuarie 1934), **O acțiune pentru regim politic** (**Atlas**, din 30 martie 1936), **Pentru regim politic în închisori** (**Gîndul nostru**, din 5 ianuarie 1935), **Amnistie! Regim politic** (**Scînteia**, din 15 decembrie 1937) ș.a., foarte frecvente în publicațiile revoluționare și democratice din acei ani, formulau principalul obiectiv al luptei celor închiși și al ampleror acțiuni de solidarizare a maselor populare cu aceștia.

Acțiunile pentru cucerirea regimului politic în închisori s-au intensificat și mai mult în a doua jumătate a anului 1937 și la începutul lui 1938. „În ultimul timp — consemna un raport al Siguranței, întocmit la 3 ianuarie 1938 — s-a semnalat pe la diferite închisori intensificarea ajutorării deținuților comunisti”. Lupta deținuților politici, susținută în afară printr-o amplă campanie de solidarizare, a avut rezultate pozitive. Prin impunătoarele ridicări de masă în sprijinul luptătorilor întemnițați, s-a obținut deseori o îmbunătățire a regimului din închisori.

Lupta din România în sprijinul militanților antifasciști

si comunisti intemnițati a primit un sprijin important din partea forțelor populare, a organizațiilor revoluționare, democratice și antifasciste din diferite țări. Numeroase publicații din străinătate, printre care *Pravda*, *Izvestia*, *Tud* (U.R.S.S.), *l'Humanité*, *Le Journal*, *Le Populaire*, *Tribune des Cheminots*, *L'Oeuvre* (Franța), *Rude Pravo*, *Vecerna Praha* (Cehoslovacia), *Robotnicesko delo* (Bulgaria), *Robotnik* (Polonia), *Le Peuple*, *Le Drapeau rouge* (Belgia), *Daily Worker*, *Manchester Guardian*, *Morning Post* (Anglia), *La Nacion* (Spania) s-au pronunțat în sprijinul antifasciștilor români intemnițati. În Franța, Cehoslovacia, Belgia, Anglia, Statele Unite, Elveția, Uruguay s-au constituit comitete și organizații de ajutorare a deținuților antifasciști din România.

Sub presiunea luptei aprige a deținuților și a acțiunilor viguroase ale maselor populare de solidarizare cu aceștia, în primăvara anului 1938 la închisoarea Doftana a fost cucerit regimul politic. Directorul închisorii E. Săvineanu — poreclit pentru cruzimea lui „Balaurul” — a fost înlăturat. O serie de deținuți au fost eliberați, iar alții li s-au scurtat termenele de intemnițare. În lunile februarie-martie 1938, la Doftana, s-a putut desfășura, bineînțeles în condiții de deplină conspirativitate, conferința organizației de partid din închisoare, în cadrul căreia au fost stabilite noi măsuri în vederea întăririi legăturilor dintre cadrele de partid din închisori și cele din afară, pentru dezvoltarea luptei revoluționare a poporului român.

Toate acestea au constituit o nouă și importantă victorie a partidului comunist în confruntarea cu autoritățile burgheze. „Evocarea nobililor tradiții revoluționare din trecut — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — ne îmbăbățează și mai mult, atît pe noi, cei care am fost închiși la Doftana, cit și generațiile mai tinere în marea operă de propășire economică și socială a poporului nostru, de înălțare a edificiului socialismului și comunismului pe pămîntul României”.

CĂLĂTORIILE LUI AVRAM IANCU LA VIENA

(Urmare din p. 21)

pare că da. Cert este că la începutul lunii august 1850, însoțit de prietenul și tovarășul său de luptă și idei Mihai Andreica, Iancu se afla din nou la Viena. La 10 august Bărnuțiu nota: „Adventul [sosire, venire — n. r.] Iancului și Andreica”. Iancu l-a căutat pe Bărnuțiu la sanatoriul Kaltenleutgeben, căci, la 17 august, Bărnuțiu notează că au plecat împreună la Baden, iar de aici la Praga. Ce au făcut aici, nu se știe încă în mod precis, dar la 26 august, Bărnuțiu nota: „Întoarcerea de la Praga”. După părerea unor specialiști, aici, la Praga, Iancu a desfășurat o intensă activitate pentru a determina publicarea, în presa locală, a unor materiale favorabile cauzei românilor din Transilvania.

De la Praga, s-a întors la Viena, unde a rămas mai multe luni. În urma refuzului decorațiilor oferite de autoritățile austriece¹ și a intensei activități în sprijinul cauzei poporului său, poliția vieneză a hotărît să lichideze grupul revoluționar român ce activa în capitala imperiului. Astfel, prin diferite mijloace, Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, A.T. Laurian, V. Fodor, I. Maiorescu și alții au fost siliți să părăsească Viena. La 22 februarie 1851, după cum nota Bărnuțiu, Iancu „a plecat acasă”, iar el s-a îndreptat spre Italia.

Iancu s-a întors cu inima strînsă. Orice speranță în mîrniția împăratului și a apropiatilor lui s-a năruit. Totuși, nu se considera înfrînt. Abia ajuns în munții săi, el a reluat acțiunea de sprijinire a mișcărilor în procesele lor cu fiscal. Rapoartele poliției locale privind activitatea lui Iancu erau trimise direct forurilor superioare, ministrului de Interne,

personal. La 24 martie 1851, un raport expedit din Sibiu se oprea pe larg asupra frământărilor din sinul românilor transilvăneni: „... În capetele lor, ici și colo se vîntură ideea unei Români mari, care să unească toate părțile neamului românesc dinăuntrul și din afara Austriei într-un stat neatîrnat. Există aici și unele urme că sînt cultivate în secret legături între acești oameni și cei cu gînduri identice din principatele învecinate, fără a se putea, pînă acum, cu toate eforturile depuse, cerceta puncte de reper și materiale precise și doveditoare [subl. aj]”. Fiind unul din principalii propagatori ai acestei idei, Avram Iancu, după cum rezultă din raport, a fost pus sub strictă supraveghere. La 4 aprilie, maiorul Imbrisevic din Alba Iulia raporta Comandamentului militar și civil că populația transilvăneană ținea la Iancu, iar românii „care sînt decorați cu ordine cezaro-craiești austriece și care sînt cei mai mulți din jurul lui Iancu, se pare că nu mai vor, de la un anumit timp, să le poarte. Dă de bănuț că în aceasta este influența lui Iancu...”.

La 21 aprilie, locțiitorul guvernatorului Transilvaniei a expedit și el un raport ministrului de Interne, Bach, în care își exprima îngrijorarea provocată de marea influență pe care Iancu o avea asupra maselor populare și a celorlalți fruntași revoluționari transilvăneni. Poliția a luat toate măsurile pentru a paraliza această influență. A făcut totul, mergînd pînă la arestarea, în august 1852, și maltratarea „Craiolului munților”. În urma tratamentului la care a fost supus, nervii și sănătatea eroului au fost puternic zdruncinate; aici își are, de fapt, credem noi, rădăcinile, boala care a măcinat în anii următori viața acestui mare erou al neamului nostru.

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 3/1969.

CRONICI ÎN PIATRĂ ALE INDEPENDENȚEI

Dorobanții Regimentului 5

FLORIAN TUCĂ

Turnu Măgurele, orașul al cărui nume amintește de o veche și importantă fortificație, a intrat și în cronică războiului pentru independență. În momentul în care s-a decretat mobilizarea, un mare număr de locuitori din această așezare dunăreană s-a prezentat „cu mic cu mare” — cum atestă un document de epocă — pentru a se înrola în Regimentul 5 dorobanți, ce-și avea aici garnizoana. La

apelurile înflăcărate ale țării, populația orașului și din celelalte așezări ale județului Teleorman a sprijinit războiul, stringind bani și ofrande pentru armată, transportind cu carele muniții și alimente pentru trupe, muncind cu însuflețire la fortificarea liniei Dunării.

Cînd războiul a intrat în faza sa decisivă, Turnu Măgurele a devenit unul din nodurile strategice ale concentrării și afluirii trupelor româ-

no-ruse spre Plevna, Rahova și Vidin. Aici, în acest oraș, într-un spital de campanie, au muncit zi și noapte, fără odihnă, cu încordări supraomenești, „ostașii în alb”, medicii și sanitarii militari.

Teleormănenii din Regimentul 5 dorobanți au luptat, alături de alte unități la Grivița, acoperindu-se de glorie în înclăștările de la 7 octombrie, pentru cucerirea redutei Grivița 2. Era o zi caldă. Inamicul se apăra cu aceeași înverșunare, ca și în luptele precedente. Trăgea continuu, țesînd o pînă deasă de foc în fața întăriturii. Mulți feciori ai Teleormanului, care au dorit pătimaș izbînda, și au crezut în ea, au udat cu singele lor cîmpul de luptă. După un „tabel nominal” al ostașilor români morți sau dispăruți în campania de la 1877-1878, document publicat după război, din rîndurile Regimentului 5 dorobanți au pierit în luptă, ori și-au pierdut viața în urma rănilor primite 64 oameni.

La Turnu Măgurele, în centrul orașului, se află un monument, ce immortalizează faptele combatanților de la 1877. El înfățișează un dorobanț cu arma la picior, cu căciula voinește dată pe ceafă, cu urmele încercărilor brăzdîndu-i chipul¹. Statuia a fost realizată de sculptorul italian R. Romanelli. Pe soclul monumentului, care aparține sculptorului G. Boboc, două basoreliefuli ilustrează scene din război: pe un „hrisov” sînt însemnate numele unor ostași. Pe același soclu se aflau și trei plăci, în care fuseseră incrustate numele a zeci de dorobanți căzuți în război. Din păcate, acele plăci au dispărut.

Monumentul, „o podoabă de mare merit al orașului Turnu Măgurele” — cum îl aprecia, o publicație a vremii — a fost dezvelit în ziua de 28 octombrie 1907. „Solemnitatea cu care s-a făcut această inaugurare — consemna aceeași publicație — a pus orașul în plină, mare și înălțătoare sărbătoare [...] O deputațiune militară bulgară din garnizoana de la Nicopole a depus pe monument o coroană de flori, rostind, în limba bulgară, o entuziastă cuvîntare de recunoștință armatei române”.

¹ Două imagini ale ostașului român

VECHI BIBLIOTECI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

IRINA RĂDULESCU-VALASOGLU

Un dicton latin afirmă că au și cărțile soarta lor (habent sua fata libelli). Adevărul acesta e valabil și cu privire la locurile special amenajate pentru păstrarea cărților: bibliotecile. De la sălile care, în palatele asiriene, babiloniene sau persane, adăposteau zecile de mii de tăblițe de lut alcătuiind cărțile acelor timpuri, pînă la bibliotecile de azi, „casa cărților” (acesta ar fi sensul cuvintului grecesc, care, în traducere literală, înseamnă „dulap cu cărți”) a urmat un drum lung și sinuos, dar interesant. Un întreg capitol din istoria culturii umane privește istoria cărților și a bibliotecilor.

Specialiștii afirmă, cu argumente de ordin filologic, că pe pămîntul țării noastre s-au alcătuit cărți încă din secolul XI, citind în acest sens două manuscrise slavone, cunoscute sub numele Savina kniga și Codex Suprasliensis. Se consideră, de asemenea, că un număr de alte cărți religioase, date — după criteriile paleografice și filologice — în sec. XII-XIV, au fost scrise tot de români; între acestea, cel mai celebru e textul chirilic din Evangheliarul de la Reims¹, despre care se crede că ar fi opera unui român din Moldova, de pe la sfîrșitul sec. XII.

Cele dintîi biblioteci s-au organizat acolo unde se și „produceau” cărțile: în mănăstiri. Nu de mult, istoricii au stabilit că „nucleul primei biblioteci propriu-zise de pe teritoriul țării noastre” s-a aflat într-o mănăstire transilvăneană: abația cistercită de la Igrîș, pe Mureș

(Județul Timiș), întemeiată la sfîrșitul sec. XII de cîțiva călugări de la mănăstirea Pontigny, din Burgundia. S-a constatat că filiala de la Igrîș cerea să i se trimită din Franța felurite manuscrise pe care le-a copiat și astfel, și-a îmbogățit propria bibliotecă, distrusă, din păcate, odată cu mănăstirea, de năvala tătarilor în 1241.

În Moldova, cea mai veche bibliotecă s-a constituit pe lîngă mănăstirea franciscană de la Siret, întemeiată pe la 1380 de doamna Margareta-Mușata, mama voievodului Petru I (1375-1391)². Ea a existat pînă pe la 1573, cînd Ioan vodă cel Cumplit a destințat acest lăcaș, biblioteca fiind luată — după mărturia misionarului Bandini, din veacul următor — de către logofătul țării, care era, pe atunci, Ioan Golla (ctitorul mănăstirii cu același nume din Iași). Biblioteci bogate în manuscrise religioase și juridice (drept bizantin) au posedat vechile mănăstiri Neamț, Bistrița, Putna, recunoscute ca însemnate focare de cultură. Despot vodă (1561-1563) a pus bazele unei biblioteci pentru Colegiul său academic, organizat la Cotnari. Cărturari, ca boierii Luca Stroici (mort în 1610) — supranumit de Hasdeu „părintele filologiei latino-române” — și cronicarii Grigore Ureche, Miron Costin și Ioan Neculce sau ca mitropoliții Anastasie Crimca³, Varlaam Moșoc și Dosoftei⁴, au fost, fără îndoială, posesorii unor bogate biblioteci, ca și mulți dintre domnitorii fanarioți și boierii luminați ai veacurilor XVIII-XIX.

Amănunte interesante ne înfățișează, în rîndurile care urmează, o incursiune în istoria bibliotecilor din Țara Românească, ilustrativă pentru soarta acestor așezăminte de-a lungul veacurilor.

Ș.L.S.G.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 3,4/1971.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 11/1974.

³ Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1976.

⁴ Vezi Magazin Istoric, nr. 8/1975.

Cele mai vechi centre de cultură cunoscute în Țara Românească au fost mănăstirile Vodița, Tismana și Cozia, întemeiate în sec. XIV. Aici s-au transcris cărți impodobite cu splendide miniaturi; o parte din ele au rămas în biblioteca mănăstirii Cozia. La Tismana, s-a găsit un **Evangelhlar** scris între anii 1404-1405 de călugărul Nicodim, unul din ctitorii mănăstirii. Lucrarea se află astăzi la Muzeul de Artă al R.S. România. O altă bibliotecă de mănăstire, cea de la Bistrița din Oltenia, întemeiată în sec. XV, se mindrește cu păstrarea, în rafturile sale, de celei mai vechi tipărituri existente în țară: **Liturgierul slavonesc** imprimat în 1508, la Tirgoviste, de călugărul Macarie.

De biblioteci în înțelesul modern al cuvântului se poate vorbi începând din sec. XVII. Este epoca publicării **Pravilei de la Govora**, a **Îndreptării legii** ale lui Matei Basarab, a **Cazaniei** mitropolitului Varlaam, a **Bibliei** lui Șerban Cantacuzino. Cărți, manuscrise, documente rare erau colecționate de oamenii de cultură ai vremii. Dintre aceștia, s-au remarcat Udriște Năsturel, stolnicul Constantin Cantacuzino și voievodul Constantin Brîncoveanu.

Mavrocordații și concurenții lor

Udriște Năsturel, cumnatul și sfătuitorul lui Matei Basarab, a avut, în casa lui din Herăști¹ o bibliotecă bogată în cărți aduse din străinătate, pe lângă cele tipărite în țările române. Predominau, desigur, lucrările juridice și literare, utile preocupărilor sale de cărturar și om politic. Căci, în afară de activitatea sa culturală, prin care și-a legat numele de alcătuirea **Pravilei de la Govora**, Udriște Năsturel a fost și un iscusit diplomat, căruia Matei Basarab i-a încredințat unele misiuni la Viena și Moscova.

Stolnicul Constantin Cantacuzino a fost considerat unul din cei mai luminați oameni ai vremii². A studiat la Academia grecească din Constan-

tinopol, apoi la Veneția și Padova, unde și-a desăvârșit cunoștințele de logică, fizică și filozofie. Carnetul său de student ilustrează preocupările intelectuale ale tinărului român. Între altele, sînt însemnate cărțile ce alcătuiau biblioteca personală: operele lui Homer, Titus Livius, Lucian, Horatius, Erasim din Rotterdam, **Institutele** lui Justinian. El însuși poseda, la mănăstirea Mărgineni, o mare bibliotecă întemeiată de tatăl său, postelnicul Constantin Cantacuzino, îmbogățită apoi de fiii, nepoții și strănepoții acestuia; ea conținea cărți din domenii foarte variate, de la istorie și geografie pînă la fizică, de la teologie pînă la matematică și astronomie. Se aflau și numeroase periodice și manuscrise. Numărul volumelor a fost apreciat la circa 2 000; un cronicar anonim contemporan a însemnat că biblioteca de la Mărgineni „a fost cea mai mare vivliotchii decît toate acestea, cu multă cheltuială și multe cărți elinești, latinești, franțuzești, turcești”. Savantul italian Mario Rufini a considerat-o una dintre cele mai mari din Europa Orientală. După tragica moarte a stolnicului Cantacuzino, în iunie 1716, o parte din cărți au trecut la Academia domnească de la Sf. Sava, iar dintr-acestea, vreo 81 volume, cu însemnarea **Ex libris Constantinii Cantacuzeni**, se află la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Mare amator de cărți, Constantin vodă Brîncoveanu a avut și el, la ctitoria sa de la Hurez, o încăpere specială destinată bibliotecii personale. Deasupra ușii, se afla o inscripție în grecește: „Biblioteca de dorită hrană sufletească, această casă a cărților îmbie prea înțeleaptă îmbielșugare, în anul 1708”. În rafturile ei, se aflau cronici bizantine, manuscrise vechi în limbile greacă, chineză, bulgară, ebraică, română, sîrbă, rusă și diverse cărți valoroase cu teme variate. Cîteva dintre acestea au ajuns — după omorîrea voievodului și a fiilor săi³ — în Biblioteca Imperială din Viena. Altele au rămas la mănăstirea Hurez,

unde în 1861, Alexandru Odobescu a găsit colecția autorilor bizantini tipărită de bizantinologul francez Ducange, în vremea lui Ludovic XIV, operele părinților Bisericii creștine în ediții greco-latine, dicționarul lui Varia Favorius, atît ediția din 1522, cit și ediția din 1712 tipărită la Veneția și dedicată lui Constantin Brîncoveanu, calendarele acestuia. Cîteva ani mai tîrziu, în 1885, Grigore Tocilescu a ridicat din biblioteca mănăstirii Hurez, pentru Muzeul Național de Antichități, 38 manuscrise și 393 tipărituri grecești, slave, latine și românești. Cărțile aflate la Hurez nu proveneau, însă, numai din biblioteca lui Constantin Brîncoveanu; unele fuseseră dăruite de boieri, călugări și egumeni.

Stolnicul Cantacuzino și vodă Brîncoveanu au fost și ctitorii celei dintîi instituții de învățămînt superior din Țara Românească, anume **Academia domnească** de la mănăstirea Sf. Sava. Modul ei de organizare — după al universităților italiene — seriozitatea studiilor și renumele profesorilor au creat Academiei un mare prestigiu. În clădirile ei, se afla și o bogată bibliotecă, care oferea profesorilor și studenților tot materialul didactic necesar. Operele lui Xenofon, Plutarh, Iucidide, Demostene, Esop, Sofocle, Cato se înșirau aici alături de manuale de fizică, astronomie, psihologie și altele. Profesori erudiți, ca Sevastos Kymenitul, Ieremia Căvela — dascălul lui Dimitrie Cantemir — și Gheorghe Maiotă se preocupau, fără îndoială, și de bunul mers al bibliotecii.

În timpul domniilor fanario- te, organizarea Academiei de la Sf. Sava a suferit — asemenea întregului învățămînt — unele modificări. Fanarioții,

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 5/1974.

² Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1971.

³ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 9/1973.

⁴ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1968.

posedind o cultură serioasă formată la Constantinopol și desăvârșită, uneori, cu studii în unele centre europene, au îndreptat pregătirea tinerețului spre domenii științifice utile, legate de organizarea statului; aceasta explică, de pildă, importanța acordată studenților de drept.

Odată cu primul domn fanariot, Nicolae Mavrocordat, **Academia domnească** și-a început peregrinările dintr-un loc în altul; între anii 1721-1761, a funcționat în clădirile mănăstirii Văcărești¹, unde au fost duse și cărțile bibliotecii. Fondul ei s-a îmbogățit mult cu sprijinul domnitorilor Nicolae și Constantin Mavrocordat. Tot la mănăstirea Văcărești se găsea și biblioteca particulară a Mavrocordaiilor. După apăsarea contemporanilor, aceasta a fost una din cele mai mari și mai valoroase biblioteci ale vremii; în afară de cărți, ea cuprindea manuscrise scumpe și medalii din diferite epoci. Adevărați oameni de cultură, Mavrocordaii au prețuit cartea și au achiziționat lucrări rare. Un diplomat francez, ca și alți concurenți ai lui Nicolae Mavrocordat la achiziționarea unor piese valoroase, se plîngea că „voievodul Valahiei a cumpărat, fără să se uite la preț, tot ce era mai interesant dintre cărți și manuscrise, în Imperiul otoman”. Un emisar al regelui Franței, abatele Sévin, a încercat să obțină dublete sau să copieze lucrările mai interesante din biblioteca amintită pentru cea a regelui din Paris; a fost refuzat. Lăudînd „pasiunea și cunoștințele” lui Constantin vodă Mavrocordat în materie de cărți, abatele regreta refuzul domnului de „a îmbogăți biblioteca regelui, unde numele său ar fi devenit memorabil și celebru pentru vesni-

cie, și unde cărțile ar fi fost mult mai în siguranță decît ar putea fi în țara unde locuiește acest savant principe, și care este prea expusă la cele mai frecvente și mai teribile ravagii ale războiului”. Împăratul german Carol VI, regele Angliei și Papa au oferit domnului amintit, prin reprezentanții lor la Constantinopol, pînă la 100 000 piaștri pentru această bibliotecă; s-au lovit de același refuz. Mai tirziu, însă, greutățile vieții l-au silit pe Constantin Mavrocordat să vîndă o parte din cărți, iar altă parte să le amaneze pentru garantarea datoriei.

„În reghistruri șnuruite, supt a sa iscălitură“

Prin ordinul lui Constantin Mavrocordat, clădirile de la Sf. Sava au fost mărite, și în 1761 școala — împreună cu biblioteca — au fost reînstatate în vechiul sediu. Cîțiva ani mai tirziu, în 1778, Alexandru vodă Ipsilanti a reorganizat Academia, dînd și un regulament al bibliotecii, în care se prevedea „să se treacă în codică atît cărțile școlaei, cit și celelalte ce se dăruiesc școlaei de către oameni pioși și iubitori de Dumnezeu, sau în bani sau în lucruri. Peste cărți să fie un bibliotecar credincios, care să păstreze bine; dacă vreunul din școală ar avea trebuință de vreo carte, să i-o dea, luîndu-i dovadă scrisă de mîna lui și pe urmă iarăși să aibă grijă a o lua și a o pune în bibliotecă”. În noua ei formă, îmbogățită cu manuale de franceză și italiană, precum și cărți — în aceste limbi — de istorie, geografie, matematică, astronomie, drept, biblioteca oglindea tendința veacului XVIII de a înlocui predarea în latină și greacă cu limbile moderne.

În același veac, s-au înmulțit considerabil bibliotecile clericale, ca aceea a Mitropoliei din București, ale cărei baze au fost puse de mitropolitul Neofit I Cretanul, precum și cele particulare; astfel, o însemnare din 1761 menționează că Nicolae vodă Mavrocordat a luat o parte din

cărțile de la Mărgineni „și de la mulți boieri din țară” care posedau, deci, unele volume rare, dorite de domn. Tot în această perioadă, boierul Matei Crețulescu avea în bibliotecă sa „cărți 124, filosoficești, gramaticicești, politicicești, bisericești, istoricești, latinești”.

În sec. XIX, reorganizarea învățămîntului românesc corespunzător noilor condiții politice și sociale a impulsionat și dezvoltarea bibliotecilor. Ideea dominantă, exprimată de deosebită energie, era folosirea limbii române; cea dintîi școală de studii superioare care a folosit limba română a fost Școala academicească de științe filozoficești și matematicești, întemeiată de Gheorghe Lazăr, în 1818² și ale cărei cursuri s-au ținut tot în clădirile de la Sf. Sava. După revoluția din 1821, școala lui Gheorghe Lazăr a devenit continuatoarea Academiei Domnești. Biblioteca destinată „studentilor” s-a bucurat de o mare atenție din partea lui Petru Poenaru, unul din organizatorii învățămîntului muntenesc. S-a elaborat un regulament, în care se menționau sarcinile bibliotecarului. Primul bibliotecar al Colegiului Sf. Sava a fost numit, la 15 octombrie 1836, în persoana profesorului de limbă greacă George Ioanid. El era obligat „a primi și a trece în reghistruri șnuruite, supt a sa iscălitură și răspundere, cărțile și manuscrisele ce i se vor da în seamă”. De asemenea, era o sarcină a sa de „a îngriji să păstreze toate cărțile în bunăstare, să nu să piarză vreuna sau să se rupă foi dintr-insele”.

Dispoziții referitoare la biblioteci au cuprins și Regulamentele Organice. Articolul 246 prevedea să se adune „în Biblioteca Națională din București, în Colegiul Sf. Sava, cărțile și manuscrisele ce se vor afla împărțite la felurite locuri publice precum mitropolia, episcopiile, mănăstirile și altele”. Cu această ocazie, s-a alcătuit, în 1838, catalogul bibliotecii Mitropoliei din București, considerat primul catalog sistematic de bibliotecă. Printr-o altă dispoziție, s-a instituit dreptul de depozit

(Continuare în p. 41)

² Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1973

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1975.

NICOLAE KOSLINSKI

¹ Nave cu vele, folosite în sec. XVI-XVIII pentru transportarea mărfurilor din coloniile spaniole și, uneori, ca nave de război.

² Rege al Spaniei (1700-1724, 1724-1746), întemeietorul dinastiei Bourbonilor în Spania.

De aproape 200 ani aurul și argintul din mincele Lumii Noi se scurgeau fără întrerupere în fiecare vară peste ocean la Cadiz, și de-acolo, spre Madrid¹.

Pentru administrarea exploatarei metodice a „Indiilor occidentale”, încă din 1503 se înființează la Sevilla așa-numita **Casa de Contratación**, instituție de stat care reglementa strângerea și transportarea metalelor nobile, a zahărului și mirodeniilor și a tuturor celorlalte produse din America. Încercătura de preț și monopolul strict păstrat de Coroana spaniolă asupra comerțului în Indii au făcut, însă, să crească numărul corsarilor și al piratilor de tot soiul, așa încât a apărut necesitatea constituirii de convoaie escortate de nave militare.

Începând din a doua jumătate a sec. XVII, **Casa de Contratación** constituia anual două mari convoaie, care plecau împreună, din Cadiz, spre sfârșitul primăverii, sub comanda unui „general al mării”, numit de rege. Ele se despărțeau în Marea Caraibilor: **Flota Noii Spanii** se îndrepta spre Vera Cruz (Mexic), lăsând în drum galioane la Puerto Rico, Santo Domingo și Havana, iar **Flota Coastei Continentale** naviga spre Cartagena (Columbia) și spre istmul Panama. Cea dintâi strângea metalele minelor din Mexic și produsele culturilor tropicale ale Antilelor; cea de-a doua încarcă produsele din Peru și Chile. După aceea, sub conducerea „generalului mării”, convoiul plin cu mărfuri străbătea din nou Atlanticul și ajungea spre sfârșitul anului înapoi la Cadiz.

Cît timp a fost vorba numai de atacuri ale corsarilor, flotele au putut trece Atlanticul fără pierderi simțitoare. Dar odată cu războaiele împotriva Olandei și Angliei, cînd escadre mari urmăreau capturarea întregii flote de transport spaniole, curtea de la Madrid nu a mai putut asigura protecția necesară și traversarea galioanelor a devenit problema navală de capetenie.

O capcană pentru 200 milioane franci aur

Pînă la sfîrșitul sec. XVII, flotele au continuat, deci, să ajungă destul de regulat în metropolă. Dar odată cu deschiderea succesiunii tronului spaniei în 1701, adversarii tradiționali, olandezii și englezii, au trimis forțe navale în Atlantic pentru interceptarea galioanelor. În acel an, **Flota de Argint**, a trebuit să-și amîne înapoierea, pentru că, în 1702, să încerce produsele obținute din Indii în ultimii doi ani, bogăție uriașă, necesară mai mult ca oricînd noului rege Filip al Spaniei.

Războiul pentru succesiunea tronului Spaniei, declanșat și pe mare în primăvara anului 1702, opunea Spania și Franța unei coaliții formate din Anglia, Olanda și Austria. Misiunea escortării galioanelor din America în Europa a revenit unei escadre franceze, plecată anume în Antile în noiembrie 1701, și care se găsea sub comanda „viceamiralului Apusului”², François Louis Rousselot de Châteaurenault. După ce a escortat galioanele la Havana, Châteaurenault și-a reunit întreaga **Flotă de Argint** pornind spre Europa la 23 iulie 1702.

Convoiul cuprindea 16 galioane, iar escorta 14 vase de linie franceze, 3 spaniole (ale amiralului spaniol Pedro Navarredro) și vreo zece nave de război mici; încercătura galioanelor era evaluată la considera-bila sumă de 200 milioane franci aur.

Riscurile unei întîlniri cu flota anglo-olandeză au determinat schimbarea punctului de sosire a convoiului în Spania, alegîndu-se în locul Cadizului, un mic port, Pasajes, aflat la 1.000 mile depărtare și situat în golful Gasconiei.

Viceamiralul s-a îndreptat spre punctul obișnuit de trecere pe la capul Finisterre, intenționînd ca, apoi, să intre în sudul golfului Gasconiei navigînd în lungul coastei Asturiilor. La

5 septembrie, însă, cînd flota a ajuns pe meridianul Azorelor, Châteaurenault a fost înconștințat de prezența unei flote anglo-olandeze în Atlantic, 20 unități dușmane aflîndu-se chiar în preajma capului Finisterre. A intrînit consiliul comandanților francezi și spanioli și le-a propus schimbarea drumului flotei, către nord, spre insula franceză Belle-Ile din nordul golfului Gasconiei. De acolo, convoiul urma să intre în Brest, ori să coboare de-a lungul coastei franceze — care oferea destule adăposturi — pînă la Pasajes.

Propunerea nu a fost, însă, primită de comandanții spanioli, în frunte cu Manuel de Velasco. Acesta, știind că tezaurul francez nu era prea plin, s-a temut ca descărcarea galioanelor în Franța să nu ducă la însușirea aurului și argintului de către francezi. Spaniolii au stăruit deci ca flota să se îndrepte spre unul din cele mai apropiate porturi spaniole, La Coruña sau Vigo. Châteaurenault, care știa că 7 din vasele sale de linie erau avariate, iar escadra număra foarte mulți bolnavi și ar fi dus lipsă de provizii pentru drumul mai lung pe care îl propusese anterior, a consimțit să navigheze spre Vigo. A evitat să meargă la La Coruña — unde exista un arsenal maritim — de teamă să nu găsească portul blocat de adversari; la 21 septembrie, a părăsînt nestingherit în golful Vigo, ancorînd în ziua următoare cu întreaga flotă în fundul golfului, în fața tirgului Redondela.

Dar galioanele nu puteau fi socotite salvate pînă ce încercătura lor nu era trimisă spre interiorul țării. Vigo, port lipsit de fortificații și de trupe terestre pentru a-l apăra, rămînea o capcană, atîta vreme cît în preajma coastelor se afla o puternică flotă adversă, care nu se sfîșise să atace, în aceeași vară, Cadiz, principală bază navală spaniolă.

Sosirea galioanelor a fost vestită grabnic la Madrid, Cadiz și Versailles. Dar descărcarea lor a întîrziat. Châteaurenault și-a dat seama că escadra sa, puțin numeroasă și uzată de drum, nu s-ar fi putut salva decît părăsînd cît mai grabnic golful. Știa, însă, că nici ministrul Marinei, Pontchartrain, și cu atît mai puțin

² În organizarea marinei franceze din acea vreme, șeful ei suprem, amiralul, era secondat de un „viceamiral al Apusului”, cu sediul la Brest, și de un „viceamiral al Levantului”, cu sediul la Toulon.

regele Ludovic XIV, nu i-ar fi iertat părăsirea galioanelor. Conștient de riscurile unei prelungiri a șederii flotei la Vigo, a luat măsurile militare de apărare pe care i le îngăduiau slabele mijloace locale. În fața tirgului Redondela, golful era gtituit de o mică strîmtoare, lată de circa 1 400 m; aici au fost improvizate două forturi, denumite Corbeyron și Turnul de Piatră, armate cu 58 tunuri. Între cele două maluri ale strîmtoarei a fost instalată o estacadă plutitoare, construită din birne, lanțuri și parîme. La extremitățile estacadei au fost ancorate două nave de linie, care trebuiau să acopere cu foc trecerea; în sfîrșit, alte cinci nave au fost ancorate la est de mica strîmtoare, în timp ce celelalte rămîneau să protejeze galioanele. Cîteva nave mai mici au fost trimise în larg pentru a vesti apropierea dușmanului.

În ziua de 20 octombrie, operațiile de descărcare erau încă în curs. Aurul și argintul ajunseseră pe uscat și cea mai mare parte, în valoare de 95 milioane franci aur, fusese trimisă în interiorul țării. Dar din celelalte produse numai o parte fusese descărcată și depozitată în magazine improvizate pe țarm; restul se afla încă la bordul galioanelor.

În acea zi, veghea de pe coastă și navele de gardă au vestit apropierea unei flote numeroase. Două zile mai tîrziu, întreaga flotă anglo-olandeză, aflată sub comanda amiralului George Rooke și numărînd 50 nave de linie, a ancorat în golful Vigo, în fața orașelului cu același nume, și a început pregătirile de atac.

Legenda comorii din golful Vigo

Întoarcerea Flotei de Argint fusese așteptată luni de zile de către Amiralitatea engleză. Flota lui Rooke și o escadră comandată de viceamiralul englez Shovell patrolaseră în apele Cadizului și Brestului, iar coasta Portugaliei fusese împînțită de agenți trimiși de ambasadorul englez la Lisabona, lordul Methuen, spre a vesti ivirea convoiului în apele europene.

La începutul toamnei, în urma informațiilor primite despre plecarea convoiului din

Antile, Shovell a fost trimis în preajma capului Finisterre, în timp ce Rooke a primit ordin să vegheze în zona Cadiz. Se părea, însă, că împrejurările vor zădărnici strădaniile Amiralității britanice. Într-adevăr, cînd Methuen a aflat că galioanele au intrat în golful Vigo, stațeta trimisă la începutul lui octombrie, spre a-l vesti pe Rooke, nu l-a mai găsit. Flota anglo-olandeză, amenințată de începerea furtunilor de toamnă, plecase spre patrie.

Întîrzierea citorva corăbiilor de transport în sudul Portugaliei, la Lagos, pentru a lua apă, a schimbat soarta lucrurilor. La 10 octombrie, o fregată din escorta acestor corăbii, comandată de căpitanul Hardy, a fost trimisă pe urmele flotei anglo-olandeze și, după opt zile, Rooke, ajuns la capul Finisterre, a primit, în sfîrșit, vestea mult așteptată.

După ce flota anglo-olandeză a intrat în golful Vigo, consiliul de război a stabilit planul atacului, la care trebuiau să ia parte 25 vase de linie (15 engleze și 10 olandeze) iar în zorii zilei de 23 octombrie 1702, între două și trei mii de soldați englezi și olandezi au debarcat la est de Vigo, după, care au înaintat spre Redondela.

Pătrunderea anglo-olandezilor în golf a pricinuit surprindere în tabăra franco-spaniolă. După ce corpul de debarcare a fugărit miliția spaniolă, slab înarmată, și a înfrînt împotrivirea celor 300-400 soldați de marină francezi și spanioli, care alcătuiau garnizoana fortului Turnul de Piatră, panica s-a răspîndit cu repeziciune. Trupele anglo-olandeze au ocupat Redondela și au pus mîna pe antrepozite. După aceea, cu tunurile din fortul capturat, au deschis focul asupra navelor de linie inamice.

Pe mare, împotrivirea francezilor a fost mai dirză. Navele anglo-olandeze au ridicat ancorele odată cu debarcarea trupelor, dar lipsa vîntului le-a silit să ancoreze din nou. Cînd briza a reînceput să bată, corabia viceamiralului englez Hobson, comandantul primului grup de atac, a pornit spre estacadă. Cele două nave de linie franceze, Bourbon și Esperance, care flancau digul plutitor, au deschis focul, dar,

împinsă de vînt, nava engleză a lovit puternic cu prova estacadă și a rupt-o. Hobson fusese urmat de alte patru vase engleze și de trei olandeze, dar primele două nave au rămas agățate de estacadă, de care s-au desprins cu greu. În acest timp, Hobson, trecut dincolo de obstacolul plutitor, a trebuit să lupte singur cu francezii vreo jumătate de ceas.

Vîntul a început să bată din nou, îngăduind tuturor corăbiilor atacatoare să pătrundă dincolo de estacadă și să-și sprijine amiralul. În fața zdrobitoarei superiorități a anglo-olandezilor, zăpăceala și spaima s-au răspîndit în rîndul flotei franco-spaniole. Văzînd că estacadă a fost ruptă, Châteaurenault a înțeles că lupta era pierdută și a dat ordin tuturor echipajelor să incendieze vasele sau să le facă să eșueze. Ordinul său nu a ajuns la timp la toți comandanții. Cîteva nave franceze au continuat să tragă asupra adversarilor. Pînă la apusul soarelui, însă, englezii au capturat 4 vase de linie franceze și 5 galioane încă în parte încărcate, iar olandezii 6 vase de linie și alte 5 galioane. Restul flotei franco-spaniole — nave de război și galioane — au ars.

Anglo-olandezii au suferit pierderi mici — în jur de 100 oameni pe nava lui Hobson și 40 soldați pe uscat și au luat numeroși prizonieri, printre care s-au aflat și Châteaurenault și Navaraddo. Din metalele prețioase aduse de convoi, o parte — după cum am arătat — fusese trimisă în interiorul Spaniei; o altă parte din încărcătura adusă, estimată la 35 milioane, a fost capturată pe uscat și la bordul navelor; restul a ars odată cu galioanele. Deci, încă din ziua luptei, la bordul galioanelor nu se mai aflau metale sau mărfuri de preț. Cu toate acestea, „legenda comorii din golful Vigo”, a aurului și a argintului care ar fi ajuns pe fundul mării, a circulat vreme îndelungată. Pe lingă puternica lovitură economică dată Spaniei, bătlia din golful Vigo a fost o mare izbîndă navală împotriva franco-spaniolilor, care au pierdut 17 nave de linie, și a vestit înscăunarea Angliei ca stăpîna a mărilor.

PE ACESTE LOCURI A FOST
PALATUL REZIDENȚIAL ÎN PRIMĂRIA
DE PRINCIPLELE MOLDOVEAN
DIMITRIE CANTEMIR
CARE ÎN CALITATEA SA DE REZIDENT
EUROPEAN, A FOST AL UNUI
MONUMENTAL ISTORIC A
IMPERIULUI OTOMAN, CARE
A FOST ÎN ISTORIA ISTANBUL
ÎNTR-UN ANI 1688-1710

ghe Adoc, plăca comemorativă este executată din marmură albă, cu un relief în bronz reprezentând chipul domnitorului român. O inscripție în limbile română și turcă consemnează: „Pe aceste locuri s-a aflat palatul rezidențial și Infrumusețat de principele moldovean Dimitrie Cantemir, savant enciclopedist de renume european, autor al unei monumentale istorii a Imperiului otoman, care a trăit la Istanbul între anii 1688-1710”.

La festivitate, au fost prezenți, alături de alte personalități ale vieții culturale din Istanbul, dr. Can Kerametli, directorul Muzeului de Artă Turcă și Islamică și muzicologul Etem Ungör. În cuvântările lor, aceștia au subliniat rolul important pe care l-a avut domnul și cărturarul român în istoria culturii turce, contribuția sa la studierea istoriei otomane, faptul că a fost cel dintâi care a dat un sistem de note pentru transcrierea muzicii turce.

Cu același prilej, în saloanele Consulatului român din Istanbul a fost organizată o expoziție Dimitrie Cantemir. Printre exponate se aflau ediții din scrierile domnitorului, fotocopia tratatului de muzică, câteva din compozițiile sale, împreună cu instrumentele muzicale turcești la care aceste piese pot fi executate.

Evenimentul a fost prezentat pe larg și în paginile ziarelor și revistelor din Istanbul, printre care Politică, Cumhuriyet, Ekspres, subliniindu-se prețuirea de care se bucură opera lui Dimitrie Cantemir în rândurile cercetătorilor istoriei poporului turc, interesul oamenilor de cultură pentru viața și personalitatea celui despre care cronicarul Nicolae Costin spunea că „se vestește acum în tot Țarigradul numele lui”.

L. IOAN

În amintirea lui Dimitrie Cantemir

A lăturarea poporului turc la acest act de omagiere a celui pe care îl numește Kantemiroglu și căruia i-a rezervat un loc de seamă în rândul ctitorilor culturii sale”, astfel aprecia ziarul Ekspres din Istanbul recenta dezvelire a unei plăci comemorative Dimitrie Cantemir în orașul în care marele cărturar și domnitor român și-a petrecut o mare parte din anii tinereții sale.

Ea a fost fixată pe zidul de piatră de pe colina Sancakdar Yokuşu, pe locul unde s-a aflat palatul construit de Cantemir și în care a locuit împreună cu familia sa. Acest palat, împreună cu alte măturii din timpul petrecut de Cantemir în orașul de pe malurile Cornului de Aur, au fost pe larg prezentate în revista noastră, nr.9/1973 și 3/1976.

Operă a sculptorului român Gheor-

PLANȘELE NOASTRE

- ① Dragoș la vinătoarele. Pictură de C. Lecca, aflată la Muzeul de Artă din Iași (Acea parte a Țării Românești numită Moldova, p. 5)
- ② O hartă pictată în secolul XVI, a Istanbulului așa cum, probabil, l-a cunoscut, peste mai mult de un veac mai târziu și marele domn cărturar Dimitrie Cantemir (p. 32)
- ③ Palatul Schönbrunn din Viena, orașul unde s-au întîlnit frunțașii revoluției transilvane la 20 februarie 1850 (Călătoriile lui Avram Iancu la Viena, p. 18)
- ④ Portul spaniol Cadiz, atacat de anglo-olandezi în 1702, suferise o altă incursiune din partea englezilor, cu trei sferturi de veac înainte. Detaliu după tabloul Apărarea Cadizului, de Francisco de Zurbaran, aflat la Muzeul Prado — Madrid (Sfîrșitul „Flotei de Argint”, p. 29)

OAMENI DE OMENIE ÎN VREMURI DE NEOMENIE

MARIUS MIRCU

Așa cum se apreciază în Programul Partidului Comunist Român, instaurarea dictaturii militaro-fasciste a reprezentat începutul celei mai negre perioade din istoria contemporană a României. Lipsit de o bază socială largă, regimul dictatorial fascist și-a sprijinit existența pe măsurile represive sîngeroase și pe baionetele hitleriste. Ridicînd teroarea la rangul de politică de stat, guvernarea antonesciană a lichidat drepturile și libertățile democratice, a acționat cu sălbăticie împotriva tuturor forțelor social-politice patriotice, progresiste, revoluționare, în frunte cu clasa muncitoare și avangarda ei, Partidul Comunist Român, urmărind să înăbușe mișcarea de rezistență națională, să intimideze masele populare, care nutreau o silă organică față de fascism. Despre acestea stau mărturie sentințele de condamnare la moarte a numeroși comuniști, asasinarea unor opozanți politici burghezi, aruncarea în temnițe a mii de luptători antifasciști, instituirea taberelor de muncă obligatorie, a lagărelor de concentrare și a sistemului deportărilor, ceea ce nu mai fusese cunoscut pînă atunci în România.

Sub presiunea și după modelul legiuirilor naziștilor, au fost inițiate măsuri de discriminare și prigoană pe temeiuri rasiale, un loc important fiind rezervat diversunii antisemite. În acest context se înscrie și tragicul eveniment petrecut acum 35 ani — pogromul de la Iași. Acreditînd zvonuri cu caracter provocator, potrivit cărora populația de origine evreiască din Iași ar fi avut legături cu parașutiștii lansați de armata sovietică, la indicațiile maiorului german Herman-Alexander von Stransky, ofițer de legătură între serviciile secrete hitleriste și cele antonesciene, mii de evrei au fost ridicați din locuințe și de pe străzi de către patrulă germane și elemente aparținînd mișcării legionare. O parte dintre cei adunați au fost uciși pe loc, iar altă parte a fost imbarcată în două „trenuri ale morții”, adevărate sicrie colective pentru supraviețui-

torii masacrului, dirijate, sub cel mai strict consemn, către o destinație necunoscută. Raportul nr. 1032, din 3 iulie 1941, al Serviciului străinătate al Oberkommando der Wehrmacht nu lasă nici o îndoială asupra caracterului diversionist al acestui pogrom bestial organizat de Gestapo.

Pogromului din 27-30 iunie 1941, căruia i-au căzut victime mii de oameni, i-au urmat și alte acțiuni represive de pe urma cărora au avut de suferit zeci de mii de cetățeni. Diversiunea rasială, preponderent antisemită, nu și-a atins scopul propus — canalizarea valului de nemulțumiri ce cuprinsese masele populare pe o direcție străină intereselor lor vitale. Dimpotrivă, starea de spirit a marii majorități a oamenilor muncii nu numai că a continuat să fie potrivnică dictaturii fasciste, ci a crescut permanent în amploare și adîncime, a îmbrăcat, datorită activității comuniștilor și celorlalte forțe patriotice, anti-hitleriste, forme organizate, dînd expresie și în acele tragice circumstanțe fondului de omenie care a caracterizat în permanență poporul român. Tocmai această puternică și combativă stare de spirit antifascistă a maselor a făcut imposibilă aplicarea în România a planului criminal al „soluției finale”, așa cum îl concepușeră căpeteniile naziste de la Berlin, care preconiza exterminarea totală a evreilor și a altor comunități etnice, socotite indezirabile, în sinistrele cuptoare ale auschwitz-urilor și buchenwald-urilor presărate de-a lungul și de-a latul Europei de cămășile brune.

În acele momente, umanismul generos și fecund din totdeauna al românilor a fost ilustrat — ca în atitea alte rînduri — în chip impresionant. Cîteva din asemenea pilde emoționante de demnitate, curaj civic și solidaritate cu cei aflați în nenorocire au fost adunate în paginile ce urmează de scriitorul și ziaristul Marius Mircu.

General-maior Constantin ANTIP

Şeful secţiei din Băcani şi consătenii lui

În volumul *Caleidoscop*, publicat în 1946, Mihail Sadoveanu nota următoarele: „Am avut plăcerea să cunosc pe plutonierul Prisăcaru. Mi-a povestit amplu întâmplările şi l-am ascultat fără să-l arăt cît sint de emoţionat şi fără să-l îmbrăţişez, cum aş fi dorit. Acest om era un adevărat frate al meu ca toţi soţii săi de la Bogdana. Fapta lor ne răscumpără de atâtea spurcăciuni ale răilor şi rătăciţilor...”

La ce faptă deosebită se referea marele scriitor? Să ne întoarcem în urmă cu ani, într-o zi de iunie 1941. Un convoi de câteva sute de oameni, obosiţi, prăfuiţi, însetaţi, înaintau prin căldura amiezii. În acel iunie 1941, cînd armatele hitleriste au atacat Uniunea Sovietică, autorităţile fasciste au luat o serie de măsuri, între care şi deportarea evreilor din localităţile situate în apropierea frontierei cu U.R.S.S. De la Huşi, 400 evrei între 15-50 ani au fost porniţi pe jos şi, după trei zile de mers istovitor, au ajuns în comuna Bogdana-Tutova. Deportăţii bănuiau soarta ce-i aştepta; aflaseră tragediile altor grupuri care intraseră pe mina fasciştilor. Extenuaţi şi resemnaţi au primit cu indiferenţă vestea că vor face un popas în această comună.

Nu sperau nimic bun, cînd în faţa lor a apărut un jandarm robust, bine făcut. Abia după ce acesta a început să vorbească, feţele şi inimile prizonierilor au început să se mişoare. În cuvinte simple, plutonierul major Dumitru Prisăcaru, şeful Secţiei de jandarmi Băcani, de care aparţinea şi comuna Bogdana, le-a urat bun venit. Apoi le-a spus că înţelege zbuciumul şi durerea lor, toată suferinţa de a fi fost despărţiţi brutal de cei dragi. I-a sfătuit însă să nu se descurajeze. Indiferent de religie şi de credinţe, toţi sînt oameni, a adăugat el. Să nu-şi piardă nădejdea; toată nebulina care a cuprins lumea va trece şi oamenii se vor putea întoarce la casele şi familiile lor. Ştiind că între cei 400

evrei se aflau şi cîţiva rabini şi intelectuali, Dumitru Prisăcaru i-a rugat pe aceştia să iasă în faţă, spre a da mina cu ei, salutînd astfel întreg grupul de deportaţi.

Apoi, oamenii au fost răspîndiţi prin comună, pe la casele locuitorilor, unde au fost trataţi ca adevăraţi oas-

Dumitru Prisăcaru

peţi. Nici unul din săteni n-a vrut să primească vreo plată pentru găzduire şi pentru hrană. Cînd au trebuit să plece mai departe, spre a nu se întîlni cu trupele hitleriste aflate spre front, Prisăcaru i-a condus noaptea, pe un drum ocolit. Printre cei înscrîşi în lista pe care o primise cu grupul de evrei, se aflau şi 12 nume, în dreptul cărora figura menţiunea „suspect comunist”. Spre a-i salva de primejdia implicată de o astfel de precizare, Prisăcaru a întocmit o nouă listă, fără nici un suspect, pe cea veche făcînd-o „pierdută”.

Nu era singurul gest de acest fel în viaţa plutonierului-major Dumitru Prisăcaru. În 1924, cînd era şeful postului Hăneşti-Dorohoi, i-a fost înaintat un arestat pentru „propagandă comunistă”. Omul fusese adus

pe jos, din post în post, iar de la Hăneşti urma să fie trimis mai departe. Arestatul era epuizat şi ar fi murit curînd. Împreună cu agentul sanitar din comună, Dumitru Prisăcaru a întocmit un proces verbal în care arăta că omul era bolnav şi nu putea merge mai departe. L-a oprit în comună, l-a hrănit, l-a îngrijit şi, după două săptămîni, i-a cumpărat o pereche de opinci şi un bilet de tren pînă la Iaşi, unde l-a trimis fără însoţitor.

Asemenea fapte s-au tot adunat în dosarul lui Prisăcaru, aducîndu-i mutări disciplinare, închisoare, internări în spital etc.

Dumitru Prisăcaru trăieşte astăzi în Bucureşti. Este pensionar. Îşi aminteşte cu vie emoţie de întâmplările de atunci. Dacă îl vei întreba de ce a procedat astfel, îţi va răspunde: „Dar cum altfel trebuia să te porţi faţă de oameni?”

Preşedinta Crucii Roşii din Roman

Tot în Bucureşti, trăieşte şi una din femeile care, în acele zile apăsătoare, şi-a manifestat cu un exemplar curaj demnitatea de om.

Era în dimineaţa zilei de 3 iulie 1941. Viorica Agarici, preşedinta Filialei Roman a Societăţii Naţionale de Cruce Roşie, nici n-a apucat să intre în localul gării, cînd i-au ieşit înaintea cele patru voluntare aflate atunci de serviciu. Erau vizibil neliniştite, agitate. Una din ele, Maria Bălan, i-a spus că sosise un tren plin de oameni care gemeau şi cereau apă. Reprezentantele Crucii Roşii încercaseră să le vină în ajutor, dar santinela le împiedicase.

Trenul se afla garat pe o linie moartă, aşteptînd drum liber spre a porni mai departe. Prin ferestrele zăbrele ale vagoanelor de marfă, cu uşile ferecate, se zăreau chipuri înnebuite de chinuri. Gemete şi strigăte înăbuşite răzbăteau dintr-acolo, cel mai stăruitor fiind repetat cuvîntul apă: „Apă! Crucea Roşie! Apă!”. Preşedinta Filialei Crucii Roşii, împreună cu celelalte fe-

mei s-au îndreptat către tren. Luaseră și ceva băuturi răcoritoare spre a le împărți înșelătorilor. Un soldat le-a împinșat cu baioneta la armă. Au încercat să se apropie de vagoane, dar santinela era tot mai ameninșătoare.

Viorica Agarici s-a dus atunci la șeful gării Roman și l-a întrebat de ce nu sînt deschise vagoanele și oamenii aceia sînt lăsați să moară asfixiați și chinuți de sete. Șeful gării i-a răspuns că în tren se află evrei din Iași și a primit ordin ca nimeni să nu se apropie de tren. Viorica Agarici i-a replicat că în primul rînd acolo sînt oameni care suferă și nimeni nu trebuie să rămînă nepăsător la chinul lor. Un polișt aflat în preajmă i-a repetat și el că în tren sînt evrei și n-are nici un rost să le vină în ajutor Crucea Roșie. La rîndul său, șeful gării a insistat că, potrivit

avea ordine pentru astfel de împrejurări, i-a făcut loc să treacă. Au venit și alți oameni din gară. Au deschis vagoanele. Priveliștea era halucinantă. În fiecare vagon, într-un strat gros de murdărie și sînge se aflau zeci și zeci de oameni. Stăteau în picioare, înnebuniți, lipiți între ei ca sardelele, amestecați morții cu muribunzii și cu viii. De trei zile călătoreau, pe o căldură înăbușitoare, în aceste vagoane închise, în care mai înainte se transportase carbid.

Zărindu-l pe ofișerul care era șeful trenului, Viorica Agarici i-a cerut să îndrepte de urgență vagoanele la Compania IV Sanitară, din apropierea gării. Cînd garnitura a fost adusă aici, l-a rugat pe colonelul Eraclide să facă tot ce este necesar pentru ajutorarea celor din tren. Colonelul n-a așteptat ca rugămîntea să fie repetată. A scos întreaga companie. Cei din vagoane au fost coborîți, au fost spălați, au primit îngrijiri medicale; sub supravegherea maiorului Gherasim, vagoanele au fost curățate și s-au așternut paie. Comunitatea evreilor din Roman a adus rufărie și alimente, completînd cele date de Crucea Roșie.

A doua zi, trenul a pornit mai departe. După trei zile a ajuns la Călărași. Din cîteva mii de oameni, cîți plecaseră din Iași, mai erau în viață 824. Viețile multora din ei fuseseră salvate prin acțiunea plină de omenie și curaj a președîntei Filialei Roman a Societății Naționale de Cruce Roșie.

Primarul Traian Popovici

La 2 ianuarie 1969, Comisia pentru cei drepti, de pe lîngă Institutul comemorativ al martirilor și eroilor, YAD VA-ŞEM, întrunită la Ierusalim, a decis pe bază de mărturii, să aducă un omagiu românului dr. Traian Popovici care, „cu prețul vieții sale, a salvat evrei în vremea epocii de exterminare” și să-i decerneze **Medalia**

celor drepti. Totodată, comisia a autorizat plantarea în numele dr-ului Traian Popovici a unui arbore pe Aleea celor drepti, de pe Muntele amintirii, din Ierusalim.

În plin război, la 1 august 1941, avocatul dr. Traian Popovici a fost numit primar general al municipiului Cernăuți. Dîndu-și seama de implicațiile acestei numiri, el a refuzat-o cu hotărîre, chiar și cînd i s-a atras atenția că atitudinea sa ar putea fi privită ca sabotaj. În cele din urmă, sfătuit de prieteni, a acceptat funcția, hotărît fiind s-o folosească în sprijinul cetățenilor. La inițiativa primarului, cetățenii evrei au fost tratați cu toată considerația, respectîndu-li-se drepturile, fiindu-le asigurate condițiile unei existențe demne, continuînd să primească regulat pensiile, ajutoare pentru hrană etc.

La cîteva zile după instalarea sa ca primar, într-o audiență la colonelul Rioșianu, guvernatorul militar al regiunii, a primit ordinul să organizeze un ghetou în care să fie adunați toți evreii din oraș. Primarul a încercat să demonstreze caracterul inuman al hotărîrii, faptul că se încălcau cele mai elementare drepturi ale cetățenilor. Guvernatorul i-a dat dreptate, dar i-a spus că și el, la rîndul său, este presat de superiori să deschidă cît mai curînd ghetoul. De comun acord, cei doi au hotărît să amîne cît mai mult lucrurile, motivînd mereu că problema se află încă în studiu.

Rioșianu a murit însă curînd. Înclocitorul său, generalul Corneliu Calotescu, l-a convocat pe primar și i-a cerut să treacă fără întîrziere la rezolvarea problemei ghetoului. Traian Popovici s-a împotrivit și de data aceasta unei astfel de măsuri. Hotărîrea guvernatorului era însă luată. Dîndu-și seama că aplicarea măsurii nu mai putea fi înlăturată, primarul a întocmit un proiect

Viorica Agarici

ordinului, nimeni n-are voie să-i ajute pe cei din vagoane.

Indignată, Viorica Agarici s-a îndreptat din nou spre tren. Cînd o santinelă nazistă a ameninșat-o cu arma, ea nu s-a descurajat, ci i-a strigat în limba germană să se dea deoparte. Dezorientat, soldatul care nu

de organizare a ghetoului, în care condițiile urmau să fie cât de cât umane. După câteva zile, la 10 octombrie, a fost chemat din nou la guvernator. I s-a adus la cunoștință că dacă primăria n-a vrut ghetou, atunci se vor lua măsuri de deportare a populației evreiești a orașului. Primarul a ripostat vehement, plin de revoltă, atrăgându-i guvernatorului atenția asupra răspunderii și gravelor consecințe ale unui asemenea act. N-a cruțat nici un argument pentru a dovedi enormitatea barbariei pe cale de a fi comisă.

Traian Popovici

În această atmosferă încercată, a intrat în cabinet generalul Vasile Ionescu. Și-a exprimat și el mhnirea și indignarea pentru sălbăticia planuită. Ezitînd, guvernatorul le-a răspuns că se va mai gîndi asupra hotărîrii luate.

Pe drum, cei doi au continuat să discute situația nou creată. Indignat, generalul Ionescu spunea că nu există niciieri un ordin scris pentru deportare, deci amîndoi să în-

cerce să tergiverseze cît mai mult și această acțiune.

Era, însă, prea tîrziu. Pe străzile orașului, evreii erau duși spre ghetou.

A doua zi, primarului i s-a comunicat de către guvernator că deportarea va începe în cel mai scurt timp. Cu toate refinoarele proteste ale lui Traian Popovici, hotărîrea a rămas neschimbată. Atunci primarul a cerut să fie exceptate cel puțin câteva categorii care aveau merite deosebite: cei care luptaseră pe front în primul război, meseriași, medici, ingineri, arhitecți, magistrații, cadrele didactice, artiștii etc.

În cele din urmă, guvernatorul a acceptat propunerea primarului. I-a cerut acestuia să întocmească o listă cu maximum 200 oameni. Încurajat de acest modest succes, Popovici a căutat să obțină direct de la mareșalul Antonescu anularea ordinului. Prin intermediul unor cunoștințe, a fost primit în audiență de mareșal, căruia, în sprijinul cererii sale, i-a prezentat ca argument faptul că deportarea celor 60 000 evrei din Cernăuți și din restul Bucovinei ar duce la dezorganizarea producției în oraș. Aceeași cerere a repetat-o, la indicația lui Antonescu, și în fața Consiliului de Miniștri.

La 15 octombrie, guvernatorul a primit ordin telefonic din partea mareșalului să excepteze de la deportare 20 000 oameni din categoriile prezentate de primar. Nu era deloc ușor ca din mulțimea celor strînși în ghetou să alege o parte. Primarului i s-a acordat pentru această operație numai trei zile. A reușit, însă, să obțină o prelungire de o lună. Au fost emise 20 000 autorizații personale, dar familiile respective cuprindeau și persoane care nu intrau în categoria excepțiilor. Coleștii de implorări, Traian Popovici a hotărît să-și asume riscul eliberării acestora, adăugînd pe versul autorizațiilor numele celorlalți membri ai familiei,

ale prietenilor sau rudelor celui exceptat. După care a semnat și pus ștampila primăriei. Trierăa a continuat astfel pînă la 15 noiembrie, cînd a venit ordin de sistare a acțiunii. Nu mai putea fi asigurat transportul. Trenurile, care circulau greu din cauza iernii, erau solicitate pentru alte operațiuni.

La intervenția rabinului șef, dr. Alex. Șafran, mitropolitul Bucovinei, Tit Sîmedrea, a reușit să obțină de la Antonescu anularea ordinului de deportare și astfel oamenii au rămas pe loc.

Numai primarul n-a rămas. A fost destituit și anchetat. Urma să fie trimis pe front, dar cum depășise vîrsta de 50 ani, această măsură disciplinară nu l-a mai atins.

Faptele sale au atras atenția opiniei publice. Raportul Crucii Roșii Internaționale asupra stării din România în timpul dictaturii fasciste conchidea, vorbind despre Traian Popovici, că „s-a dovedit un bun european”. În volumul **Cartea neagră**, publicat imediat după al doilea război mondial de către Ilya Ehrenburg, Vasili Grosman și alții sînt consemnate (pp. 112-114, ed. în limba română) de asemenea atitudinea și acțiunile lui Traian Popovici.

Toți cei care au scris despre evenimentele petrecute atunci în acele locuri i-au adus omagii lui Traian Popovici. El însă declara că onoarea de a fi fost om n-o reclama pentru sine, ci pentru toți funcționarii primăriei din Cernăuți care i-au împărtășit simțirile, care nu s-au pretat la nici un act de josnicie și care, toți ca unul, au fost împotriva deportării evreilor.

Traian Popovici a încetat din viață la 4 iunie 1946. Ziarul **Semnalul** anunța atunci că s-a stins un „frunțaș al baroului bucovinean, una din figurile cele mai interesante din galeria oamenilor de suflăt din vremea regimului de opri-

PATRU ANI DE OCUPAȚIE HORTHYSTĂ

În urma Dictatului de la Viena¹, partea de nord a Transilvaniei — un teritoriu de aproape 43 000 kilometri pătrați, cu o populație de peste 2 600 000 locuitori, majoritatea români — a fost răpită în mod samavolnic României și alipită Ungariei horthyste. Noile autorități au instaurat aici un regim de ocupație imperialistă, de tip fascist. Administrația militară horthystă a adus cu sine instigarea șovină și antisemită, o sălbatică teroare care a pricinuit populației române majoritare, maselor muncitoare de naționalități nemaghiare și negermane o viață grea, nesigură, plină de privațiuni. Se urmărea distrugerea unui număr cât mai mare de români și, prin teroare, determinarea a cât mai mulți să se refugieze în România. Deosebit de aspre au fost măsurile represive împotriva activității revoluționare a comunistilor, a tuturor grupărilor și cercurilor progresiste și democratice, indiferent de naționalitate.

„Soldătimea [horthystă — n.n.] pătrunsă până în măduva oaselor de teoriile fasciste — scria Szenczel László, contemporan al evenimentelor — odată ajunsă în nordul Transilvaniei, a săvârșit atrocități odioase față de locuitorii neajutorati ai satelor românești“. Astfel, până la 1 septembrie 1944 — se arată în lucrarea Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei, apărută în 1974 la Cluj-Napoca — aproximativ 280 000-290 000 români din această parte a Transilvaniei au fost nevoiți să se refugieze în România. Din a doua jumătate a lunii septembrie 1940, horthyștii au început deportarea românilor în lagăre special create. La Losonc, Püspökkladány, Someșeni, Florești, Carei, Sat Slatina și altele, au fost internați mii de români. De asemenea, în vara anului 1941, au fost înființate detașamentele de muncă românești și evreiești, puse la dispoziția ocupanților horthyștii, care ulterior au hotărât expedierea unor astfel de detașamente în Germania. În cei patru ani de ocupație horthystă au fost trimiși la muncă în Germania aproape 30 000 transilvăneni. La protestele guvernului român, făcute sub presiunea opiniei publice din țară, profund indignată de impunerea odiosului dictat, Germania și Italia, care îl patronaseră, au hotărât crearea unei Comisi de control germano-italiene și înființarea a două Consulate ale României la Cluj și Oradea care să

reprezinte interesele românilor. De la început, funcționarii acestor Consulate s-au văzut puși în fața a sute și sute de cazuri de abuzuri, de nedreptăți, de umiliri, de acte teroriste la adresa românilor. Intervențiile lor pe lângă autoritățile horthyste sau pe lângă reprezentanții comisiei de control au rămas, cel mai adesea, fără ecou.

Teroarea dezlănțuită de autoritățile horthyste a vizat nu numai populația română. Ea a fost îndreptată și împotriva locuitorilor evrei, cunoscind o amploare deosebită mai ales după ocuparea Ungariei de către hitleriști, în martie 1944. În aprilie 1944, au fost înființate ghetouri în principalele orașe din nordul Transilvaniei, în care au fost închisi cu forța zeci de mii de evrei. În ghetoul din Oradea, de exemplu, au fost închisi cca 30 000 oameni. În vara aceluiași an, a început deportarea evreilor din nordul Transilvaniei în lagărele naziste, peste 100 000 persoane fiind exterminate.

În acele zile triste, de suferințe și umilințe îndurate de populația evreiască, românii din nordul Transilvaniei, care se aflau ei înșiși într-o situație extrem de grea, au făcut dovada omeniei și spiritului de într-ajutorare care în toate timpurile, au animat poporul nostru. În fața tragediei unei populații pe nedrept și dureros năpăstuite, și trecind peste propriile dureri și suferințe, românii nu au pregetat să vină în ajutorul celor împotriva cărora naziștii dezlănțuiseră o cumplită teroare. Muncitori, țărani, intelectuali, chiar și diplomați, români din toate categoriile sociale, cu convingeri și credințe diferite, nu au dat înapoi — riscându-și uneori viața — atunci când datoria lor de oameni le-a impus ajutorarea semenilor prigoșiți.

În timpul prigoanei, mulți evrei din nordul Transilvaniei au căutat să se refugieze în România, unde, deși exista regimul militarofascist al lui Antonescu, campania antisemită nu a cunoscut amploarea din alte părți. Umanismul poporului român a făcut ca toate presiunile hitleriștilor, care împingeau autoritățile române la exterminarea populației evreiești, să nu aibă rezultatul scontat de naziști².

Cronica acelor vremuri consemnează numele și faptele impresionante ale unui mare număr

¹ Vezi Magazin Istorie, nr. 8/1975.

² Vezi Magazin Istorie, nr. 7/1974.

de români din nordul Transilvaniei care au venit în ajutorul evreilor prizoniți, adăpostindu-i și ascunzându-i în casele lor, ducându-le alimente, îmbrăcăminte și medicamente în gheto-uri, trecându-i frontiera în România, oferindu-le, în acele dramatice zile, odată cu căldura omeniei adevărate, speranța unui viitor mai bun.

În lucrarea sa Vărad a Vilharban („Oradea în furtună”), tipărită în 1946, publicistul ma-

ghiar Katona Béla evocă numeroase asemenea fapte de omenie ale românilor din acest mare oraș transilvănean. Celor câteva fragmente din această lucrare, le alăturăm însemnări aparținând unuia din participanții la acele dramatice evenimente, dr. Mihai Marina, fost consul general al României la Oradea: mărturiile d-sale vin să completeze și să nuanțeze evocările din carte.

Ioan LĂCUSTĂ

Dramaticul parcurs al unui memoriu

KATONA BÉLA

Printre cei internați în ghetoul orădean se afla și dr. Kupfer Miksa. Într-o după-amiază, primind permisiunea să iasă în oraș, acesta a făcut o vizită medicului român Ignatie Terțan. După ce i-a prezentat situația dramatică a evreilor din ghetou, l-a întrebat dacă nu s-ar putea ca, prin intermediul Consulatului român din Oradea, să se facă cunoscute Crucii Roșii Internaționale atrocitățile comise în ghetoul orădean. Dr. Terțan a luat imediat legătura cu consulul român, dr. Mihai Marina, care s-a arătat dispus să acționeze în sprijinul evreilor. După câteva zile, în locuința dr. Terțan, consulul a primit un memoriu de 16 pagini, redactat de dr. Kupfer pe formulare de rețete. În aceeași zi, atașatul de presă Ion Isaiu a tradus textul în limba română, iar consulul adjunct Jean Gamber în limba franceză. Memoriul se referea, în special, la torturile la care erau supuși medicii din ghetou, împinși astfel la sinucidere. Era o ilustrare concludentă a modului în care erau tratați și ceilalți internați din ghetou. Întimplarea a înlesnit transmiterea memoriului mai departe. A doua zi, a sosit la Oradea, venind cu mașina diplomatică de la București, ambasadorul României în Elveția, Vespasian V. Pella, care s-a oprit la Hotelul Parc. Aici îl aștepta dr. Terțan, chemat prin Consulul spre a-i face ambasadorului o injecție cu insulină. Cu acest prilej, medicul i-a dat și

memoriul, pe care Pella l-a citit imediat. Impresionat de cele relatate, fără ezitare, a promis că va duce documentul la destinație. După trei zile, ambasadorul român preda Crucii Roșii Internaționale, la Berna, importantul document, adus în servieta sa diplomatică.

Datele din memoriu constituiau primele informații demne de încredere și relativ amănunțite asupra celor ce se întâmplau în ghetouri. Căci, deși în străinătate se știa că în Ungaria fuseseră înființate gheto-uri, nimeni nu și-a putut închipui ce grozăvii se petreceau între zidurile acestora și, în special, la Oradea. Se credea că nici guvernul Ungariei nu era informat corect asupra acestora. Datorită documentului prezentat de diplomatul român, o comisie neutră, formată din membri ai Crucii Roșii din Elveția, Portugalia și Spania, a pornit fără întârziere spre Budapesta. Ei au făcut propunerea ca în primul rând copiii evrei pînă la vîrsta de 14 ani să fie dați în grija neutrilor. Au insistat apoi pentru înființarea în capitala ungară a așa-numitelor „case protejate”. Din fericire, în viața politică ungară au mai existat cîțiva oameni lucizi al căror cuvînt mai era ascultat pe atunci. Astfel s-a putut obține ca în capitala ungară să nu se ajungă la acele „soluții” sistematice care erau deja în curs în orașele din provincie. În acest fel, evreii din

Oradea, prin chinurile lor, le-au făcut un serviciu celor din Budapesta.

Cel mai mult s-a străduit pentru salvarea evreilor, Misiunea română de la Budapesta, care a eliberat pașapoarte și unor persoane care nu numai că nu erau cetățeni români, dar nu fuseseră în viața lor în România. Aceștia erau așteptați la Arad — pe baza informațiilor confidentiale primite — de avocatul Justin Filip, fost locuitor al Oradei, care se îngrijea în continuare de securitatea lor. Consulul român de la Oradea și aproape fiecare membru al Consulatului s-au străduit să înlesnească drumul fugărilor evrei din oraș. Nu odată automobilul cu număr diplomatic al consulului a trecut noaptea în goană granița, încărcat cu evrei evadați din ghetoul din Oradea. La Beiuș, aceștia ajungeau de regulă în fața locotenent-colonelului de jandarmi Rusu. Intervenția spontană a dr. Teodor Roxin, fost avocat la Oradea și deputat în Parlament și, firește, bunăvoința comandantului român de jandarmi, i-au scutit pe fugari de necazurile pe care le-ar fi putut avea acolo.

Notabilitățile române din Oradea, dinainte de dictat, care dovediseră înțelegere pentru minorități, deci și pentru evrei, au fost cutremurate la știrea evenimentelor din Oradea. Nu puțini dintre ei deplîngeau tragedia unor prieteni apropiați.

Nu puteam rămâne impasibili!

Dr. MIHAI MARINA

Oricite rețineri ne-ar fi impus situația noastră de salariați în regimul antonescian, acreditați într-un stat fascist, ca oameni nu am putut rămâne impasibili în fața suferințelor pricinuite de acțiuni care batjocoreau însăși noțiunea de demnitate omenească. Aceasta ne-a impus să acționăm în sprijinul populației evreiești, în măsura posibilităților și cu prudența necesară. Imboldul și sprijinul moral principal în aceste acțiuni, care depășeau cu mult atribuțiile noastre de slujbași, le aveam de la întreaga populație românească din Transilvania de Nord, ale cărei convingeri și sentimente le cunoșteam bine și în serviciul căreia ne consideram prin însăși prezența noastră acolo.

Relațiile noastre cu populația evreiască erau cu mult anterioare evenimentelor din 1944. Cîțiva din membrii Consulatului erau chiriășii unor familii evreiești. În multe case românești pe care le vizitam întilneam, de asemenea, cetățeni români de naționalitate evrei.

În acest fel am avut ocazia să cunosc pe crotitorul Ludovic Schwartz. Deși aflasem că era unul din conducătorii mișcării comuniste din Oradea, îmi făcea plăcere să discut cu el și să-l ascult cu cită convingere își exprima credința într-un viitor mai bun. Cînd Gestapo-ul și-a făcut apariția în Oradea, i-am propus să treacă în România. El mi-a răspuns că are dispoziție să rămîna în Oradea. Mi-a acordat încrederea de a-mi comunica ascunzătoarea sa unde, în măsura posibilităților, l-am ajutat.

Un profesor evreu originar din Iași, rămas la Oradea după Dictatul de la Viena, a venit la Consulat spre a solicita repatrierea sa în România. Nu i-o puteam acorda atunci în 1942. Am căutat să-l conving să renunțe, amintindu-i că în România este regim de dreapta cu legislație anti-

semită. Mi-a răspuns că știe, dar că știe și aceea că legile sînt aplicate cu umanitatea caracteristică poporului român. I-am mărturisit că nu am posibilitatea să-l trec în mod deschis în România, dar îl pot ajuta transportîndu-i bagajele pînă la Arad, iar apoi să-i aranjez trecerea clandestină prin „Vama cucului”, ceea ce am și făcut.

Nu a fost singura trecere clandestină organizată în acest fel. Erău folosite atît mașina consulului, cît și a vice-consulului Anghel Lupescu și a unuia din funcționari, Ion Romașcan. Precizez că cei pe care-i ajutam să fugă erau duși cu mașina doar pînă în anumite puncte, unde erau așteptați de oameni de încredere și treceți frontiera prin locuri sigure, prin așa-numita „Vama cucului”. Dintre cei care au trecut în acest fel frontiera — și au fost mulți — nici unul n-a căzut în minile jandarmilor sau grănicerilor unguri. Trecerile erau organizate, printre alții, de tărani Ion Luncan și Ieremia Drîmbă și, de la Consulat, de administratorii Mihai Hotea și Mihai Mihai.

Administrația românească din Oradea dinainte de dictat, obișnuia să împartă, în preajma unor sărbători, mici ajutoare bănești populației mai sărace. Am reluat și continuat aceste obicei, împărțind din puținele fonduri de care dispunea Consulatul, atît românilor cît și evreilor, ba chiar și ungarilor, cînd aceștia au venit să apeleze la noi. În cartea sa, Katona Béla evocă o remarcă a mea, făcută cu prilejul introducerii obligativității semnului distinctiv pentru populația evreiască din Ungaria. „Arătînd spre oamenii cu stea galbenă, dr. Mihai Marina, consulul român la Oradea, a făcut în fața ziarștilor unguri următoarea observație: «Și actualul regim maghiar mai vorbește despre superprioritatea culturală?» Un gazetă ungar a încercat să salveze situația: — «S-a făcut la

porunca germanilor» — «Lăsați, vă rog, la noi în România sînt mai demuți și mai mulți hitlerişti și totuși nu am putut impune așa ceva». Deși pe el îl numise în post diplomatic mareșalul Antonescu, nu și-a ascuns sub obroc opinia”.

Precizez că nu a fost vorba de o conferință de presă, deoarece nu am organizat astfel de întilniri. Discuția a avut loc la o frizerie, unde mergeam aproape zilnic și unde veneau și cîțiva ziarști unguri. Prin cele spuse am intenționat să marchez poziția noastră, a românilor, pentru a nu se crede că sîntem de acord cu astfel de măsuri.

În aceeași zi am primit un telefon de la dr. Hlatki Endre — originar din Oradea — prefectul municipiului, care mi-a spus că ar vrea să mă vadă la Consulat. În discuția pe care am avut-o, mi-a împărțit că este și el de acord cu ceea ce spusesem în fața ziarștilor. Era un om cu concepții avansate care, de altfel, nu peste mult timp și-a și dat demisia și a părăsit Ungaria.

Un drum la Košice

În după-amiaza zilei de 29 aprilie 1944, la Prefectura din Oradea a avut loc o întrevedere prezidată de László Endre, subsecretar la Ministerul de Interne al Ungariei, cu participarea subprefectului, ajutorului de primar, inginerului șef al orașului și șefului poliției. Ședința s-a încheiat noaptea tîrziu, cu hotărîrea ca din 3 mai să se înființeze un ghetou în Oradea. Decizia a fost comunicată telefonic la Budapesta, pentru a se lua măsuri de trimitere a unor detașamente de jandarmi. În aceeași noapte, am aflat de decizia luată, pe care a doua zi dimineața am comunicat-o mai multor familii de evrei. Unii dintre ei au luat atunci hotărîrea să se refugieze în România.

Internarea evreilor din Oradea în ghetou s-a făcut în condiții dramatice. În primele

zile a fost permisă vizitarea celor închisi. Sub pretext că aveau de rezolvat unele probleme, mai mulți salariați ai Consulatului au mers zilnic în ghetou, stabilind contacte cu cei internați. Primisem, de altfel, dispoziții de la Ministerul de Externe din București să intervinem pentru scoaterea din ghetouri a evreilor cetățeni români, pe care urma să-i trimitem în țară.

În acele zile, multe familii de români din Oradea și-au asumat riscul adăpostirii evreilor în casele lor (în special a copiilor), spre a-i salva de ghetou. Astfel, Gheorghe Mangra, administratorul Seminarului român unit din Oradea, și prof. Emil Maxim au ascuns chiar la seminar mai mulți copii evrei. Aceleași lucruri se petreceau și în alte localități. Țăranul Timiș Nicoadă Pomuț, din comuna Borșa din Maraureș a ținut ascuns în casa sa pe Vertherger Tobias pe care l-a adăpostit până la eliberarea comunei de către armatele române. Nu am ținut o evidență strictă a situațiilor de acest fel, deoarece ele s-au produs spontan, fără nici un alt gând decât acela de a veni în ajutor unor oameni aflați în suferință.

Primind mereu știri referitoare la viața de infern a celor din ghetouri, ne-am hotărât să încercăm a întreprinde ceva pentru a veni în ajutorul lor, sesizând eventual unele foruri internaționale. Pentru aceasta aveam nevoie de cât mai multe date cu privire la ghetourile din Transilvania de Nord. În acest scop, membrii Consulatului au plecat prin județe: Mihai Bologa la Sibghet și Satu Mare, Vasile Hossu la Sălaj și Someș, Ion Isaiu la Cluj și Năsăud, Alexandru Olteanu în Mureș și Ion Romașcan în secuime. Cu acest prilej am putut să constatăm sprijinul unanim pe care populația românească îl acorda evreilor prizoniți. Din câte îmi amintesc, atunci în ghetourile înființate de horthyști se aflau aproximativ 150 000 evrei. Unele date ne erau furnizate chiar de membrii poliției ungare, care, slab salariați și nemulțumiți de cele ce se întâmplau, au colaborat, în unele cazuri, cu noi.

Încă nu încheiasem adunarea datelor, când am aflat știrea evacuării ghetourilor. Nimeni nu cunoștea destinația trenurilor cu vagoane de marfă încărcate cu oameni până la refuz. La început se răspîndise zvonul că vor fi strămutați în Ungaria, dincolo de Dunăre, spre a fi concentrați într-un singur loc toți evreii din țară. Cei câțiva excepționi și rămași liberi, printre care și Katona Béla, erau supravegheați îndeaproape spre a nu putea întreprinde ceva.

De la un feroviar român care însoțise un astfel de tren, am aflat că aceste transporturi mergeau la Koșice (oraș în Slovacia de Est, pe atunci ocupat de horthyști) de unde plecau mai departe. M-am hotărât să verific. Împreună cu Ion Isaiu și Mihai Bologa am plecat la Budapesta, apoi la Koșice. Aveam o mașină cumpărată la Viena, căreia-i păstrasem numărul german, fiind mai puțin bătător la ochi. La Koșice am intrat într-un restaurant din apropierea gării și m-am așezat la masă cu câțiva feroviar unguri, înjghebînd o discuție cu ei. Pe măsură ce paharele se goleau, limbile se dezlegau. Am aflat astfel că unul din feroviar își aștepta un frate care plecase de cîteva zile cu un tren cu evrei. După un timp a sosit și cel așteptat, care a luat loc la masa noastră, împreună cu alți doi colegi ai săi. Ne-au povestit cum am mers cu trenul acela pînă la Auschwitz (Oświęcim în Polonia) unde au fost debarcați evreii. Din povestirile lor, am reușit să aflăm ce se petrecea cu evreii care luau drumul Auschwitz-ului.

Reintors la Oradea, am reluat legătura cu dr. Kupfer și cu un alt medic — dr. Balint — stabilind totodată și trecerea lor în România. La data fixată, cele două familii au venit la Consulat. De aici au plecat cu mașina spre locul unde-i așteptau oamenii care i-au trecut frontiera. A doua zi au sosit la Beiuș, unde erau așteptați de vice-consulul Ion Isaiu și locotenent-colonelul Rusu, comandantul legiunii de jandarmi. În scurt timp, Ion Isaiu s-a reîntors la Oradea cu materialul informativ privind atrocitățile din ghetou, întocmit de dr. Kupfer.

Un mesaj pentru Geneva

Din păcate, evreilor din fostele ghetouri nu le mai putea servi materialul adunat. Ei erau în alte părți sau pe altă lume. Putea folosi însă ca mărturie documentară a unor întâmplări dramatice care au avut loc în primăvara anului 1944, pe teritoriul unui stat din Europa Centrală.

După cele aflate la Koșice cu privire la Auschwitz, am socotit cu atât mai necesară informarea cercurilor internaționale asupra sfîrșitului tragic al evreilor deportați. Raportul nostru s-a axat pe informațiile primite de la feroviar maghiari, care, după cum am aflat ulterior dintr-o carte a doctorului Nyiszli, s-au dovedit rigurose exacte. Am socotit util să consemnăm în raport și tratamentul la care erau supuși evreii în ghetouri, după informațiile primite de la dr. Kupfer, numărul aproximativ al celor care au fost închisi în ghetourile din Transilvania de Nord, după datele culese de membrii Consulatului, precum și condițiile inumane în care au fost îngheșuiți în vagoane de marfă și transportați spre Auschwitz, pe baza informațiilor culese de la feroviar de origine română și chiar de la membri ai poliției maghiare.

Desigur, nici dr. Kupfer, care pe atunci se afla în România și care, la revenirea în Oradea, l-a informat pe Katona Béla, și nici acesta din urmă, n-au avut de unde să cunoască conținutul raportului întocmit pentru Crucea Roșie Internațională. După eliberarea Oradei, ei au aflat de la Ion Isaiu că prof. univ. V.V. Pella a dus un memoriu în Elveția și această acțiune a avut drept rezultat intervenția delegaților Crucii Roșii la guvernul maghiar, soldată cu oprirea deportărilor.

Pe profesorul universitar Vespasian V. Pella îl cunoșteam din deseale sale opriri prin Oradea și-i știam părerea. Fusese delegatul României în Comisia europeană a Dunării, cu sediul la Viena. Îmi povestea că se opusese pretenției formulate de delegatul german ca reprezentanții Angliei, Franței

și U.R.S.S. să fie eliminați din Comisie și că acesta îl întrebase, arrogant, dacă are instrucțiuni de la guvernul român în acest sens. V.V. Pella i-a răspuns că pentru aceasta instrucțiunile sale sînt de la Cuza, Kogălniceanu, de la întreaga istorie modernă a României.

La sosirea lui V. V. Pella în Oradea, raportul era gata. Îl l-am înmînat și l-am rugat să-l citească. A rămas uimit și m-a întrebat de unde am informațiile. L-am arătat referatele colegilor care fuseseră prin județe, precum și materialul primit de la dr. Kupfer. Î-am relatat, de asemenea, drumul la Košice și cele povestite de ferovieri. Mi-a spus că am făcut foarte bine că am întocmit acel memoriu și că a doua zi după sosirea sa în Elveția va preda documentul acolo unde trebuie.

După o săptămînă, am primit o ilustrată din partea sa, în care, printre altele, îmi transmitea „multumiri din partea tuturor”.

La procesul foștilor demnitari maghiari, un martor care lucrase la Crucea Roșie din Geneva a confirmat faptul că deportările din Ungaria au fost oprite la intervenția Crucii Roșii Internaționale, care fusese informată despre cele ce se petrec la Auschwitz. Am aflat astfel, că prima denunțare a crimelor din acel sinistru lagăr s-a făcut prin memoriul expediat de noi, de diplomații români.

După cum notează Katona Béla, într-un alt loc în lucrarea sa, nu numai membrii Consulatului din Oradea și-au făcut atunci datoria în ajutarea populației evreiești persecutate, dar și membrii celorlalte misiuni românești, în special cei din Budapesta, care au reușit să salveze un mare număr de evrei, înlesnindu-le trecerea peste graniță. Rolul principal în aceste acțiuni l-a avut consulul Constantin Țincu. Oficiul palestinian al Agenției evreiești din Ungaria, într-o scrisoare din 23 februarie 1945 adresată lui C. Țincu, arăta: „Ați fost unul din puținii care, în timpurile cele mai grele — în care situația dv. personală era din cele mai dificile — ați făcut tot ce ați putut pentru a ne ajuta ca să

salvăm sute de evrei persecutați care s-au refugiat în Ungaria și pentru a-i ajuta să poată pleca”.

După 23 August 1944, acțiunile membrilor misiunilor românești din Ungaria pentru ajutarea populației evreiești nu s-au încheiat. Țara noastră aflîndu-se în război cu Ungaria, interesele României au fost reprezentate de Legația Elveției. Diplomații români au fost internați în Ungaria și apoi deportați în Germania. Cînd ne aflam în lagărul din Budapesta, am obținut acordul Ministerului de Externe ungar ca să rămînă pe lângă Legația Elveției cîțiva salariați români care să ajute la rezolvarea problemelor românești. Au rămas astfel Ion Tașula de la Consulatul din Cluj, Mihai Bologa, Ion Isaiu și prof. Andrei Radu de la Consulatul din Oradea. Printre alte acțiuni inițiate de aceștia, amintesc acordarea unui număr de legitimații *schutzpass*uri cu viza Legației Elveției, cu ajutorul cărora mulți evrei scăpau din detașamentele de lucru au reușit să se adăpostească în Budapesta, salvîndu-și astfel viața, mai ales în acele vremi tulburi, cînd regulul de extremă dreptă al lui Szalasi nu cunoștea nici lege, nici omenie.

Au trecut mai bine de trei decenii de cînd s-au petrecut toate acestea. Mai sîntem în viață puțini dintre acei care atunci ne-am străduit să facem ceva pentru semenii noștri năpăstuiți. Toți am socotit că nu am făcut decît ceea ce ne-au dictat conștiința și omenia noastră românească, faptul că pe pămîntul patriei noastre au trăit, muncit și luptat de veacuri, atît poporul român cît și o serie de alte naționalități.

Însemnările de față, încredințate revistei *Magazin istoric* se datoresc, pe de-o parte, faptului că alții au relevat, încă acum 30 ani, activitatea noastră și am socotit că este cazul să confirmăm și să clarificăm unele aspecte, iar, pe de altă parte, dorinței de a preciza că, încă de atunci, acțiunile noastre nu le-am considerat personale ci, în ceea ce au avut bun, ele au aparținut poporului român, în serviciul căruia ne aflam.

VECHI BIBLIOTECI...

(Urmare din p. 28)

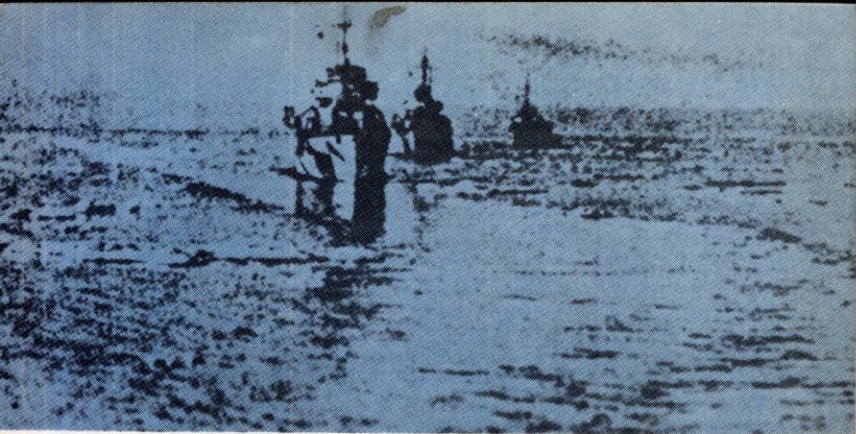
legal (editorii aveau datoria de a depune, la instituțiile care beneficiau de acest drept, un anumit număr de exemplare din orice tipăritură apărută sub îngrijirea lor). Interesant este schimbul de scrisori între „bibliotecarul” George Ioanid și Mihail Kogălniceanu, pe atunci conducătorul revistei *Dacia literară* și al tipografiei din Iași, pentru stabilirea unui schimb de cărți între Muntenia și Moldova. Prin adresa nr. 473 din 22 iunie 1840, Eforia școalelor a acceptat cu multă bucurie propunerea lui Mihail Kogălniceanu, care oferise Colegiului cărți tipărite de el. Răspunzînd, Mihail Kogălniceanu a asigurat Eforia „că și în viitor va trimite „orice publicație va eși din tipografia mea”.

În 1846, profesorul Iosif Genilie a publicat primul catalog al Bibliotecii Naționale, format din două tomuri cu un total de 966 pagini. Din el rezultă că, la acea dată, biblioteca poseda peste 10 000 cărți în limbile latină, italiană, franceză, română, elină și greacă modernă, germană, engleză, ungără, arabă, turcă, slavonă, ebraică. Materialele corespundeau celor mai recente cerințe ale epocii.

La începutul sec. XIX au apărut și așa-numitele „cercuri de citire” — biblioteci de împrumut pe lângă librării. Primul „cerc de citire” a fost deschis la București, de către Frederic Waldbaum, în 1826. Zece ani mai târziu, el putea pune la dispoziția cititorilor un număr de 10 000 volume. În 1838, și Biblioteca Națională a deschis o sală de lectură.

Începînd din 1860, Biblioteca Națională a fost instalată în localul pregătit pentru Universitate, primind, patru ani mai târziu, un nume nou: Biblioteca Centrală de Stat. Cîrînd, pe lângă Academia Română, supremă instituție culturală a țării, întemeiată în 1866¹, se va organiza o nouă și importantă „casă a cărților”. Un capitol nou s-a deschis, atunci, în istoria bibliotecilor românești.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1974.

ESCADRA NORDICĂ PRIMEȘTE ÎNTĂRIRI

N. G. KUZNEȚOV
amiral al Uniunii Sovietice

Publicăm în continuare¹, întrucîtva prescurtat, un nou fragment din cartea Spre victorie, a amiralului Uniunii Sovietice, N.G. Kuznețov, fragment în care autorul se referă la colaborarea dintre flota sovietică și forțele navale aliate anglo-americane.

După încheierea armistițiului cu Italia, la 3 septembrie 1943, s-a pus problema împărțirii flotei italiene între aliați. În cele din urmă, s-a convenit ca această operație să fie întreprinsă după încheierea păcii. În schimbul navelor-trofeu, aliații anglo-americani au propus să repartizeze flotei sovietice, provizoriu, pe timpul războiului, un număr de nave militare engleze și americane. Era vorba, după cum arată N.G. Kuznețov, de nava de linie „Royal Sovereign”, contratorpiloarele de escortă

„Chelsea”, „Lemington”, „Rotsburg”, „Georgetown”, „Lincoln”, „Stan Albans”, „Britain” și „Richmond”, patru submarine de tipul „Ursula” (toate acestea britanice), și crucișătorul american „Milwaukee”. Echipaje sovietice s-au deplasat în Anglia pentru a prelua navele amintite. Cu ajutorul marinarilor și specialiștilor englezi, ele și-au însușit tehnica manevrării vaselor pe care aveau să le folosească.

Drumul acestui detașament naval din Anglia în U.R.S.S., ca și traversarea oceanului de către un convoi de nave mici de război din S.U.A. primite de Uniunea Sovietică în cadrul legii „Lend and lease”² au fost pline de pericole.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Ceremonia transferării către noi a navei de linie a avut loc la 30 mai 1944, ora 11.15, cînd pe catarg a fost ridicat drapelul Forțelor militare maritime sovietice. Din acest moment, bastimentul a căpătat denumirea „Arhangelsk”. În fața marinarilor a luat cuvî-

tul ambasadorul sovietic în Anglia, F.T. Gusev. Ceremonia s-a desfășurat într-o atmosferă caldă, reprezentanții flotei engleze rostind cuvinte pline de înșuflețire.

În aceeași zi, drapelul sovietic a fost ridicat și pe subma-

rine. Ele au primit toate indicativul V. Transmiterea contratorpiloarelor de escadră a mai întîrziat din cauza reparațiilor la care au trebuit să fie supuse. După aceea, au început ultimele antrenamente dinaintea plecării în croazieră.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1976.

² La 11. III. 1941, a fost promulgată în S.U.A. legea de „împrumut-închiriere” a armamentului („Lend and lease Act”). La 11.VI.1942, această lege a fost aplicată și cu privire la U.R.S.S.

În sfârșit a venit și momentul despărțirii de Anglia. Comandantul detașamentului naval, viceamiralul G. I. Levcenko, a studiat situația operativă. În fiordul norvegian Ålten se afla nava de linie germană „Tirpitz”¹; mai mult de zece contratorpiloare de escadră ale inamicului stăteau gata de acțiune la bazele din nordul Norvegiei. Pe traseul pe care trebuia să-l urmeze detașamentul nostru naval, dușmanul putea folosi circa 50 submarine.

Menținerea secretului deplasării era iluzorie; un număr atât de mare de nave militare bate întotdeauna la ochi. De aceea, viceamiralul G. I. Levcenko s-a pregătit pentru varianta cea mai grea: lupta. În acest timp, din Islanda urma să plece spre U.R.S.S. un nou convoi; în escorta lui, a fost inclus și detașamentul naval la care ne referim.

În seara zilei de 17 august, nava de linie „Arhanghelsk” a dat onorul bastimentelor engleze din rada bazei de la Scapa Flow și, însoțită de crucișător și contratorpiloarele de escadră, a pornit. Marele cartier general se interesa zilnic cum decurge călătoria. Detașamentul nostru a ieșit în larg pe timp de furtună, tăria vântului atingând 9 grade. Imediat ce valurile au mai scăzut, a început atacul submarinelor germane. În acele zile, contraamiralul V. A. Fokin, șeful de Stat major al detașamentului, a comunicat că contratorpilorul de sub comanda căpitanului de rangul 3 L. G. Andreev a atacat două submarine inamice pe care, probabil, le-a scufundat.

După ce au parcurs 1880 mile, navele au intrat, la 24 august 1944, în golful Kola și au lansat ancorele. Aici, fostul crucișător american „Milwaukee” a primit un nume nou — „Murmansk”.

În timpul drumului am pierdut submarinul V-1, al căruui echipaj era format din oameni excelenți, în frunte cu I. I. Fisanovici, un cunoscut comandant de submarine din Marea Nordică. Cauzele nu sînt nici acum cunoscute.

Navele engleze și americane primite „în folosință vremelnică”, conduse excelent de echi-

pajele noastre, și-au făcut datoria cu prisosință pînă în ultimele zile ale războiului. La 10 februarie 1947, cînd a fost semnat Tratatul de pace cu Italia, aceste nave au fost restituite Angliei și S.U.A., iar 33 vase de război italiene au fost predate flotei sovietice din Marea Neagră.

O traversare fără precedent a oceanului

În cadrul „Lend-lease”-ului am primit o serie de nave de război americane mici. Tratatul care privea la predarea lor s-au desfășurat la Moscova. Reprezentantul american, generalul Dean, a pus următoarea condiție: să luăm în primire navele în S.U.A. și să le aducem în porturile noastre cu posibilități proprii. Americanii nu navigau cu asemenea vase departe de țarm; în cazul în care era necesară trecerea lor peste ocean, ele erau încărcate pe puntea vapoarelor de transport. Reprezentantul maritim militar sovietic în S.U.A. contraamiralul M. I. Aculin, a încercat să trimită vasele respective cu un convoi de transport, dar n-a reușit. Nu a rămas decît o singură posibilitate — să se alcătuiască din ele o formație care să încerce traversarea oceanului, ceea ce însemna 6000 mile de navigație oceanică și încă toamna, în anotimpul furtunilor.

Șeful de atunci al Statului major principal al marinei, viceamiralul G. A. Stepanov, a analizat chestiunea sub toate aspectele. Concluziile nu au fost îmbucurătoare: erau puține șanse ca navele să ajungă la destinație. Dar trebuia să riscăm. Personal, am ezitat mult pînă să semnez ordinul. În cele din urmă am făcut-o, cîntînd pe eroismul și măiestria marinarilor noștri.

Primul grup a fost alcătuit din 12 nave tip SC — „submarine chasers”, adică vedete vinătoare de submarine (la noi au primit denumirea de vinători mari BO², deși aveau un deplasament de numai 150 tone). Armamentul lor era compus din mitraliere grele și

bombe antisubmarine, la bord aveau mijloace de hidrolocație și hidroacustică, necesare urmării submarinelor. Lor li s-au adăugat 12 dragoare tip AM.

Sub conducerea contraamiralului M. I. Aculin, specialiștii noștri au recepționat navele încă pe șantierul de construcții. De acolo, marinarii americani le-au condus în portul în care așteptau deja echipajele sovietice. La scurt timp, „vinătorii” și dragoarele au ieșit în largul oceanului.

Unul din participanții la această traversare, B. V. Nichitin, își amintea: „Traversarea a cerut peste douăzeci de zile de mers. Echipajele navelor nu au părăsit aproape deloc posturile de luptă. Pe ruta dintre Islanda și Murmansk, navele, fără a avea încă echipajele complete, s-au deplasat în cadrul forțelor maritime militare ce escortau convoaiele. În condițiile insuficienței mijloacelor de luptă contra submarinelor, abia sosite în portul Vaenga, ele au devenit imediat operaționale, ocupîndu-se de urmărirea și distrugerea submarinelor inamice”.

În același mod au sosit mai tîrziu la Flota nordică încă 34 „vinători” și 24 dragoare. Le-au adus comandanții de divizioane B. V. Nichitin, I. N. Grițuk și A. G. Egorov.

Traversarea fără precedent a oceanului de către nave mici a fost, desigur, riscantă și a cerut o mare încordare de forțe din partea marinarilor.

Înfruntînd furtuna

Iată ce raporta despre această operație comandantul divizionului 1 de BO, căpitanul de rangul 3 I. N. Grițuk: „Am plecat din St. John's la 6 august 1944, intrînd în componența a 6 nave din Detașamentul 2. Comandant de detașament — I. I. Iușin, navigator — locotenent-major Voronin. Ceață compactă. Dinspre Groenlanda se întînd ghețari plutitori, aproape imposibil de localizat cu radarurile. Marea, destul de frămîntată. În pofida ceții, am ajuns cu bine la locul de întîlnire cu corveta canadiană, care urma să ne completeze rezervele de combustibil. Comandantului nostru i s-a pro-

¹ Vezi Magazin istorie, nr. 11 și 12/1974.

² Inițialele de la „bolșoi ohotnic”.

pus să lipească vedetele de bordul corvetei. Dar pe valuri mari era periculos. Am propus să se facă alimentarea stînd la remorca corvetei; în acest fel operația s-a desfășurat fără incidente. Despărțindu-ne de canadieni, am luat cursul spre Anglia. Furtuna a atins 7 grade. Valurile ajungeau pînă la puntea de comandă, dar navele s-au menținut bine în ordinea de mers stabilită. La 11 august, am ajuns la locul indicat de la marginea zonei minate, de unde, pînă la Londonderry, detașamentul a fost condus de corveta engleză care ne-a întîmpinat. Acolo, am făcut joncțiunea cu Detașamentul 1 (comandant — Constantinov), sosit mai devreme. Avînd reunite forțele divizionului, am parcurs singuri calea pînă la Loch-Ew, unde se forma un convoi cu destinația Murmansk. Cu el am ajuns la 25 august 1944 în acest port și am intrat în compunerea Flotei nordice”.

Și încă un episod. „La 18 octombrie 1944, se pregătea să pornească spre Uniunea Sovietică ultimul detașament de BO, aflat sub comanda lui A. I. Egorov, comandantul Divizionului 3. Două nave se aflau la baza de la Key-West, iar alte trei — la cea din Miami. În cursul nopții, dinspre Cuba a început să se deplaseze spre Florida un uragan. Viteza vîntului atingea 40 m pe secundă. Vîntul smulgea acoperișurile caselor, rupea cablurile telefonice și electrice, scotea pomi din rădăcini, gonia spre țarm valuri uriașe. Apa se ridica pe faleze, inunda străzile și bulevardele. În port, nivelul apei trecuse de debarcader. Toată noaptea, marinarii noștri au înfruntat stihia dezlănțuită și și-au apărut navele. Or, la aceleași baze, au avut de suferit multe bastimente mai mari, unele fiind azvîrlite pe țarm. Navele noastre, însă, imediat ce a trecut uraganul au ieșit în larg și peste trei săptămîni au atins țărîmul patriei”.

Cînd, cu „Douglas-ul” meu mult încercat, m-am apropiat în zbor de Vaenga, primul lucru pe care l-am remarcat a fost mulțimea de nave mari din radă. O navă de linie, un cruciător, contratorpiloare! O întregă escadră.

Golovco, comandantul Flotei de nord, era bucuros:

— Acum sîntem și noi oameni ca toți oamenii. Avem o escadră, așa cum au toate flotele!

În nord era încă răcoare, uneori se mai abătea cîte o furtună de zăpadă; dar vara își cerea drepturile, soarele strălucea deasupra mării 24 ore din 24. Trebuia să avem grijă de întărirea cu orice preț a pazei convoaielor și noile nave erau mai mult decît binevenite. Pentru acoperirea deplasării convoaielor, flota putea trimite acum de fiecare dată pînă la 40 nave militare și circa două divizii de aviație.

În desfășurarea războiului a survenit o cotitură nu numai pe uscat, ci și pe mare. Convoaielor pierdeau pe traseu mai puține nave de transport, iar locurile de descărcare erau temeinic apărate de aviația noastră de vînătoare și de artileria antiaeriană.

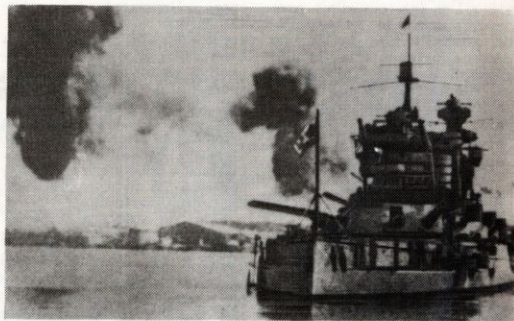
Au răsuflat ușurate și garnizoanele peninsulelor Ribacii și Srednii. Acest colț de din-

colo de Cercul polar, blocat dinspre uscat, de pe mare și din aer, a fost apărut cu fermitate de ostașii armatei și flotei în condițiile nopților polare, în mijlocul pustului de granit, unde iarna aerul rece îți taie răsuflarea, iar păsările îngheață în zbor.

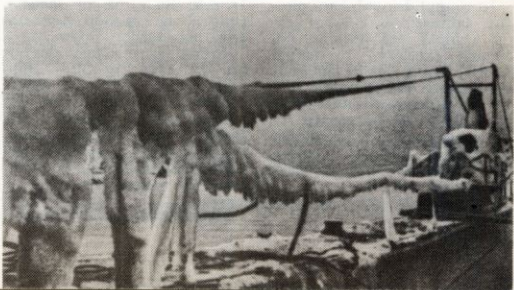
Mi-a căzut în mîini o carte de amintiri ale participanților nemijlociți la apărarea peninsulelor Ribacii și Srednii, publicată de editura din Murmansk. Se numește **Cele 1200 de zile și nopți de pe Ribacii**. Păcat că volumul a apărut într-un tiraj mic și mulți cititori nu vor ajunge să-l cunoască. În general, despre eroii ce au apărut acest colțșor de pămînt sovietic s-a spus supărător de puțin. Iar ei... ei s-au agățat de fiecare piatră, respingînd un inamic ce le depășea forțele. Și au reușit să mențină acest important cap de pod, care ne-a fost atît de util în zilele apărării, ca și în cele ale ofensivei.

În p. 42: nave de război sovietice patrulînd în Oceanul Înghețat de Nord

Nava de linie „Revoluția din Octombrie” trăgînd asupra inamicului

Submarine sovietice în zonele de luptă din apele nordice, unde — așa cum spune N. G. Kuznețov — și „păsările îngheață în zbor”

Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spirituală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

agriani
albocensi
aletoi
ansamensi
aplarensi
apuli
apsinthioi
arsletai
artaci
asti
ausdecensi
(usdecensi)

bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
biefi
bisalti
bistoni
bitini
bottiai
brianti (priantii?)
brigi

brisi
buri (buridavensi)
caeni
carpi
carpodaci
celagesi
celegerri
ciconi
collaetae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusaei
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
diol
dolonsi (dolongi)
droși
drugeri
edoni

geti (getae,
v. geto-daci)
harpi
hypsalți
lai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napei
nipsaloi
(tranipsioi)
obulensi
odomanti
odrisi (odrysi)
oinensi
oitensi
olizoni
orresci
palopii
palti
panaioi
piarensi
plefigi
plengeti
pleri
pirogeri
plisati
potulatensi

pradavensi
ratacensi
(racatensi)
rondaloi
saboci
saci
sapei
sargeti
satiri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
suci
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
tribali
tynteni
tyrageti
uti
zalei
zbalconi
zerani

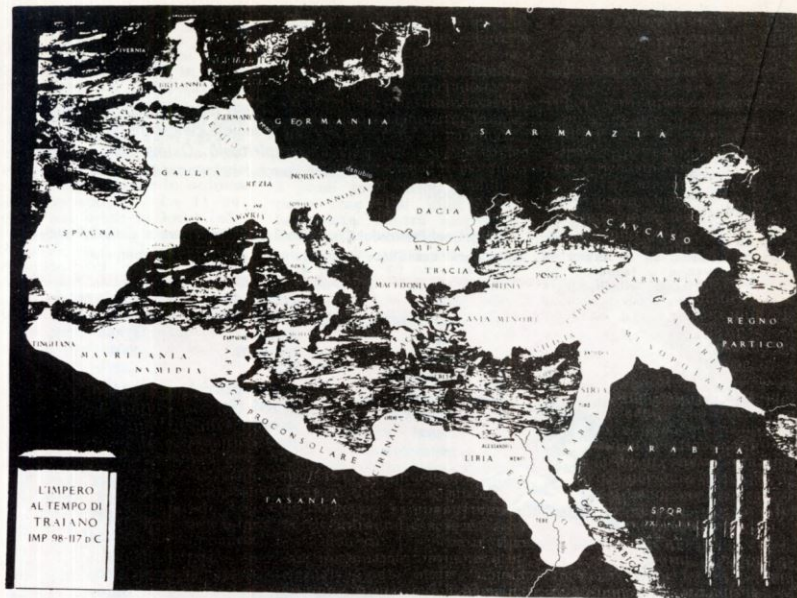
Moesii

Potrivit mărturiilor lui Strabon, Pliniu cel Bătrîn și Ptolemeu, zona ocupată de moesi — unul din cele mai importante triburi tractice — se întindea la est de actualul Riu Tibrița (în antichitate — Ciabrus), în nord-estul Iugoslaviei și nord-vestul Bulgariei de azi. Centrul tribului pare să fi fost Ratiaria (azi Arciar), pe care Ptolemeu o denumeste „Ratiaria moesilor”. Ulterior, lângă acest centru a fost construit un castru de legiune, iar mai târziu, în vremea lui Traian (98-117 e.n.), așezarea a primit titlul de *colonia*, titlu suprem în ierarhia juridică a orașelor provinciale romane. Importanța deosebită pe care au avut-o moesii rezultă și din faptul că romanii au denumit întreaga zonă, din estul actualei

Iugoslaviei și pînă la gurile Dunării, Moesia. După cum rezultă din cercetările savantului britanic Sir Ronald Syme¹, data înființării provinciei Moesia trebuie fixată în primii ani ai erei noastre.

La est de acest nucleu provincial, se întindea o zonă încă incomplet supusă dominației romane, dar controlată de autoritatea imperială de la Roma, denumită *Praefectura civitatium Moesiae et Treballiae*. În cursul a citorva decenii, romanii au ajuns să transforme în provincie și această *praefectura*, ca și cea care a existat în Dobrogea, astfel încît în vremea împăratului Vespasian (69-79 e.n.) Moesia se învecina la vest cu provincia Dalmatia, la nord cu Dunărea, la est cu Marea Neagră, iar la sud — așa cum a demonstrat învățatul bulgar Boris Berov, pornind de la o serie de inscripții din sec. II e.n. — cu provincia Tracia, constituită în anul 46 e.n. În cadrul pregătirilor pentru războiul cu dacii lui Decebal, Domitian (81-96 e.n.) a divizat, probabil în anul 86 e.n., această mare provincie în Moesia Superior

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1975.

Dacia, provincie romană. Hartă dăltuiită în marmură și expusă pe Via dei Fori Imperiali din Roma

și Inferior, granița dintre ele fiind pe riul Ciabrus. Astfel delimitate, cele două provincii au constituit, cu unele modificări teritoriale efectuate în vremea împăratului Dioclețian (284-305 e.n.), importante bastioane ale romanității sud-dunărene, pînă în primele decenii ale sec. VII e.n.

Sursele antice li confundă uneori pe moesi cu geții, confuzie ce se accentuează odată cu extinderea provinciei Moesia cu mult peste fruntările tribului de la care-i vine numele și care se justifică, desigur, prin numeroasele afinități etnice, bine evidențiate de Strabon.

Serdii

Trib tracice care a locuit în vestul actualei Bulgarii, mai exact în zona din jurul orașului Sofia. Din istoria serdilor știm doar că au fost învinși, în anul 25 î.e.n., de M. Licinius Crassus. Centrul lor se numea Serdica (azi Sofia). Cercetările învățaților bulgari, din rîndul cărora se detașează cele ale lui Boris Gerov și Velizav Velkov, au stabilit cu suficientă precizie evoluția acestui centru, de care se leagă istoria serdilor de-a lungul epocii romane. Serdica s-a bucurat de o mare faimă în pragul sec. IV e.n., astfel încît împăratul Constantin cel Mare (307-337 e.n.) ar fi dorit să-i transfere în acest oraș capitala imperiului. În anul 447, hunii conduși de Atila au distrus înfrîntoarea așezare, care a fost refăcută mai tîrziu, în vremea lui Justinian (527-565); din acea perioadă, este atestată existența unei mari biserici închinată „Sfintei Înțelepciunii” (în limba greacă — Hagia Sofia), de unde vine numele orașului actual: Sofia.

Tot serdii trebuie să fi fost principalii locuitori ai unei diviziuni administrative de origine elenistică,

strategia Serdike, inclusă în vremea lui Hadrian (117-138 e.n.) în teritoriul orașului Serdica.

Triballii

Sursele literare antice nu concordă în ceea ce privește apartenența etnică a acestui trib. După Aristofan (Păsările), a cărui informație este reluată de lexico-

Marele Aristofan ne-a lăsat informații despre tribolii

graful bizantin Stefan din Bizanț, triballii sînt de neam iliric, în timp ce după Strabon și Diodor din Sicilia, ei sînt tracii.

Primele informații despre triballi le datorăm părințelui istoriei, Herodot, apoi lui Tucide și, în fine, lui Cassius Dio, din ale căror relatări topografice rezultă că triballii ar fi trăit pe valea râului Oescus (azi Isker), în așa-numita Cîmpie triballă, la est de râul Căbrus. Tucide amintește că în 424 î.e.n. regele odrisilor, Sitalkes, a fost omorât într-o luptă cu triballii. Faima acestora ajunsese de mult la Atena, judecînd după atenția, pe care le-o acordă și Aristofan și Cratinos în dramaturgia lor.

Sursele literare antice continuă să le semnaleze prezența și în perioada de după sec. V î.e.n. Din scrierile lui Diodor aflăm, de exemplu, că în 376-375 î.e.n. triballii au jefuit Abdera — oraș de pe coasta de nord a Mării Egee; Iustin menționează că în 339 î.e.n. au capturat lui Filip II, regele Macedoniei, prada luată de acesta de la regele scit Atalai; în anul 335 î.e.n. — relatează Arrian în lucrarea sa *Anabasis* — regele triballilor Syrmos, învins de Alexandru cel Mare, i-a oferit un număr de mercenari triballi, care aveau să participe, după cum a demonstrat savantul german Helmut Berve, la campania din Asia. Reamintim că, în cursul

acestei lupte, Alexandru cel Mare a atacat o așezare getică de la nord de Dunăre, localitate pe care cercetătoarea româncă Alexandrina D. Alexandrescu, bazîndu-se pe noi argumente, a identificat-o ca fiind așezată pe locul Zimnicei.

În sec. III î.e.n. triballii se aflau fie în conflict cu regatul celtic din Peninsula Balcanică, fie aliați cu acesta.

Ofensiva romană s-a lovit de triballi, mult slăbiți din moment ce Cassius Dio îl menționează, în anul 29 î.e.n., ca victime ale scordisilor (neam celtic). În sfîrșit, în epoca romană, triballii sînt pomeniți în inscripția atestînd *Praefectura civitatium Moesia et Treballiae* (vezi Moesii), ca și de Ptolemeu, care vorbește de orașul Oescus al triballilor. Istoria acestui oraș (azi Ghîghen, în Bulgaria) — castru al Legiunii V Macedonica și apoi colonie, în vremea lui Traian — este în același timp istoria triballilor, definitiv angajați acum în procesul de romanizare din cadrul provinciei Moesia Inferior.

Dr. AL. SUCEVEANU

BUREBISTA ȘI DACIA PONTICĂ

A. RĂDULESCU

Literatura istorică din antichitate cunoaște pe locuitorii Dobrogei sub numele de geți, fără să înțelegem prin aceasta că se deosebesc cu ceva de daci. Despre ei a scris Herodot în ale sale Istorii (IV, 93), atunci cînd a relatat invazia perșilor sub Darius I la Dunăre, în anii 514-513 î.e.n.: „Înainte de a ajunge la Istru, Darius i-a supus mai întîi pe geți, care se cred nemuritori [...]. Geții, însă, care luaseră hotărîrea nesăbuită de a-l înfrunta, au fost robiți pe dată, măcar că ei sînt cei mai viteji și cei mai drepti dintre tracii”.

Stăpin al ambelor maluri

Legăturile economice și culturale stabilite de geții dobrogeni cu grecii de la Histria, Tomis și Callatis, încă din primele momente ale venirii lor pe țărmul Pontului Euxin, aveau să se dovedească reciproc fructuoase — ceea ce astăzi se vede clar, datorită săpăturilor arheologice făcute pe pămîntul Dobrogei. Tezaurul princiar de la Agighiol, necropolele de incinerare și așezările specific getice identificate în numeroase puncte, atestarea unor „basilei” — mari și puternice căpetenii — ca acel anonim *rex Histrianorum*, *Zalmodegikos*, *Remaxos* ș.a. constituie cîteva exemple concludente despre viața, obiceiurile și gradul de organizare social-politică ale geților dobrogeni. Dunărea nu a fost o barieră care să-i separe de frații lor din Cîmpia munteană și

din sudul Moldovei, ci o ade-vărată punte de legătură antropogeografică. Astfel, teritoriul dintre cursul inferior al marelui fluviu și Marea Neagră poate fi numit, pe bună dreptate, **Dacia Pontică**.

Cadrul politic al vieții lor s-a modificat în sec. I î.e.n., cînd a început a se face simțită expansiunea romană în Balcani, cu direcția către Delta — Dunărea inferioară. Un prim atac roman asupra bogatelor cetăți vest-pontice s-a și produs în 72-71 î.e.n., sub comanda guvernatorului Macedoniei, M. Terentius Lucullus Varro. Dar nici grecii și nici localnicii geți nu puteau accepta prezența garnizoanelor romane; ca urmare, după numai zece ani de dominație romană a țărmului mării, geții, aliați cu bastarnii și sprîjiți de greci, s-au răscolat (61 î.e.n.). Oștile generalului roman C. Antonius Hybrida, însărcinat cu înăbușirea răscoalei, au fost înfrînte — ne spune

istoricul Dio Cassius — „în preajma cetății histrienilor”.

Primul care a căutat substatul militar — autohton — al înfrîngerii lui Hybrida a fost Vasile Pârvan. Întărirea romanilor către Dunăre impunea unirea triburilor geto-dacice, intrate de mult într-o fază avansată a dezvoltării lor sociale, economice, politice și culturale. Meritul unificării și formării unui stat dac a revenit regelui Burebista; hotarele stăpînirii sale se întindeau de la Carpații nordici pînă în Balcani și din Podișul boem pînă la țărmul Mării Negre. Apare, astfel, îndreptățită ideea sugerată de Vasile Pârvan, că victoria de sub zidurile Histriei va fi fost determinată de prezența ostașilor lui Burebista pe teatrul operațiilor războinice.

Alungarea romanilor a însemnat, pentru geți, doar amînarea supunerii lor; pentru grecii de la Histria, Tomis și Callatis, ea a avut consecințe

ΕΕΝΟΚΛΗΣ ΛΑΧΗΤ
ΔΑΜΕΑΣΔΙΟΝΥΣΙ
ΣΤΡΑΤΑΓΗΣΑΝΤΕΣ
ΒΥΡΕΒΙΣ ΤΑΝΤΙΟΛΕΜΩ

Numele lui Burebista (ultimul rînd, în stînga) menționat în inscripția în limba greacă de la Mesembria (Nessebar, R. P. Bulgaria)

imediate. La o dată pe care cei mai mulți istorici o fixează în anul 55 î.e.n., Burebista a atacat fulgerător și a cucerit coloniile grecești, începînd cu Olbia din nordul Pontului Euxin (la gurile Bugului) și terminînd, la sud, cu Apollonia (azi Sozopol, în Bulgaria). Documentul cel mai prețios care ni-l înfățișează pe Burebista în această campanie victorioasă este Decretul în cinstea lui Acornion din orașul Dionysopolis. (Balcic, în Bulgaria). Din textul său, aflăm că acest oraș a scăpat neîntins, grație abilității diplomat cinstite în Decret, fiindcă de mai multă vreme — se pare, chiar din timpul tatălui lui Burebista — întreținea relații amicale cu geții. Dionysopolitani rezeau elogios că Burebista, „cel dintîi și cel mai mare dintre regi din Tracia”, stăpînea ambele maluri ale Dunării.

A doua întemeiere

Impetuosul atac al regelui Burebista asupra cetăților grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre e atestat și de numeroase alte mărturii, inscripții și vestigii arheologice, date în sec. I î.e.n. Astfel, o inscripție din Mesembria (Nessebar, în Bulgaria), pomeneste trei ofițeri care se remarcaseră „în timpul războiului împotriva regelui Burebista”; dintr-o alta, de la Odessos (Varna), se înțelege că locuitorii orașului fuseseră siliți să bejenească, întorcîndu-se la o dată care coincide cu încetarea dominației geților asupra orașului, deci după anul 44 î.e.n., cînd moartea lui Burebista a dus la destrămarea primului stat dac.

Dar cele mai importante știri despre intervenția armatelor daco-gețice pe țărmul de vest al Pontului Euxin provin din vechea cetate milesiană a Histriei, de pe malul lacului Sinoe. Aici, observațiile stratigrafice și resturile unor impozante construcții dovedesc că, la mijlocul sec. I î.e.n., cetatea a avut de suferit un puternic atac. Decretul în cinstea lui Aristagoras, emendat în ultima vreme și datat de prof. D. M. Pippidi tot către mijlocul sec. I î.e.n., face aluzii directe la același eveniment: „Întrucît Aristagoras al lui Apaturios, coborît dintr-un părinte de seamă și din strămoși binefăcători ai obștii, năzuind să le urmeze pilda și să calce pe urmele lor, la întoarcerea în patrie, după nenorocirea abătută asupra orașului, cînd cetatea era fără ziduri, iar locuitorii se găseau din nou în primejdie...” etc. Un al doilea document epigrafic, provenind din aceeași cetate milesiană și datînd din aceeași vreme, conține numele unor cetățeni care au contribuit substanțial la refacerea orașului, operațiune considerată ca o „a doua întemeiere”.

În legătură tot cu momentul supunerii Histriei de către Burebista se poate aminti o monedă a celților boi, emisă în prima jumătate a sec. I î.e.n. și care a ajuns în aceste părți fie prin intermediul unui soldat celt din armata regelui dacoget, fie ca urmare a legăturilor economice statornicite unitar pe întinderea marelui regat.

În întinsa regiune dintre Dunăre și teritoriile rurale ale cetăților, societatea gețică și-a continuat viața în cadrul ei firesc. Urmele arheologice do-

vedesc evoluția culturii gețice din Dobrogea — pe atunci numită în izvoare *Scythia Mică* — constatată fie prin resturi ceramice și prin existența unor morminte de incinerare, fie prin legăturile economice strînse dintre greci și geți, ilustrate printr-un mare număr de amfore și monede. Limitîndu-ne la cîteva exemple concludente, din sec. I î.e.n., amintim: două vase cenușii lucrate la roată, provenind de la Rasova; o cană mică, cu gura evazată și fundul inelar, ornamentată pe gît cu benzi verticale lustruite; o strachină cu buza răsfrîntă; un important lot de fragmente de vase ceramice descoperite în mai multe campanii de săpături de la Histria, din pastă poroasă, aspră și mată — tip urnă sau vas-borcan cu corpul rotunjit etc. — totul dovedind multiplele preocupări ale locuitorilor.

Pe aceeași linie a cunoașterii civilizației gețice din sec. I î.e.n., se înscrie o așezare de lingă Enisala, aflată în curs de cercetare, de unde provine un interesant vas, de mari dimensiuni, a cărui recentă descoperire aruncă lumini noi asupra meșteșugului ceramic practicat de geți în aceste părți. Cît privește relațiile cu grecii din colonii, subliniem pătrunderea în mediul autohton a numeroase amfore — între care predomină tipul *sinope*, cu ștampilă — cît și a altor articole care formau obiectul schimburilor comerciale curente.

Dar, oșebit de aceste atestări arheologice din sec. I î.e.n., cărora fără îndoială într-un viitor apropiat vor veni să li se adauge multe altele, tot un document epigrafic, re-

(Continuare în p. 54)

O CARTE SCULPTATĂ DESPRE O REZISTENȚĂ EROICĂ

Acad. N. S. DERJAVIN

În paginile revistei noastre au apărut acum cîțiva ani, fragmente dintr-un volum purtînd prestigioasă semnătură a academicianului sovietic N.S. Derjavin¹, care a consacrat tracilor un capitol din lucrarea sa *Istoria Bulgariei* (Moscova — Leningrad, 1945-1948, 4 vol.). Din același tratat al istoricului N. S. Derjavin, extragem acum un alt fragment, în care autorul, considerîndu-l pe trac drept „cel mai puternic și mai războinic dintre popoarele europene”, vorbește despre „vitejii daci”, care au opus o rezistență îndelungată Imperiului roman.

Titlul aparține redacției Magazin istoric.

Timp de decenii întregi, o rezistență deosebit de îndrăzită față de cuceritorii romani au opus dacii (trib trac, înrudit cu geții²), care ocupau teritoriul Transilvaniei, Valahiei, Moldovei și Basarabiei pînă la Marea Neagră și Nistru. Începînd încă din sec. II î.e.n., dacii i-au alarmat mereu pe romani, prin incursiunile împotriva posesiunilor acestora din peninsula.

În sec. I î.e.n. a luat naștere la daci prima uniune statală, în frunte cu regele Burebista, care amenința granițele de nord-est ale Imperiului roman. După moartea lui Burebista, statul organizat de el s-a descompus, dar în sec. I. e.n. a renăscut, sub domnia popularului conducător Decebal, transformîndu-se curînd într-un stat puternic din punct de vedere economic și politic și devenind vecinul cel mai periculos al romanilor³. Conducerea romană din timpul lui August (27 î.e.n. - 14 e.n.), al lui Tiberiu (14-37 e.n.) și al lui Domițian (81-96 e.n.) s-a văzut obligată să întreprindă împotriva dacilor permanente expediții militare, care se terminau de obicei prin însosele romanilor, și să cumpere o

relativă liniște la hotarele durăre printr-un tribut anual dat dacilor.

În sfîrșit, împăratul Traian (98-117 e.n.), în urma a două campanii militare împotriva dacilor (101-102 și 105-106), a reușit să zdrobească definitiv rezistența acestui popor eroic și să anexeze Imperiului roman posesiunile lui Decebal sub denumirea de „provincia Dacia” [...]. În amintirea acestei remarcabile victorii, care i-a costat pe romani uriașe jertfe, Traian, învingătorul dacilor, a înălțat două monumente: pe teritoriul Dobrogei actuale, în imediata vecinătate a dacilor și geților, un uriaș turn cilindric de piatră, împodobit minunat, cunoscut sub numele de Tropaeum Traiani⁴, iar la Roma — celebra columnă („Columna lui Traian”⁵), pe care cele 124 scene de o admirabilă măiestrie artistică reprezintă, potrivit caracterizării lui Mommsen [celebru istoric și arheolog german], „o carte a războaielor dacice alcătuită din tablouri sculptate pentru care, în aproape toate cazurile, nu avem texte”. „Aici îi vedem — spune în continuare Mommsen — pe primii prizonieri daci, care se deosebesc ușor după zehile lor cu mînele lungi și după pantalonii lungi, pe care soldații, luîndu-i de

plete, îi duc la împărat cu minile legate la spate. Îi vedem pe aruncătorii de sule și pietre, pe purtătorii de seceri, pe călăreții cu cuirasă și arc, steagul dacilor în formă de șarpe etc. Tot aici ne este înfățișat un sat dac, înălțat pe pari în mijlocul unui lac; peste colibele cu acoperișul ascuțit zboară falcii aprinse. Femeile și copiii îl roagă pe împărat să-i cruțe. Fortificațiile inamice, unele din lemn, altele din piatră sînt cotopte”.

Urmează scene din al doilea război, asemănătoare primei serii. Se remarcă un mare tablou înfățișînd momentul în care, după distrugerea palatului lui Decebal, dacii, înșirați unul după altul în jurul unui cazan, primesc „și sorb cana cu otrăvă”. „Istoria acestui război — remarcă Mommsen — a scris-o însuși împăratul, iar după el mulți alții; toate acestea sînt pentru noi pierdute și numai date izolate, ce nu pot fi pe deplin înțelese, ne vorbesc despre marea catastrofă istorică”.

Importanța deosebită pe care au acordat-o conducătorii romani victoriei asupra dacilor poate fi apreciată, în special, după faptul că timp de 123 zile Roma a sărbătorit victoria lui Traian prin grandioase reprezentări de circ, la care au luat parte 10 000 gladiatori și 11 000 fiare sălbatice.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 6/1972.

² Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1976.

³ Într-un alt capitol al aceluiași lucrări, N. S. Derjavin, vorbind despre tribul celtic al boilor care, în sec. I î. e. n. ocupau un teritoriu din Peninsula inclusiv, pînă la Tisa, menționează că aceștia „au fost crunt bătuți de daci”.

⁴ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 12/1973 și nr. 3/1974.

⁵ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 5/1973.

AȘA S-AU NĂSCUT STATELE UNITE ALE AMERICII

WINSTON CHURCHILL

Ultimul an de război efectiv între americani și britanici: 1781. Deși Tratatul de pace a fost semnat abia în 1783, relatarea lui Churchill, se încheie, pe bună dreptate, odată cu victoria lui Washington la Yorktown. Acolo și atunci s-a hotărât definitiv soarta conflictului și, implicit, a Statelor Unite: evenimentele ulterioare nu au jucat decât un rol complementar, de „finisare” a complexului și îndelungatului proces care a dus la ieșirea celor dintii colonii din Lumea Nouă de sub tutela Lumii Vechi.

Ajungem la capătul cronicii, satisfăcuți de incontestabilul ei interes, dar nedumeriți de o bizară contradicție. Din partea unui Churchill în ipostază de autor, din partea celui care a fost deputat în Parlamentul britanic vreme de o jumătate de veac, ministru în cîteva rânduri și prim-ministru de două ori, inclusiv în cea mai critică perioadă a Angliei moderne și contemporane — întunecatului semideceniu 1940-1945 — într-un cuvînt din partea unei personalități care, ca să spunem așa, a contribuit la facerea istoriei, cititorul ar fi poate în drept să se aștepte la o altfel de scriere a istoriei: o abordare multilaterală, pe diversele sale planuri de manifestare, o cartografiere a tuturor elementelor de relief care îi dirijează mîndrele într-o direcție sau alta. În mod paradoxal, însă, cel puțin în cazul de față, autorul Churchill pare a nu fi beneficiat pe deplin de

uriasa experiență a omului de stat Churchill. Doar așa ne putem explica tratarea războiului de independență al S.U.A. dintr-un unghi aproape exclusiv militar și lunecarea fugară peste laturile politice, economice și diplomatice, dialectic legate într-un proces de determinare reciprocă.

Iată de ce, contrar impresiei degajată eventual de lectura textului, trebuie subliniat că victoria coloniștilor răsculați nu s-a datorat nici aventurismului unui Cornwallis (care mai târziu, în India, avea să se dovedească un priceput comandant), nici imobilismului unui Clinton (care își probase meritele în anii precedenți), nici ghinioanelor care au persecutat pe amiralii britanici, nici ajutorului francez în trupe și materiale, nici calităților lui Washington în materie de strategie și tactică, nici cine știe cărei alte persoane sau circumstanțe. Fiecare factor a avut, firește, propria sa pondere specifică. Dar fiecare s-a angrenat, asemenea unei roțițe dințate, în mecanismul de ansamblu al fenomenului istoric obiectiv, cu o desfășurare logică și un rezultat ineluctabil.

Înfringerea Angliei — un joc al hazardului, așa cum ne sugerează uneori Churchill? Nu, deznoămîntul fatal al încercării unui monarh autocrat de a impune cu forța dominația colonială de tip mercantilist a unei metropole aflate în plină revoluție industrială. Victoria

americanilor — o posibilitate oarecare, devenită realitate grație unui întâmplător concurs de împrejurări? Nu, o necesitate imperioasă, transpusă în viață de un popor întreg, ridicat la luptă pentru a-și asigura condiția primordială de existență — neatințarea.

Aceleași legi ale istoriei au trasat profilul tinerei orinduirii de peste Atlantic care purta pecetea capitalismului, plus câteva trăsături moștenite de la feudalism. Era o societate care — ca să-l parafrăzăm pe Mark Twain — prețuia adevărul într-atît, încît nu-l folosea decît cu multă parcimonie. Totuși, nu lipsesc dovezi despre chipul nu tocmai atractiv al acestui adevăr. Articolul 7 al Tratatului de pace, de pildă, interzicea englezilor „să ia cu sine negri sau alte bunuri aflate în posesiunea americanilor” (sublinierea noastră). Constituția vorbea despre „persoane libere” și „alte persoane”, adică sclavi (o „altă persoană” valora, pînă și pentru recensăminte, doar 3/5 dintr-o „persoană liberă”). De altfel, Adunarea Constituantă de la Philadelphia avea o compoziție concludentă: dintre cei 55 membri, cel puțin 24 practicau camăta, 15 aveau sclavi, 14 făceau speculă imobiliară etc. „Practic, toți reprezentau, direct și indirect, marile interese ale claselor posedante, scrie istoricul american Richard N. Current. Majoritatea se temeau de «tulburările și nebuniile democrației» și nu era întâmplătoare lipsa unor lideri revoluționari ca P. Henry, Th. Paine și Th. Jefferson”. În jur de 20 delegați acționau în tăină pentru un regat avîndu-l pe principele Henric al Prusiei, fratele lui Frederic cel Mare, pe tron (noroc că, vorba lui Franklin, trei oameni puteau ține un secret numai dacă doi dintre ei erau morți).

Pînă la urmă s-a optat în favoarea republicii: în 1789, Washington a fost ales președinte, iar în 1793 i s-a reînnoit mandatul. Respingînd în 1796 cea de-a treia investiție, el a ținut o celebră „cuvîntare de rămas bun”, în care preconiza, printre altele, „să alegem pacea sau războiul, după cum vor cere interesele noastre, călăuzite de dreptate”. Un stat pe care nici contemporanii, nici urmașii săi nu l-au reținut todeauna în întregime. Cînd tri-

burile indiene de la nord de Ohio au refuzat să cedeze un imens teritoriu în schimbul cîtorva flinte ruginite și podoabe ieftine, Congresul a trimis trupele împotriva lor. Așa a început expansiunea teritorială a tinerei republici,

Charleston, July 24th, 1769

TO BE SOLD,

On THURSDAY the third Day
of AUGUST next,

A CARGO
OF
NINETY-FOUR
PRIME, HEALTHY

NEGROES,

CONSISTING OF
Thirty-nine MEN, Fifteen BOYS,
Twenty-four WOMEN, and
Sixteen GIRLS.

JUST ARRIVED,
In the Brigantine *DEMBA, Francis Barr,* Master, from *SIERRA-LEON,* by
DAVID & JOHN DEAS.

Victoria americanilor în războiul de independență nu a schimbat soarta negrilor în anii de după 1783; anunțurile despre vinzările de sclavi arătau la fel cu cel din 1769, reprodus mai sus

de la un ocean la celălalt; printr-o necruțătoare politică — unde interesele și-au spus din plin cuvîntul dar dreptatea a rămas cu desăvîrșire mută — alegînd un război care avea să stropască cu sînge mai bine de jumătate din bicentenara istorie a Stateilor Unite.

Nicolae MINEI

Ultimul an de război

Divergențele strategice dintre Clinton și Cornwallis au dus la dezastru pe britanici. Pe Cornwallis îl contrariau de mult ordinele lui Clinton care nu-l lăsa să se îndepărteze de baza de la Charleston. Clinton, pentru care principalul obiectiv în sud era păstrarea Carolinei de Sud, socotea că nu se putea organiza nici o expediție în interior fără o

dominație navală asupra coastei. Cornwallis, însă, ardea de nerăbdare să declanșeze ofensiva, apreciînd că partizanii americani din Carolina de Nord¹ nu permiteau ocuparea sudului și că, dacă nu-i zdro-

¹ Detașamentele principale de partizani se aflau sub comanda unor fermieri sau meșteșugari ca Francis Marion, Thomas Sumter și Andrew Pickens.

beau, britanicii vor trebui să se închidă între zidurile orașului Charleston. După părerea lui, centrul de rezistență al patrioților se afla în Virginia, care trebuia cucerită și ocupată cu orice preț, ceea ce presupunea, mai întîi, invadarea Carolinei de Nord².

² La 20 decembrie 1780, generalul american Greene (vezi nota din p. 52), care își încartiruisese forțele la

Infruntare decisivă la Yorktown, în 1781 (detaliu dintr-un tablou de Eugène Lami)

1 contra 3

Fără doar și poate, Cornwallis se înșela. Cheia militară a sudului nu era Virginia, ci Charleston, singurul port important unde britanicii puteau să-și primească propriile lor provizii și să le blocheze pe cele ale rebelilor. Dar reputația lui Cornwallis crescuse după bătălia de la Camden¹, iar

Charlotte (Carolina de Nord) a trimis împotriva lui Cornwallis o formație de circa 1 100 oameni, sub comanda generalului Daniel Morgan, el însuși ajungând cu restul trupelor la Cheraw Hill, în apropiere de Charleston. În acel moment, efectivele americane erau de 3 000 oameni, cele britanice de 4 000.

¹ Congresul numise pe generalul Horatio Gates la comanda Frontului

guvernului de la Londra l-a însemnat să-și pună în aplicare planurile. Succesul acestora depindea în mare măsură de aportul loaliștilor din sud. Deși ei nu străluciseră în campania precedentă și deși Washington numise în fruntea forțelor americane din sud

de sud, fără aprobarea lui Washington și fără a-l subordona acestuia. În ciocnirea de la Camden (16 august 1780), menționată deja în treacăt de Churchill (vezi *Magazin Istoric*, nr. 5/1976), cei 3 900 americani au pierdut aproape 900 morți și 1 000 prizonieri. Peste două zile, la Fishing Creek, englezii au zdrobit gruparea de partizani a lui Sumter. La 6 octombrie, Congresul a pus din nou sub comanda lui Washington teatrul sudic de operații, unde situația răsculaților devenise disperată.

pe Nathanael Greene², cel mai destoinic general al său, Cornwallis s-a hotărât să atace, ceea ce i-a pecetluit soarta³.

² Nathanael Greene (1742-1786), fermier și fierar, originar din colonia Rhode Island, nu avea nici o experiență militară la izbucnirea războiului de independență. Înainte de a se înrola voluntar, el a citit în grabă versiunea engleză a celebrei lucrări a lui Caesar *De bello gallico*, pentru a învăța, după propria sa mărturisire, „o brumă de cunoștințe despre felul cum luptă oamenii între ei”.

³ În loc de a-și concentra lovitura asupra uneia dintre cele două grupări americane care îl atacau, Cornwallis și-a divizat și el forțele, trimițând pe generalul Banastre Tarleton cu 1 100 oameni împotriva lui Morgan și pe generalul Alexandre Leslie, cu efective similare, împotriva lui Greene.

În dimineața de 17 ianuarie 1781, înaintînd spre hotarele Carolinei de Nord, avangărzile engleze s-au ciocnit cu americanii la Cowpens¹. Tactica britanică era simplă și costisitoare: știind cît de bine trăgeau americanii din regiunile de graniță și cît de ineficient era tirul muscheteilor sale, Cornwallis se bizaia exclusiv pe atacurile la baionetă sau cu sabia. Pentru a împiedica risipirea milițienilor prost organizați și prost înarmați, comandantul american i-a pus în dispozitiv pe riul Broad. De data aceasta, sprijiniți de trupe continentale², ei au pricinuit mari pierderi englezilor³.

Cornwallis a continuat să înainteze, deși se îndepărta de bază și nu nimicea armata lui Greene. Singura lui speranță era de a-i angaja pe

americani în luptă și de a-i distruge. La 15 martie, forțele inamice s-au întîlnit la Guilford Court House. Miliția s-a dovedit inutilă, dar nucleul de soldați bine instruiți ai lui Greene, desfășurați în spatele unei îngrădături de fier, au făcut ravagii în rîndul trupelor britanice. Regimentele acestora au asaltat, iar și iar, liniile americane. Pînă la urmă, vitejia și abnegația lor i-a silit pe americani să se retragă, dar măcelul nu s-a soldat cu un rezultat categoric⁴. Forțele patriotice nu fuseseră anihilate, în timp ce britanicii, departe de bazele lor, pierduseră aproape o treime din efective. Singura soluție a lui Cornwallis era de a se îndrepta spre coastă, pentru a căpăta întăriri pe mare⁵. Greene nu i s-a pus în cale. Armata sa își făcuse datoria, mărșăluind mai puțin de opt luni pe o distanță de 900 mile și luptînd în ținuturi

mlăștinoase și sterpe. În inferioritate numerică de 1 la 3, Greene recucerise întreaga Georgie, în afară de orașul Savannah, și aproape toată Carolina de Sud, pierzînd bătăliile, dar cîștigînd campania. Părăsind spațiile largi ale Carolinei de Nord, el s-a îndreptat repede spre sud, pentru a ridica populația locală împotriva englezilor.

Un singur tun

Aici, războiul civil dintre patrioți și loialiști bîntuia din plin, punctat de raiduri nocturne, asasinat, ambuscade și alte atrocități. Pe cînd Greene lichida garnizoanele britanice izolate din Carolina de Sud⁶, Cornwallis și-a continuat ofensiva în Virginia, devastînd satele și orașele prin care trecea. Dar Lafayette și o mică grupare de partizani l-au hărțuit abil și fără cruțare⁷.

¹ Mică localitate în actualul stat Carolina de Sud (vezi și harta teatrului sudic de operați în *Magazin Istorie*, nr. 4/1976).

² Este vorba de unități ale așa-numitelor „armate continentale regulate”. Înființată eficient abia în ultimii ani ai conflictului, deși Congresul votase crearea ei încă de la 10 mai 1775.

³ Dispunînd de efective egale (circa 1.100 oameni fiecare), Morgan a pierdut 10 morți și 61 răniți, Tarleton 140 morți și 830 prizonieri. Istoricii militari consideră ciocnirea de la Cowpens drept una dintre cele mai remarcabile victorii tactice obținute de americani în cursul războiului de independență.

⁴ Din efectivele sale totale de 1900 oameni, Cornwallis a pierdut 93 morți și 439 răniți. Cei 4.900 americani au avut 78 morți și 183 răniți.

⁵ El a ajuns mai întîi la Wilmington (Carolina de Nord), apoi abandonînd coloniile din extremitatea sudică (Georgia și Carolinile), a intrat în Virginia. Aici acționa trădătorul Benedict Arnold (vezi nr. 5/1976) și ulterior generalul englez William Phillips, în fruntea unei forțe de 1.600 oameni, distrugînd depozitele militare americane, atacînd formațiunile de voluntari trimise lui Greene și mobilizînd la luptă pe loialiști.

⁶ În aprilie, mai-iunie și septembrie 1781, Greene a angajat în luptă forțele britanice la Hobkirk's Hill, Fortul 96 și Eutaw Springs. De fiecare dată, deși americanii au fost respinși, englezii au trebuit să se retragă, din cauza pierderilor suferite.

⁷ Trimis de Washington în fruntea a 3.550 oameni, La Fayette a făcut joncțiunea cu cei 1.000 milițieni ai generalului Anthony Wayne în Virginia, unde Cornwallis avea acum sub comandă sa 8.000 soldați. O tentativă a englezilor de a anihila brigada lui Wayne, la 6 iulie, a dat gres.

Intrarea triumfală a lui George Washington în New York (25 noiembrie 1783)

În tot cursul acestor luni, Clinton a stat la New York. Pe măsură ce Cornwallis se apropia, părea din ce în ce mai posibil ca britanicii să evacueze baza lor din nord și să-și concentreze toate forțele pentru a apăra coloniile sudice. Reușita unei astfel de acțiuni ar fi pus capăt războiului, căci Congresul își epuizase complet rezervele financiare, iar Washington abia putea să-și păstreze ostirea¹. Din nou, însă, flota franceză a răsturnat situația — de data aceasta în mod definitiv.

Situația disperată a americanilor a fost comunicată lui de Grasse², comandantul forțelor navale franceze din Indiile occidentale. În iulie, el l-a anunțat pe Washington — care făcuse joncțiunea la White Plains cu Rochambeau venit de la Newport — că va ataca litoralul Virginiei și i-a cerut să concentreze acolo toate forțele patriotice din zonă³. Washington a sesizat ocazia ce i se oferea: derutându-l pe Clinton printr-o diversivă, el și-a retras forțele de pe malul Hudsonului și, împreună cu Rochambeau, a pornit repede spre sud⁴.

Cu proviziile epuizate și întimpind dificultăți crescînde de transport, Cornwallis a sosit în august la Yorktown, pe țărmul golfului Chesapeake⁵. Dinspre uscat, portul nu avea

nici un fel de apărare naturală, iar englezii nu au lovit energetic inamicul care se strîngea în jurul lor. Strategia franco-americană a constituit un model de sincronizare, iar concentrarea forțelor s-a efectuat în ciuda unor mari distanțe. În jurul Yorktownului s-au strîns 9 000 americani și 8 000 francezi, pe cînd de Grasse bloca litoralul cu 30 nave⁶.

Timp de două luni, Cornwallis a așteptat fără să se miște. La sfîrșitul lui septembrie a început asaltul și artileria franceză a nimicit rețelele de pămînt ale apărătorilor⁷. În cele din urmă, englezii au rămas cu un singur tun în stare de funcționare. La 19 octombrie 1781, întreaga forță a englezilor (7 000 oameni) a capitulat. În aceeași zi, Clinton și escadra britanică de la New York au pornit în ajutorul lui Cornwallis, dar, aflînd despre dezastru, au făcut calea întoarsă.

Așa a luat sfîrșit războiul în liniile sale mari. În noiembrie, de Grasse s-a înapoiat în Indiile Occidentale, lăsîndu-l pe Washington singur în fața lui Clinton la New York și sub amenințarea unei invazii din Canada. Aveau să mai treacă doi ani pînă la instaurarea păcii în America, fără a se mai înregistra, însă, vreo operație militară importantă⁸.

¹ La 30 august, soldații debarcați de pe navele franceze au întărit gruparea lui La Fayette. În aceeași zi, escadra de la New York a amiralului britanic Thomas Graves (19 vase de luptă) a plecat spre Golful Chesapeake. De Grasse l-a întîmpinat cu 24 nave și, după o serie de ciocniri confuze (5-9 noiembrie), l-a silit să se înapoieze la New York. Între 14 și 26 septembrie a avut loc concentrarea trupelor lui Washington și Rochambeau.

² Tunurile fuseseră aduse pe mare de escadra franceză de la Newport, de sub comanda viceamiralului de Barras. Bombardamentele s-au declanșat la 9 octombrie și două reducte cheie au fost cucerite la 14 octombrie. Un contratac britanic a fost respins (16 octombrie).

³ În noiembrie 1781, Washington a reluat asedul New Yorkului, iar Greene cel al portului Charleston. La 12 aprilie, după ce au început negocierile de pace, generalul Guy Carleton a luat locul lui Clinton la New York, unde s-au concentrat toate forțele britanice care evacuasă porturile sudice Wilmington, Savannah și Charleston. În august, 240 englezi și indieni din Canada au efectuat o scurtă incursiune peste fluviul Ohio. După încheierea păcii, ultimele trupe britanice au evacuat New Yorkul, în noiembrie 1783.

BUREBISTA ȘI DACIA PONTICĂ

(Urmare din p. 48)

cent descoperit, readuce în discuție o importantă problemă, mult controversată în literatura de specialitate, aceea a localizării orașului **Argedava**, menționat în Decretul pentru Acornion drept reședință a lui Burebista. Este vorba de o inscripție datînd din vremea împăratului Marc Aureliu (161-180 e.n.), pe care se citește destul de clar toponimul **Arcidava**. Editînd-o, Al. Suceveanu (**À propos d'Argedava à la lumière d'une inscription inédite**, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1/XIV, 1975) a formulat ipoteza că Arcidava ar putea fi identică cu Argedava lui Burebista. După opinia autorului, ar fi mai plauzibil ca Argedava — căutată de specialiști și localizată ipotetic fie la **Arcidava** în Banat, fie la **Popești** pe Argeș (**Argessos** în antichitate) — să fi ființat în Dobrogea. Fără să intrăm în problematica istorică suscitată de neașteptatul document, subliniem doar posibilitatea ca locul pe care l-a vizitat în urmă cu peste 2 000 ani diplomatul Acornion din Dionysopolis să se identifice cu toponimul dobrogean de epocă romană. Aceasta ar concorda cu constatarea că statul geto-dac de la mijlocul sec. I e.n. a marcat o dezvoltare considerabilă pe plan social, economic și politic, Arcidava dăinuind — ca și multe alte orașe getice din Dobrogea, cum ar fi **Carsium**, **Troesmis**, **Aegysus** etc. — ca centru urban pînă tîrziu, în era nouă, sfîrșind și ea prin a se integra procesului de romanizare.

Locul Dobrogei în cadrul statului dac este clar: ea a făcut, dintotdeauna, parte integrantă din marea țară a dacogetilor, cu excepția litoralului, integrat mai tîrziu de Burebista, care a participat la bătălia din anul 61 e.n. tocmai pentru a-și apăra propriile-i meleaguri.

¹ Clinton a procedat exact invers, cerîndu-i lui Cornwallis să-și trimită la New York o parte din trupe, revenind apoi asupra ordinului și îndîndu-l să ocupe regiunea de est a Virginiei.

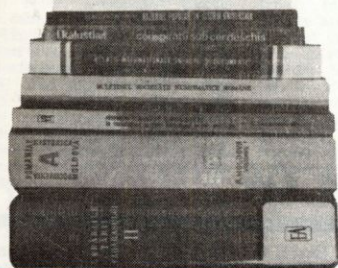
² Amiralul François J. P. de Grasse (1723-1788) plecase din Brest, în martie 1781, cu 24 nave de luptă și numeroase vase de transport. În perioada aprilie-august, el a avut o serie de ciocniri nedecise cu amiralul britanic Alexander Hood.

³ De fapt, amiralul accepta planul, propus încă din mai de Washington și Rochambeau, de a tăia linia maritimă de comunicații dintre Clinton și Cornwallis. La 13 august, de Grasse a pornit spre Golful Chesapeake, cu 300 soldați la bord.

⁴ Rămăsese 2 000 oameni îngea New York, unde englezii aveau 17 000 soldați. William Howe a simulat un atac care l-a împiedicat pe englezi să remarcă delocarea forțelor lui Washington, ajunse la Philadelphia în marș forțat.

⁵ La 4 august, Cornwallis s-a deplasat, pe calea mării, de la Portsmouth la Yorktown, cu 7 000 soldați. La Fayette, care îl urmărea de aproape, l-a transmis vestea lui Washington.

Cărți sosite la redacție

● DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. A. MOLDOVA.

Volumul I, Intocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, și L. Șimanschi, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, 606 pp., 46 lei: activități economice, raporturi sociale, fenomene politice și culturale ale statului feudal Moldova, oglindite în 300 acte interne emise între 1 mai 1384 și 10 octombrie 1448.

● PAGES DE L'HISTOIRE DE L'ARMÉE ROMAINE.

Volumul pregătit sub conducerea colonelului dr. Al. Gh. Savu. Ed. Academiei R.S.R., Ed. Militară, București, 1976, 256 pp., 30 lei: momente semnificative din istoria militară a poporului român, din cele mai vechi timpuri până astăzi, prezentate în studii semnate de Radu Vulpe, Ștefan Ștefănescu, general-maior Constantin Olteanu, Nicolae Stoicescu, Mihail Dan, general-maior (r) Ion Cupșa, Manole Neagoe, colonel Gheorghe Romanescu, locotenent-colonel Constantin Căzănișteanu, Ștefan Pascu, general-maior Constantin Antip, Dan Berindei, Vasile Maciu, colonel Ilie Ceaușescu, colonel Al. Gh. Savu, general-maior Eugen Bantea, colonel Constantin Nicolae, general-colonel Ion Coman, colonel Traian Grozea.

● REZISTENȚA EUROPEANĂ.

Lucrare apărută sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Volumul II, Ed. Militară, București, 1976, 376 pp., 15 lei: lupta popoarelor din țările Europei Occidentale și nordice împotriva hitleriștilor în anii celui de-al doilea război mondial, solidaritatea clasei muncitoare, a altor forțe sociale și politice antifasciste din România, cu rezistența popoarelor din această parte a Europei, prezentate în studii semnate de Gheorghe Adorian, dr. Gheorghe N. Cazan, dr. Traian Caraciu, Ladislau Gergely, dr. Constantin Botoran, dr. Alexandru Vianu, dr. Milică Moldoveanu, dr. Maria Covaci, dr. Gheorghe Unc.

● DOCUMENTE TURCEȘTI PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI.

Volumul I, Intocmit de Mustafa A. Mehmed. Ed. Academiei R.S.R., București, 1976, 414 pp., 34 lei: 292 documente din perioada 1455-1774, cu o bogată informație economică, socială, politică, militară evidențiind statutul juridic special al țărilor române față de Poarta otomană precum și evoluția raporturilor româno-turcești de-a lungul secolelor.

● General-maior Constantin Antip — RĂZBOIUL POPULAR ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ.

Ed. Militară, București, 1976, 180 pp., 9,25 lei; de la comuna antică până la Comuna din Paris, o constantă a luptei popoarelor: apărarea libertății și independenței, pentru a fi ele însele, pentru a supraviețui oricăror atentații tinzând la restrângerea sau suprimarea condițiilor fundamentale ale unei dezvoltări de sine stătătoare. Revista noastră s-a ocupat prin studiile aceluiași autor, în nr. 3,4/1973, de pagini din istoria războiului popular.

● C. Dobrogeanu-Gherea — STUDII CRITICE.

Antologie, prefață și tabel cronologic de Z. Ornea, Ed. Minerva, București, 1976, vol. I, 380 pp., vol. II, 392 pp., 10 lei: amplă selecție din scrierile întemeietorului criticii literare în țara noastră pe baze materialist-istorice.

● URBARIILE ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI.

Editate de acad. D. Prodan, Ed. Academiei R.S.R., București, 1976, vol. II, 1020 pp., 54 lei: inventarii, liste de personal, de salarii, de producție și alte documente ilustrând viața economico-socială a acestui domeniu feudal în anii 1651-1680.

● Albert Mathiez — REVOLUȚIA FRANCEZĂ.

Prefață, control științific și adnotări de Camil Mureșan; traducerea din limba franceză de Leonard Altbuch. Ed. Politică, București, 1976, 520 pp., 19 lei: una din lucrările care în momentul apariției ei, acum cinci decenii, a însemnat „o veritabilă revelație în interpretarea marelui eveniment de la 1789 în istoriografia burgheză”.

● L. Kalustian — CONSPIRAȚII SUB CERUL DESCHIS.

Cuvînt înainte de Valeriu Răpeanu, Ed. Eminescu, București, 1976, 406 pp., 17,50 lei: pagini de publicistică militantă democrat, antifascistă, de înaltă ținută din anii 1936-1938.

● Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu — RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN ACTE ȘI DOCUMENTE.

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976 vol. II, 304 pp., 13,60 lei: tratate, acorduri, convenții, declarații, note și alte documente diplomatice din perioada 30 august 1939-2 septembrie 1945.

● C. Constantinescu-Mircești — PĂSTORITUL TRANSHUVANT ȘI IMPLICAȚIILE LUI ÎN TRANSILVANIA ȘI ȚARA ROMÂNESCĂ ÎN SECOLELE XVIII-XIX.

Ed. Academiei R.S.R., București, 1976, 172 pp., 12 lei: studii evidențiază unul din factorii care au contribuit de-a lungul secolelor la întărirea conștiinței naționale a poporului român.

Iulie 64 **NERO**

incendiatorul Romei?

În zorii zilei de 19 iulie a anului 64, un mesager trimis din Roma sosea în goana calului la reședința de vară din Antium a împăratului Nero. Aducea o veste care a provocat stupefacție: „Arde Roma!” Cezarul, trezit imediat, a încălecat și, însoțit de o mică escortă, a galopat spre Capitală, aflată la o distanță de 50 km. Ajuns acolo după patru ore, i s-a înfățișat o priveliște de groază: marea cetate era pradă unui incendiu pustiitor.

Izbucnit în apropierea Circului Mare, în puzderia de prăvălioare de lemn pline cu mărfuri inflamabile, între care și mari cantități de ulei, incendiul — alimentat de vântul puternic — s-a propagat cu violență și repeziciune, cuprinzând cartierele centrale ale orașului. Spre sfârșitul celei de-a doua zile, incendiul părea să se potolească. Dar, subit, în zorii zilei următoare, s-au ivit focare noi. Focul nu a fost stins definitiv decât după o săptămână.

După informațiile rămase de la Tacit, din cele 14 cartiere ale Romei, trei puteau fi considerate distruse, iar șapte mai mult sau mai puțin afectate. Centrul era de nerecunoscut.

Pe colina Palatinului, fostele palate imperiale au fost devastate de foc; **Domus Augusta**, rezidența de altădată a împăratului August, a ars pînă în temelii; palatul lui Nero, ca și vechiul For, situate în apropierea locului de unde izbucnise incendiul, au avut și ele foarte mult de suferit.

Cine este vinovat de acest dezastru, care a provocat pagube incalculabile? De aproape 20 secole, el este pus în seama lui Nero. În ultima vreme, însă, numeroși cercetători încearcă să demonstreze nevinovăția învinuirilor ce i s-au adus împăratului. Ei pornesc de la premisa că doar trei autori romani din acea epocă, Pliniu cel Bătrîn (contemporan cu împăratul), Suetoniu și Tacit îl implică pe Nero în acest eveniment. Primul o face cu totul întâmplător. Referindu-se la arborii seculari ai Romei, el spune că „au existat pînă la incendiul împăratului Nero”, afirmație ce poate fi înțeleasă nu neapărat în sensul ca împăratul a provocat dezastrul, ci și în sensul că incendiul a avut loc în timpul domniei lui Nero. Suetoniu, în schimb, e categoric: „Nero a incendiat Ro-

ma”, iar Tacit foarte circumspect: „orașul a îndurat un dezastru, care nu se știe cui poate fi atribuit — întâmplării sau răutății împăratului — deoarece s-au afirmat și una și alta”. În legătură cu prima afirmație, istoricii care pledează pentru nevinovăția împăratului au în vedere și faptul că Pliniu era cunoscut pentru exagerările sale. Cît privește relatările lui Suetoniu și Tacit, trebuia avut în vedere că ei au evocat evenimentul după mai bine de trei decenii de la petrecerea lui. În plus, ambii au fost înalți funcționari ai dinastiei Flavia, urmașii sau adversarii dinastiei Iulia, din care a făcut parte Nero. „Pare ciudat — scrie istoricul francez Georges-Roux — și un alt lucru: nici unul dintre ceilalți autori ai vremii nu pomenesc nimic despre incendierea Romei de către Nero”. Nici Plutarh, nici Flavius, ambii recunoscuți prin seriozitatea informațiilor; nici măcar Pausanias și Marțial, potrivnici împăratului în momentul căderii sale în anul 68. De asemenea, primii autori creștini: Clement I (care a fost papă între anii 88-cca. 97), Tertulian (cca. 155-cca.

220) Lactanțiu (sec. III), Ion Hrisostomul (cca. 344-407) nu-l învinovătesc pe Nero de incendiarea Romei.

În apărarea acestuia se mai invocă și alte argumente. Un an după dezastrul suferit de capitala imperiului, a fost descoperit un complot împotriva lui Nero. Conjurații trimiși la cazne, i-au aruncat cezarului în față tot felul de învinuiri; n-au făcut, însă, nici o aluzie la incendiarea Romei. În anul 68, când s-a răsculat contra lui Nero, Galba a dat un fel de proclamație, în care îl acuză pe împărat de diverse păcate; n-a pomenit nimic, însă, despre vina acestuia în arderea Capitalei.

Apărătorii lui Nero amintesc, în sprijinul tezelor lor, și faptul că, în întreaga istorie a lumii, n-a existat nici un suveran care să-și incendieze, fără motiv, Capitala. Ar fi trebuit, deci, ca Nero să fi fost nebun cu adevărat; or, nu s-a păstrat nici o dovadă în acest sens. Presupunând, totuși, că ar fi făcut-o într-un acces de nebunie, de ce n-a rămas la Roma pentru a asista la declanșarea dezastrului? Să fi provocat incendiul numai pentru plăcerea de a vedea cum arde un oraș? Nimic nu îl împiedica să monteze un asemenea spectacol într-o localitate mai mică. Sînt invocate, de asemenea, ca argumente pro Nero și calitățile de artist și om de cultură ale împăratului. Curtea acestuia, după cum se știe, era locul de întîlnire al celor mai luminați oameni din imperiu; monarhul proteja pe literați și sculptori și își transformase propriul palat într-un adevărat muzeu. Să nu uităm, continuă istoricii despre care am pomenit, că celebrul Apolo din Belvedere, ca și faimosul grup Laocoon, au aparținut lui Nero. Dacă împăratul ar fi vrut să dea foc Capitalei, este greu de presupus că ar fi început cu templele antice și propriul palat, pline de comori de artă și nu cu cartierele mărginașe, insalubre, ale orașului.

În sfîrșit, un ultim argument, dar nu cel mai puțin important. Autorii antici sînt toți de

acord că incendiul a început în zona maghernițelor de lemn (prăvălii și locuințe) din preajma Marelui Circ, din centrul orașului, foarte populate. În ipoteza că incendiarii trimiși de împărat ar fi venit să dea foc acelor barăci, ar fi fost imposibil ca ei să nu fi întîmpinat rezistența populației. Despre asemenea ciocniri s-ar fi aflat imediat în oraș, ceea ce ar fi stîrnit indignarea romanilor împotriva lui Nero. Or, în timpul incendiului și multă vreme după aceea, popularitatea împăratului nu a scăzut, ci a crescut. Lucru normal dacă ținem seama de comportarea lucidă și omenoasă a cezarului în zilele nenorocirii.

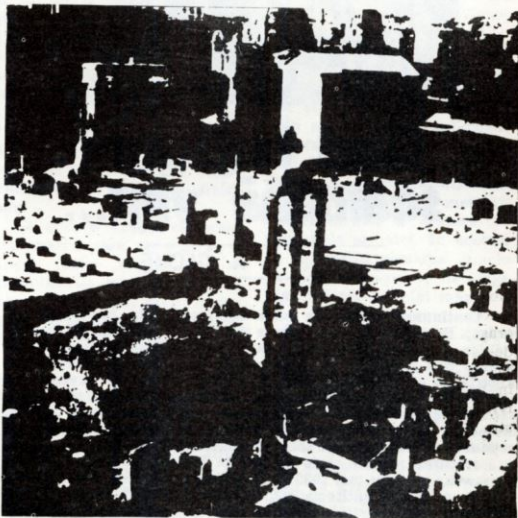
În primele ore ale dimineții, Nero și-a găsit propriul palat în flăcări. Imediat, a luat măsuri de stăvilire a pojarului, încercînd să salveze admirabilele colecții de artă aflate aici. S-a ocupat apoi de izolarea principalelor focare din oraș. Cronicarii ai vremii scriu că împăratul putea fi văzut, noaptea, fără escortă, în cartierele centrale cele mai afec-

tate de sinistru. Pentru a evita ivirea foametei (depozitele alimentare arseseră), Nero a ordonat rechiziționarea tuturor produselor de acest gen aflate în Ostia, portul Romei; a dirijat spre oraș proviziile disponibile în împrejurările Capitalei; în plus, pentru a împiedica specula, a stabilit prețuri fixe la grîne, sub nivelul mediu anterior dezastrului. Mai mult decît atît: „s-a arătat sensibil față de nenorocirea celor năpăstuiți — cum scrie Michaud, un istoric din vremea noastră — le-a deschis propriile grădini, le-a distribuit hrană și îmbrăcăminte: într-un cuvînt, le-a dăruit tot ce aveau nevoie“. Și nu din tezaurul public, ci din averea personală.

După ce l-au absolvit pe Nero de alte culpe¹, vor reuși, oare, istoricii să-l dezvinovățească și de acuzația de a fi incendiat Roma?

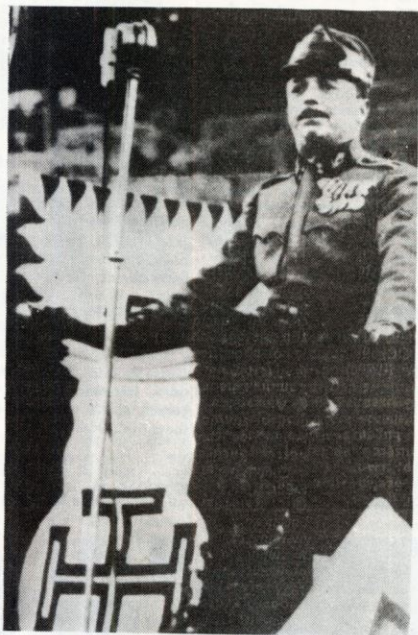
I. DRAGOMIRESCU

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 3/1970

Centrul Romei antice, așa cum arată azi

AUSTRIA 1925—1934

Cînd fascismul seamănă vînt...

GEORGE E. R. GEDYE

Continuăm publicarea unor fragmente din cartea lui G. Gedye, Bastioane căzute, în care sînt relatate evenimente social-politice din anii 1931-1932. Spre deosebire de perioada anterioară, cînd partidele și organizațiile de extremă dreaptă din Austria — și în primul rînd Heimwehr-ul — au devenit tot mai agresive, subminînd regimul burghez parlamentar¹, acum partidul nazist austriac, subvenționat și condus de la Berlin, începe să cîștige teren peșcena politică, în dauna partidelor reacționare tradiționale (a social-creștinilor în special). La rîndul lor, cercurile politice și de afaceri de dreapta recurg la sprijinul Heimwehr-ului. În mai 1932, se formează un guvern de coaliție cu o netă orientare antisocialistă, la care participă reprezentanții partidelor social-creștine, agrariane și ai Heimwehr-ului, avîndu-l în frunte pe Engelbert Dollfuss.

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1976.

O vreme, grupările austriace de extremă dreaptă n-au avut o opțiune politică prea clară. Organizația Heimwehr-ului din Stiria, de pildă, aflată sub conducerea lui Pfiemmer, era tentată să slujească sub trei drapele: cel alb-verde al conservatorilor stirieni, cel negru-alb-roșu al pangermaniștilor, care doreau restaurarea imperiului, și cel cu zvastica, al hitleriștilor. După evenimentele din iulie 1927², Steidle, unul din liderii Heimwehr-ului, a trebuit să împartă cu Pfiemmer conducerea întregii grupări; primul reprezenta tendința fascistă italiană, cel de-al doilea pe cea pronazistă.

Sosit din Germania, maiorul Pabst, specialist în organizarea loviturilor de stat, s-a străduit din răsputeri să organizeze detașamentele eteroclitice ale Heimwehr-ului. Ofițeri în retragere din fosta armată imperială austro-ungară s-au înscris în această organizație în speranța că epoca lor de aur de altă dată se va reîntoarce. În același timp, industriașii și bancherii nu s-au zgîrcit cu alocarea de fonduri pentru înfrîngerea proletariatului. Asociația bancherilor austriaci a depus, în contul acestei organizații de extremă dreaptă, 25 000 schillingi lunar, în 1929-1930, prin intermediul cancelarului Schober. Winkler, un pronazist notoriu, inițiat în toate secretele Heimwehr-ului, declara: „Industriași și bancheri, simpatizau pe față cu Heimwehr-ul, pe care îl susțineau bănește. Prin intermediul șefilor de personal, patronii exercitau o puternică presiune asupra salariaților din uzine pentru a-i înscrie în Heimwehr. În numeroase întreprinderi, mai ales în cele aparținînd industriei grele, funcționarii și inginerii au fost încorporați în bloc în această organizație. Înarmarea lor n-a conținut o clipă: secțiile de asalt primeau căști de oțel, companiile organizației

² Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1976.

erau dotate cu mitraliere. Pe măsură ce își sporea puterea militară, **Heimwehr-ul** constituia un pericol din ce în ce mai mare pentru partidele politice democratice¹.

Hitleriștii și fasciștii italieni au început să dea tircoale. Gregor Strasser¹ — prietenul intim al lui Hitler și viitoarea sa victimă de la 30 iunie 1934 — a făcut o vizită conducerii **Heimwehr-ului** pentru a negocia cu această alcătuirea unui front comun. Steidle a mers la Palermo să facă plajă și s-a întors cu lire italiene și cu mitraliere.

Aripa pangermanistă a organizației, din care a făcut parte o bucată de vreme și Starhemberg, s-a împotrivit apropierii dintre Steidle și fasciștii italieni, cerându-i acestuia să demisioneze. La 18 mai 1930, Steidle a lansat programul său de fascism integral, rostind „jurământul” de la Kornenberg în care spunea, printre altele: „Luptăm pentru cucerirea puterii de stat. Sintem împotriva democrației și parlamentarismului. Ne supunem necondiționat sefului organizației”.

Pe maiorul Fey², șeful **Heimwehr-ului** vienez, l-am cunoscut la un dejun oferit de presa anglo-americană. L-am văzut a doua oară, într-o duminică dimineață a lunii februarie 1934³. În Viena, armata trăse cu tunurile asupra cartierelor muncitorești; pe străzi zăceau sute de morți; la frontieră se îngrămădeau

mii de fugari; în canalele subterane ale Vienei se ascundeau răniți; în temnițe, cei arestați erau loviți cu bîtele, iar călăul își ungea ștreangul. În schimb, pe Herrengasse, la numărul 7, unde se afla Cartierul general al **Heimwehr-ului**, se serveau băuturi și sandvișuri pentru presă; fără nici un zel, ca niște ziaristi conștiincioși ce eram, am consemnat apologia pe care maiorul a făcut-o evenimentelor săptămânii.

L-am mai văzut pe maior doar o singură dată, la multă vreme după ce căzuse de la putere, cînd invitasese din nou pe ziaristi să ia cu el un pahar de vermut la Clubul industriștilor. Timpul face să pălească amintirile; era cald și am acceptat invitația, ascultîndu-i planurile de a-l înlocui, împreună cu Schuschnigg⁴, pe colegul său de armă Starhemberg.

N-am mai călcat pe Herrengasse, numărul 7, decît în martie 1938, cînd am fost convocat la Gestapo pentru a mi se comunica hotărîrea de a fi expulzat din Austria. Cu o săptămînă înainte îmi trimisese colaboratorul la ușa casei lui Fey, pentru a asista la coborîrea a trei sicrie de oțel și la încărcarea lor într-unul din camioanele Institutului medico-legal. În aceste sicrie se aflau cadavrul maiorului Fey, al soției și al fiului său.

Se spunea atunci că acest om masiv, care nu știa ce e frica, fusese cuprins de o inexplicabilă criză de spaimă; că și-ar fi pierdut capul, ajungînd să-și asasineze soția și copilul și apoi să se sinucidă.

Vienzii mai spuneau, cu subînțeles, că maiorul Fey fusese atît de dornic să se sinucidă încît își trăse ne mai puțin de douăzeci și trei de gloanțe în corp... Eu atîta știu, că, în ajunul dramei, unul dintre confracții mei, care

locuia în același cartier, a primit vizita unui agent al Gestapo-ului și prieten intim cu von Papen, care l-a sfătuit stăruitor să nu-și lase soția să iasă din casă în seara aceea, sau cel puțin să nu se apropie de zona în care locuia maiorul Fey.

Programul fascist de la Kronenberg a fost semnalul declanșării unor atacuri armate ale organizațiilor de extremă dreapta împotriva partidelor de stînga. Dar pentru a nu prejudicia industria hotelieră și turistică, care furniza partea cea mai sigură a venitului național, guvernul austriac a adoptat o soluție ingenioasă. A interzis ținerea manifestațiilor și demonstrațiilor politice în lunile de primăvară și vară, lăsînd liberă „vînaarea” democraților în restul anului.

Am făcut aluzie la revolta neizbutită a lui Pfriemer din septembrie 1931⁵. Am plecat atunci, la opt dimineață, spre regiunea unde avusese loc puciul, cu expresul Viena-Triest, din gara de sud a capitalei Austriei; același tren m-a dus înapoi pe la orele 22, la timp pentru a telefona la ziar știrile de ultimă oră.

În acest răstimp, am văzut la fața locului pe soldații trimiși de guvern, cum supravegheau cu priviri paterne readucerea de către membrii **Heimwehr-ului** a armelor în depozitele armatei. În aceeași zi, am putut remarca urmele de gloanțe și petele de sînge din clădirea cercului muncitoresc din Kapferberg.

În plus, am reușit să discut cu adevăratul erou al zilei, primarul Koloman Wallisch, care pusese guvernului alternativa de a înăbuși încercarea de puci sau de a înfrunta un conflict armat cu muncitorii care apărau Constituția. L-am găsit în Primăria din Bruck, înconjurat de poliști, care îl hărțuiau de parcă el ar fi fost șeful rebelilor. Mi-a făcut

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 2/1976.

² Maiorul Emil Fey (n. 1889), ministru în cîteva guverne ale Partidului Social-Creștin, a militat în tot cursul carierei sale la extrema dreaptă a vieții politice din Austria. Asasinarea lui de către nazisti în 1938 a rămas o enigmă cu atît mai greu de elucidat cu cît, încă din 1934, ca ministru al Siguranței, ascultase docil de ordinele lui Hitler, jucînd un rol de prim plan în represaliile antimuncitorești și în atentatul împotriva cancelarului Dollfuss.

³ Între 12-15 februarie 1934 a avut loc lupta armată a muncitorilor din Viena, Linz și alte localități împotriva detașamentelor fasciste, a poliției și a trupelor guvernamentale. Relatarea acestor evenimente, consemnate pe larg în cartea lui Gedye, va fi inserată într-unul din numerele viitoare ale revistei.

⁴ Kurt von Schuschnigg — om politic austriac, născut în 1897, lider al Partidului Social-Creștin, deputat, ministru în cîteva rânduri, cancelar (1934-1938).

⁵ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 5/1976.

impresia tipului de muncitor realist, energic și pătruns de spirit de clasă, care nu tulbură ordinea, dar care nu cedează niciodată în fața violenței și care răspunde cu forța la forță. În 1934, Dollfuss l-a trimis la spânzurătoare.

Politica și localurile de noapte

Fuga lui Pfiemer a lăsat conducerea **Heimwehr**-ului în mîna lui Starhemberg. Prințul era capabil să poarte, rînd pe rînd, culorile oricăruia partid (cu excepția celor de stînga, bineînțeles) pentru că politica a fost întotdeauna pentru el doar un divertisment de la principală preocupare a vieții sale — aceea de a petrece. Periodic, el părea cuprins brusc de nevoia irezistibilă de a se „produce” pe scena politică și de a face o orgie de intrigi.

„Băiat frumos”, cu înfățișarea aristocratică și mult mai inteligent decît ar fi fost firesc pentru originea și educația sa, el avea să devină idolul tinerețului fascist austriac. Încă din tinerețe, căpătase o aureolă aventuroasă și romantică, deoarece în 1923, pe cînd avea 24 ani, fusese amestecat în „Puciul de la berărie” al lui Adolf Hitler¹.

Îi ședea minunat în orice uniformă. În noiembrie 1929, cînd a intrat în Graz, în fruntea regimentelor sale personale, „vinătorii lui Starhemberg”, studenții fasciști l-au îndrăgit pe loc. Dotat cu un sentiment înăscut al inefabilei sale superiorități asupra tuturor celor din jur (inclusiv asupra membrilor augustei Case de Habsburg), dădea impresia că e prietenos cu toată lumea. În ceea ce privește rasa inferioară a parlamentarilor, a democraților în general, și a socialiștilor și altor marxști în special, avea o concepție fermă: toți aceștia trebuiau înfrinți și supuși prin foc și sabie.

La urma urmei, ca persoană particulară era inofensiv — n-ar fi omorît o muscă. El n-ar fi devenit agresiv și odios, dacă ar fi știut să reziste tentației de a face politică și dacă s-ar fi mulțumit cu cursele de cai și localurile de noapte, pentru care se pare că era predestinat prin gusturile și aptitudinile sale. Concepțiile sale politice — îmbibate de demagogie — au fost mereu schimbătoare. Iată cîteva mostre din declarațiile sale făcute de-a lungul anilor: „Obiectivul mișcării noastre este crearea unui stat popular, în care fiecare om din popor va avea drept la muncă și la pîine; rezerv acest titlu numai celor conduși de instinctul de rasă ariană, în vinele cărora curge sînge german. Exclud din rîndul poporului paraiziții străini”. Această declarație datează din martie 1929. Șase luni mai tîrziu, la Graz, se pronunța în favoarea unei Germanii mari, „ariană și creștină”. În anul următor, 1930, la Salzburg, Starhemberg caracteriza republica austriacă drept o „monstruozitate”.

Ajuns vicecancelar și ministru de Interne în guvernul Vaugoin, în aceeași toamnă, responsabilitățile sale ministeriale nu l-au împiedicat să declare, arătînd cu un gest dramatic spre Primăria Vienei, în care se aflau consilierii aleși de cetățenii acestui oraș: „Banda de acolo o vom spînzura de ferestrele propriei sale Primării”.

Pînă atunci, elev silitor al naziștilor, el a decretat că austriacii „fac parte din ansamblul rasei germane”, contestînd că „formează un popor în sine”. Dar n-a trecut mult și Starhemberg a declarat cu tot atîta apîrîg convingere că, în 1934, „Austria a găsit forța să reziste asaltului unui Reich de șizeci milioane de locuitori”².

¹ La 25 iulie 1934, după asasinarea cancelarului Dollfuss, hitleristi intenționau să anexeze Austria. Manevra nu a reușit datorită reacției foarte puternice care a avut loc pe plan intern și internațional.

Între aceste accese de activitate politică, Starhemberg își continua cu nonșalanță viața de cheflu. Brusc, afacerile de stat îl plictiseau și îl cuprindea nostalgia barurilor, unde găsea o companie mai plăcută decît clientela sa de fasciști. Și atunci dispărea! Biroul prințului-ministru se acoperea cu gramezi de plicuri nedeschise, pe care scria „Foarte urgent”.

Săptămîni întregi, cei mai apropiați colaboratori ai săi nu știau unde își petrecea vremea. Asasinarea lui Dollfuss, în iulie 1934, l-a găsit bălăcîndu-se la Lido³, ceea ce l-a costat postul de cancelar: s-a întors la Viena după ce lupta pentru succesiune la funcția de prim-ministru se terminase și Mussolini îl instalase la putere pe Schuschnigg. Lecția nu i-a fost suficientă; cînd a fost înlăturat și din cabinet de către Schuschnigg, oamenii acestuia au treuit să-l scoată din barul „Koblenz” pentru a-i aduce la cunoștință vestea.

La 24 aprilie 1932 a apărut primul semn al unei crize politice. Alegerile municipale de atunci au dovedit că naziștii începeau să cîștige teren, nu în dauna socialiștilor, care își mențineau locurile, ci în detrimentul partidului catolic (social-creștin — n.r.).

Campania pentru aceste alegeri a dezlănțuit un val de demonstrații naziste. Cămășile negre și crucile încrîlgate au invadat străzile Vienei, așa cum apar cu nemiluita ciupercile după ploaie. Scăndările corurilor vorbite, repetarea demență a unor silabe răzlețe, cu care Hitler își intoxicase aderenții, au început să rățăcească mințile unor tineri din clasele de mijloc, asemenea tam-tam-ului vrăjitorilor africani. Cîștigul realizat de naziști în alegerile municipale în detrimentul partidului catolic a zdruncinat și mai mult po-

³ Stațiune balneară lângă Veneția.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 3/1967.

ziția precară a acestuia din urmă în Parlament, mai ales că se afla în conflict cu **Heimwehr**-ul în unele chestiuni de detaliu. Era limpede că, în cazul unor alegeri parlamentare, forțele reacționare ar fi fost scindate și social-democrații ar fi revenit la putere.

Într-adevăr, aceștia au cerut dizolvarea Parlamentului și votul **Heimwehr**-ului urma să fie decisiv. Pentru a câștiga timp, liderul catolic Buresch a demisionat din funcția de cancelar; în mod automat, discuțiile cu privire la moțiunea socialistă s-au tergiversat. Între timp, conducerea partidului catolic a putut să rezolve neînțelegerile cu **Heimwehr**-ul. Ministrul Agriculturii, un bărbat de patruzeci de ani, Engelbert Dollfuss a fost desemnat cancelar¹.

Talie minimă, orgoliu maxim

Dollfuss era foarte scund. Micimea staturii sale a dus la apariția a o mie și una de glume și i-a creat o popularitate în rândurile presei și ale marelui public pe care un om de stat de talie normală cu greu și-ar fi cucerit-o într-un timp atât de scurt. Zimbetul pe care îl arbora tot timpul, vioiciunea și spontaneitatea în comportare l-au ajutat și ele, după cum îl ajutaseră odinioară să devină unul dintre secretarii Camerei agricultorilor. În țările germanice, studenții erau organizați în asociații — **Verbände** — care beneficiau de dreptul de a-i plasa pe absolvenți în anumite funcții publice; asociația studenților catolici i-a dat micului Dollfuss posibilitatea să demareze. Mai târziu, drept mulțumire, el a asigurat foștilor săi camarazi de asociație numeroase posturi de conducere și demnități.

Tratativele pentru formarea cabinetului Dollfuss, cu o orien-

tare net antisocialistă, au durat zece zile. Din noua coaliție au făcut parte reprezentanții partidelor catolic și agrarian, precum și cei ai **Heimwehr**-ului. Pangermaniștii au ieșit din joc, pretențiile lor la participarea în noul guvern fiind considerate ca exagerate. În ultima clipă, **Heimwehr**-ul l-a forțat pe Dollfuss să acorde portofoliul Instrucției Publice unui personaj în care nu avea nici o încredere, nazistului Anton Rintelen, guvernatorul Stiriei. Acesta nu s-a arătat prea grăbit să dea vrabia din mină pe cioara de pe gard și a aranjat să cumuleze noua funcție cu cea veche, care îi adusese porecla familiară de „Majestatea Sa Anton I”.

Cancarul Dollfuss a pornit-o cu stîngul încă de la început. În primul său discurs a avut o poziție ambiguă, pomenind atât despre apartenența austriacilor la rasa germanică, dar stăruind, în același timp, asupra păstrării independenței ei de stat. În acel moment, împotrivirea față de ideea de **Anschluss** stîrnea ura naziștilor atât din Germania cît și din Austria.

Dollfuss se lăuda adesea cu simplitatea moravurilor sale. Dacă n-ar fi subordonat această trăsătură intereselor claselor avute și partidului cărui îi aparținea, ar fi avut numai de câștigat. Într-adevăr, ar fi putut atrage, poate, de partea sa țărănimea din Austria de Jos, renumită prin spiritul său democratic, lucru care i-ar fi permis să se descotorosească de reacțiunea militantă. De aici, n-ar mai fi fost decît un pas pînă la constituirea unei coaliții guvernamentale republicane cu partidele agrarian și socialist. Dar Dollfuss nici nu se gîdea la așa ceva. Cuvîntarea sa din primele zile ale guvernării a stîrnit și nemulțumirile social-democraților care, prin deputatul Otto Bauer, au depus în Parlamen-

t o moțiune de neîncredere în noul cabinet.

În afară de farmecul său personal și de talia sa scundă, Dollfuss se mai remarcă și prin țaria cu care își susținea opiniile. În schimb, era foarte orgolios și irascibil. Minia sa izbucnea din te miri ce și nimeni nu știa mai bine s-o stîrnească decît Otto Bauer, eminența cenușie a partidului socialist. Cu inteligența sa ascuțită, cu spiritul său scînteietor și vorbirea tăgănată, Otto Bauer avea talentul de a-și scoate din sărite adversarii.

Între el și Dollfuss nu exista nici o punte de comunicare. Nu pot uita o intervenție în Parlament a lui Bauer. Veni-nul nu a început să curgă decît după ce acul fusese înfipt delicat sub epiderma victimei, care, și de data aceasta, era Engelbert Dollfuss. L-am văzut pe cancelar sărind în picioare, ca acționat de un resort, tremurînd de exasperare și tipînd din răspuri, pentru a acoperi vacarmul făcut de partizanii săi: „Obrăznicie! Obrăznicie! Nu voi tolera așa ceva!” Apoi, s-a repetat afară din sală. L-am ajuns din urmă pe coridor tocmai cînd, roșu de indignare, declara unui grup de ziariști: „Cu asta, basta! Nu voi mai participa la nici o ședință la care individul ăsta va lua cuvîntul!”.

Și s-a ținut de cuvînt. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Bauer să-i întrerupă pe neașteptate discursurile, zvîrlindu-i cele mai veninoase săgeți.

După părerea mea, lumea nu a înțeles în profunzime tragedia lui Dollfuss, avîndu-se în vedere doar ultimul ei act — asasinarea cancelarului. Guvernarea lui Dollfuss a avut implicații dramatice pentru însăși existența statului austriac. Într-adevăr, deși era înzestrat cu energie și abilitate diplomatică, deși își închipuia că lupta pentru independența țării sale, cancelarul a subminat-o.

¹ În imaginea din p. 57: cancelarul Dollfuss.

- Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.
- Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexate nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copiele corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necetăț că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.
- Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

CENTENAR S.U.A.

ILIE CIUTESCU din București, a transcrie c. nold apărută în ziarul Telegraful, din 13 iulie 1878, în care erau relateate festivitățile prilejuite de sărbătorirea centenarului S.U.A.:

„Sărbătorea centenarului independenței Statelor Unite [ale] Americii a fost inaugurată în Philadelphia la 4 iulie s.n. [1876—n.r.] la miezul nopții, printr-o imensă procesiune cu torțe, de diferite corpuri de meseriași. Cortegiul escorta pe guvernatorul Hastrauff, maiorul Stakley, comisari străini la expoziție; împăratul Braziliei și guvernatorii a zece state, printre care domnii Hayes și Filken, candidați rivali la președenție. În cap mergea o trupă de cavalerie și 200 membri ai *Clubului Caledonian*. Împăratul Braziliei, foarte aclamat, era înconjurat de 500 lucrători ai fabricii Henri Difston și fiul. Deputații diverselor vase de răzbel aflate în port făceau parte din procesiunea care a mers în sala *Independenței*, pe străzi iluminate brilliant și în mijlocul focurilor de artificii. La miezul nopții precis, clopotul independenței a sunat pentru prima oară; aclamațiile multimei, ale numeroaselor orchestre și ale salvelor de artilerie li au răspuns asemenea. O ceremonie analogă s-a făcut la New York și la răsăritul soarelui în toate orașele și orașele, 4 iulie a fost salutat cu clopote de tunuri [solde de artilerie — n.n.]. La Philadelphia, la 8 ore dimineața, societățile germane au ridicat acoperămintul statuii lui Humboldt, făcută cu cheituaia lor. Societățile de temperanță catolice au inaugurat la 10 ore o imensă flintă pe piața Centenarului. În fine, vreo zece mii de oameni de trupe din corpurile care se distinseseră în războiul eliberării, alți în armata Nordului, cît și în cea a Sudului, au mers în sala *Independenței*, unde trebuia să se facă ceremonia națională. Aceasta începu puțin după 10 ore în prezența unei multimi nenumărate. După o uvertură de muzică, generalul Hawley, conduse pe d. Ferry, președintele senatului, la fotoliul președenției; primăria din Philadelphia a adus și prezentat asistenței un exemplar din Declarațiunea *Independenței*, în mijlocul aplauzelor entuziaste, care se îndoiră cînd se apropiu d. Richard Henry Lee, din Virginia, spre a-i da citire. Se declară încă citeva poezii și d. William Evarts pronunță discursul asupra marelui eveniment ce se sărbătorea. Ceremonia s-a terminat printr-un *Aleluia*, cântat în cor de toți asistenții. Seara, noi focuri de artificii fură date de la Fairmont-Park”.

DIN NOU DESPRE DEPUTATUL TÂNASE CONSTANTIN

H. PESCARU din București, ne trimite noi date referitoare la deputatul Tănase Constantin, în completarea celor publicate la Poșta Magazin istoric nr. 3/1976: „În 1864, Tănase Constantin a fost primar în satul său natal, Izvoarele de Sus — Olt. În această calitate a fost ales de primarii din plasa Sărbănești ca reprezentant al lor în Comisia care făcea constatarea moșilor expropriabile. Bolerii Izvorani, proprietarii satului, l-au sechestrat în localul Primăriei, maltratându-l. În 1866, prin concurs, Tănase Constantin a obținut postul de revizor școlar pentru județele Olt, Teleorman și ulterior, Roman și Vlașca. La 21 octombrie 1868

numirea sa în post a fost confirmată printr-un Decret domnesc”.

La rîndul său, NICOLAE POPESCU din Slatina, jud. Olt, ne scrie: „Tănase Constantin a candidat și a fost ales în septembrie 1857, însă alegerea nu l-a fost certificată de administratorul jud. Olt, Alexandru Solomon, pe motiv că deputatul era implicat într-un proces care-l fusese înscenat. Solomon a organizat un nou scrutin la care a fost ales Ion Niculescu (nu Niculescu). Procesul a fost judecat după alegeri și Tănase Constantin a fost găsit nevinovat. Ca atare, Divanul ad-hoc a invalidat mandatul lui Niculescu, recunoscînd alegerea lui Tănase Constantin. El a fost călduros sprijinit de Ion Pricolici, președintele Comisiei electorale județene și de deputatul Scariat Turnavitu, secretarul Județei a II-a a Divanului”.

BRAȘOVENI, UDRICANI, LIPSCANI ȘI GABROVENI

ANGELA PETRESCU din Iași, nerespectînd rugămintea noastră de a ni se scrie doar pe marginea articolelor publicate în revistă, ne întreabă ce semnificație au denumirile citorora categorii de negustori din echiul București.

Brașovenii erau cei care făceau comerț cu „brașovenie” (articol produse în Brașov: țesături, obiecte de podabă, fierdrie, lăzi). Stiau să-și laude marfa, învinuindu-i uneori calități deosebite, de unde termenul de „brașovae”, pentru cuvintele false, mincinoase.

Udricanii aduceau marfa de la Adrianopol (turcește Edirne), centru renumit pentru producția sa textilă și alimentară.

Lipscanii erau negustorii care se aprovizionau de la Leipzig. Ei au dat numele uneia din cele mai populare artere comerciale ale Capitalei.

Gabrovenii erau în special negustori de poștan, adus din Gabrovo (Bulgaria). Ocupau o uliță paralelă cu tipscanii pe care, de altfel, îi concureau.

Pentru celelalte denumiri, vă recomandăm volumul *Istoria Bucureștilor*, de acad. prof. C.C. Giurescu, București, 1966.

TREI DENUMIRI, O SINGURĂ CALE DE APĂ

ALEXANDRU TEODORESCU din Tulcea, ne solicită explicații în legătură cu denumirea de Peuce pe care, după cum ne mărturisește, a auzit că o purta unul din brațele Dunării. Într-adevăr, în antichitate brațul sudic al Dunării era menționat în unele texte sub numele de Peuce. Altele surse indicau denumirea de Gura Sacră. Din evl mediu, același braț, a fost numit Sfîntul Gheorghe. În apropiere existînd un sanctuar al Cavalerului trac.

Numele de Peuce a fost dat, de asemenea, unei insule din Delta Dunării (atestată de Apollonios din Rhodos, 295-215 î.e.n.) și unui lanț de munți, menționați de Ptolemeu, la nord de Carpați.

MULTUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut materialele de arhivă, propunerile, sugestiile, informațiile și completările cuprinse în scrisorile următorilor cititori cărora le mulțumim: WALTER ORHA, din Rîșnov; ELENA DANA BASARAB din București (neindicându-ne adresa completă, nu vă putem comunica indicațiile bibliografice solicitate); GHEORGHE FODOREANU, din Cluj-Napoca; AUREL VIERU, din Bistrița (mulțumiri pentru revista trimisă); ION MARIN, din satul Mala, jud. Ilfov; HARALAMBYE PASCU, din com. Măgureni, jud. Prahova; FLORIAN CHIRULESCU, din București; MIHAIL MARINESCU, din Urziceni; RĂDUCAN R. BADEA, din Tg. Mureș; arh. CHIRA GHEORGHE, din Bacău; SEVER GHIATĂ, din Brașov; ANDRICA GHEORGHE, din Timișoara; ION OINCA, din Ploiești; ION I. GEORGESCU, din com. Stîlpeni, sat Rădești, jud. Argeș; AUREL BUDAȘ, din Oradea; ION CIMPOERU, din București.

PRECIZĂRI

DEZIDERIU MACH din Cîmpia Turzii: "Tabula Peutingeria" nu este denumirea unei hărți antice, păstrată în original (cum spune *Dicționarul enciclopedic român*, vol. IV, București, 1966 și cum a apărut și în revista dv. în nr. 9/1975). Sub acest nume este cunoscută o copie a hărții antice întocmită în sec. XIII, pe 12 foi de pergament și care se păstrează în Biblioteca de Stat din Viena".

Același cititor precizează că indulgențele a căror vinzare a fost combătută violent de către Luther (nr. 2/1976) au fost lansate de papa Leon X (1513-1521) și nu Leon VIII, greșeală datorată operațiilor de colofonare a textului.

ALEXANDRU ARGHIROPOL din Timișoara, ne semnalează că numele corect al unuia dintre participanții la întrunirea din 16 februarie 1936, de la Casa Poporului "Porțile de Fier" din Turnu Severin, este Alfons Herovanu și nu Heroveanu, cum a apărut în articolul Frontul popular antifascist în acțiune, din nr. 2/1976, p. 18.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

NIC. IONESCU din București, B-dul N. Bălcescu, nr. 18, sc. A, et. III, ap. 22, sect. I, solicită: nr. 1, 2, 5/1967, oferă: nr. 7-9/1967; 1-3/1968; 5/1970.

GHENA TOMA din com. Nicolini, jud. Caraș-Severin, solicită: nr. 3, 11, 12/1971; 12/1973; 2/1974; 11, 12/1975.

VLADIMIR DUȘELVICI, din Bacău, str. Cornăș, bl. 3, ap. 8, oferă colecția 1967-1974.

POPESCU MIRCEA din București, B-dul Uverturii nr. 2, bl. 23, et. III, ap. 82, oferă colecția completă.

CRISAN IOAN din com. Sînmiclăuș, jud. Atba, solicită: nr. 1, 2, 6, 8/1967; 8/1970; 11/1974; oferă colecția completă.

TEODORIU BUJOR-BOGDAN din București, Sos. Aiseleff, nr. 25, solicită: nr. 1, 3/1967; oferă: 4/1968; 5, 7-11/1970; 3, 7/1971; 4/1973.

MATEI AUREL din com. Lădești, jud. Vâlcea, solicită: nr. 9, 10, 12/1974; 1-12/1975.

N. SLĂNICIANU din București, str. Amurgului nr. 20, bl. P.2, sc. 2, et. IV, ap. 159, oferă colecția completă 1967-1970; 2-12/1971; 1-12/1972; 1-12/1973; 1, 2, 5-12/1974; 1-11/1975.

NICA DANIEL din București, Sos. Otleniței, nr. 51, ap. 21, oferă colecția completă.

LUPOTANU MARIA din București, B-dul Metalurgiei nr. 22, ap. 5, oferă: nr. 8-12/1972; 1-12/1973; 1, 3-6, 8-12/1974; 2-12/1975.

2 793 RĂSPUNSURI EXACTE LA 100

ÎNTREBĂRI

Budilenco Ecaterina - B; Morindău Mioara - B; Mitulescu Nicolae - Btrlad; Săvulescu Katlusa - B; Ursu Marian - B; Lecca Pavel - B; Finichiu Anca - BV; Peșteașan Ioan - BN; Iulian Achile - B; Poștoacă Viorica - BR; Man Gabriela - AR; Man Gavrilă - AR; Simion Ion - Ticleni, GJ; Eșpuran Ileana - Craiova; Ficea C-tin - AR; Călinescu Olivia - B; Alexandru Cristureanu - Cluj-Napoca; Petrica Dănuț - B; Bereanu Ovidiu - B; Trandafirescu Sebastian - B; Limbășeanu Dragoș - B; Victoria Butnaru - B; Maria Banaurs - B; Manole Niculina - B; Dincă Tudor - B; Florescu Mircea - Turnu Măgurele; Dăscălescu Stelian - Comarnic, PH; Ștefănescu Elena - Lechința, BN; Cristitu Floarea - B; Augustin Miclea - Timișoara; Ion Vișan - Rîmnici Vîlcea; Toloș Francisca - Timișoara; Decel Voichița - B; Prigoreanu Gh. - B; Gheorghiu Vladimir - Craiova; Gheorghie Popescu - B; T. Neagu - B; Cămpăneanu Augustin - B; Posea Gh. - B; Posea Valentin - B; Marian Avram - B; Emil Dunăreanu - B; Dodu Vasile - Gh. Gh. Dej, BC; Gheorghiu Maria - Craiova; Bărsan Nicolae - Sighișoara; Constantin Cucu - Ploiești; Cociuba Nica - Tîrnova, AR; Eugen Chira - Nazna, MS; Marinov Alex. - BV; Angela Pîrlici - IS; Toma C-tin - HD; Vrtejanu Gh. - Fetești, IL; Avadanli Mihail - IS; Funiere Nicolae - Ștefănești-Pitești, AG; Moroșeanu Marian - Mangalia; Alexandrina Balmez - B; Cristian Stoiculescu - B; Rosioru Gheorghe - Piatra Neamț; Enătescu Gloria - Oradea; Deceanu Petre - Medias; Palasau Ion - Mangalia; Penția Aurelia - Timișoara; Rigan Alexandru - B; Ardeleanu Marina - Cîmpina; Dolina Son - CT; Cozma Etelea - Sighetul Marmăției, MM; Dumitrescu Robică - B; Maria Statnic - B; Pîrlici C-tin - IS; Baboș Sărlota - BV; Adrian Atanasu - B; Toma Mihail - Gh. Gh. Dej, BC; Soare Ioan - Focșani; Nicola Dînu - B; Coifan D-tru - Timișoara; Carolina Ionescu - SM; Rusanescu Gabriel - B; Șlirosu Nicolae - Valenți de Munte, PH; Nasta Mihail - B; Pînzaru Silvestru - Siret, SV; Taban Ana - B; Cămpăneanu Aurel - B; Ivana Floarea - Ștefan cel Mare, BC; Cornelia Teodorescu - B; Drăghici Ion - Rîmnici Vîlcea; Mantu Ioneli - BV; Giurcăneanu Gh. - B; Avram Mihaela - B; Albu Valentin - Cernavodă; Nica Florian - B; Iliescu Livia - Sloenești, PH; Dragomirescu Ion - B; Muscalu Veronica - IS; Bucur Marin - Domnești, IF; Dumitrache Niculina - B; Pop Viorel - Rîșnov, BV; Mihaș Andrei - Beclenau, BN; Goldring Simon - Gura Humorului, SV; Arsene Iordan - Ștefănești, IF; Domzodoli Andrei - B; Petolea Mircea - Cîmpulung Muscel; Preoteasa Nicolae - Richilele, AG; Tamaș Ioan - B; Miron Elena - Săndriceni, BT; Constantin Botez - Brădești, VS; Tîbrișan Mircea - GL; Diaconescu Gh. - CT; Melnicu Viorel - Ștefănești-Pitești, AG; Neagu Marian - Ploiești; Negrea Dorina - Axente Sever, SB; Scăntee Gh. - B; Dimitriu Vasile - Ploiești; Vlăduțu Elena - Medias; Ciocan Virgil - Cîmpia Turzii, CJ; Doșpinescu Liviu - B; Lucaci Rodica - Deva; Negrea Vasile - Medias; Danieleșcu Mihail - B; Vărzaru Cornel - B; Marinescu Petre - BV; Marinescu Viorica - BV; Melnicu Viorel - Ștefănești-Pitești, AG; Miclescu Octavian - GL; Constantin Ion - B; Antonescu Gheorghe - Ineu, BH; Antonescu Maria - Ineu, BH; Vărzaru Tudor - Craiova; Vărzaru Gh. - Craiova; Hodoreanu Constanța - B; Adrian Enache - IS; Ravasz Ștefan - Miercurea Ciuc; Ion Vițez - B; Anghelescu Constanța - B; Istrati Valentin - B; Nistor Eugeniu - Giuleș, MS; Gigel Niculescu - Ploiești; Alecu Liviu - Peris, IF; Buzdugan Ion - B; Luca Gheorghe - IS; Luca Leontina - IS; Căndea Rodica - Deva; Puicea Nicolae - Drobeta Turnu Severin; Pflieger Sorin - Dorohoi; Merisănu Mihaela - Piatra Neamț; Onu Petru - Piatra Neamț.

CONTENTS (Romanian History): The Message Addressed by Comrade NICOLAE CEAUSESCU to the Institute of Historical, Social and Political Studies on its 25th Anniversary ... 2 • V. MACIU Moldova, the Story of a Name ... 5 • N. COPOIU 1851-1861. Documents regarding the Union ... 9 • C.C. GIURESCU Recollections from the Inter-War Period ... 16 • G.I. BODEA 1850. Avram Iancu in Vienna ... 18 • I. SPĂLĂTELU 1938. Scenes of the struggle of the Romanian Antifascists ... 22 • F. TUCĂ Monuments to Independence (1877) ... 25 • I. RĂDULESCU-VALASOGLU Old Libraries of Wallachia ... 26 • M. MIRCU, C. ANTIP, I. LĂCUSTĂ, K. BÉLA and M. MARINA 1941-1944: Kind People. Actions of the Romanian Population against Racial Persecution ... 33 • A. SUCEVEANU, A. RĂDULESCU and N.S. DERJAVIN Historical Dictionary: Thracian Populations and Tribes ... 45

SOMMAIRE (Histoire roumaine): Message du Camarade NICOLAE CEAUSESCU à l'Institut d'Études historiques, sociales et politiques à l'occasion de son 25e anniversaire ... 2 • V. MACIU Moldova — l'histoire d'un nom ... 5 • N. COPOIU 1851-1861. Documents concernant l'Union ... 9 • C.C. GIURESCU Souvenirs de l'entre-deux guerres ... 16 • G.I. BODEA 1850. Avram Iancu à Vienne ... 18 • I. SPĂLĂTELU 1938. Scènes de la lutte des antifascistes roumains ... 22 • F. TUCĂ Les monuments de l'indépendance (1877) ... 25 • I. RĂDULESCU VALASOGLU Anciennes bibliothèques de Valachie ... 26 • M. MIRCU, C. ANTIP, I. LĂCUSTĂ, K. BÉLA et M. MARINA 1941-1944: Des hommes de bonne volonté. Actions de la population roumaine contre la persécution raciale ... 33 • A. SUCEVEANU, A. RĂDULESCU et N.S. DERJAVIN Dictionnaire historique: Populations et tribus thraces ... 45

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Послание адресованное товарищем НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ Институту исторических и социал-политических исследований по поводу 25-летия существования ... 2 • В. МАЧУ Молдова — история наименования ... 5 • Н. КОПОИУ 1851-1861. Документы Воссоединения ... 9 • К.К. ДЖУРЕСКУ Воспоминания междувоенного времени ... 16 • Г.И. БОДА 1850. Аврам Янку в Вене ... 18 • И. СПАЛЭТЕЛУ 1938 — страницы хроники борьбы румынских антифашистов ... 22 • Ф. ТУКĂ Памятники Независимости (1877) ... 25 • И. РĂДУЛЕСКУ-ВАЛАСОГЛУ Старинные библиотеки в Валахии ... 26 • М. МИРКУ, К. АНТИП, И. ЛĂКУСТĂ, К. БЕЛА, М. МАРИНА 1941-1944. Человечность: выступления румынского населения против расового преследования ... 33 • А. СУЧЕВЯНУ, А. РĂДУЛЕСКУ, Н.С. ДЕРЖАВИН Исторический словарь: фракийские племена 45 •

INHALT (Rumänische Geschichte) Die Botschaft des Genossen NICOLAE CEAUSESCU an das Institut historischen und sozial-politischen Studiums, anlässlich der Feier seines 25-jährigen Bestehens ... 2 • V. MACIU Die Moldau — Geschichte eines Namens ... 5 • N. COPOIU 1851-1861. Dokumente der Vereinigung ... 9 • C.C. GIURESCU Erinnerungen aus der Zwischenkriegsperiode ... 16 • G.I. BODEA 1850. Avram Iancu in Wien ... 18 • I. SPĂLĂTELU 1938 — Aus der Chronik des Kampfes rumänischer Antifaschisten ... 22 • F. TUCĂ Denkmäler der Unabhängigkeit (1877) ... 25 • I. RĂDULESCU VALASOGLU Alte Bibliotheken des Rumänischen Landes ... 26 • M. MIRCU, C. ANTIP, I. LĂCUSTĂ, K. BÉLA, M. MARINA 1941-1944: Menschen von Menschlichkeit. Handlungsweg der rumänischen Bevölkerung im Widerstand gegen Rassenverfolgung ... 33 • A. SUCEVEANU, A. RĂDULESCU, N.S. DERJAVIN Historisches Wörterbuch — Trakische Stämme und Geschlechter ... 45

SUMARIO (Historia rumana) El mensaje dirigido de camarada NICOLAE CEAUSESCU con motivo de 25 aniversario de la fundación del Instituto de estudios históricos y social-políticos adscripto al C.C. del P.C.R. ... 2 • V. MACIU Moldavia — la historia de un nombre ... 5 • N. COPOIU. 1851-1861. Documentos de la Unión ... 9 • C.C. GIURESCU Recuerdos del período entre las dos guerras mundiales ... 16 • G.I. BODEA. 1850. Avram Iancu a Viena ... 18 • I. SPĂLĂTELU 1938 — Momentos de la cronica de la lucha de los antifascistas rumanos ... 22 • F. TUCĂ Momentos de la Independencia (1877) ... 25 • I. RĂDULESCU-VALASOGLU. Antiguos bibliotecas humanas Acciones de la población rumana en contra del terror racial ... 33 • A. SUCEVEANU, A. RĂDULESCU, N.S. DERJAVIN Diccionario histórico — linajes y tribus tracios ... 45

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.B. 2001, telex : 011631

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoincschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii” — București

